McMASTER UNIVERSITY LIBRARY
AS 142 .C44 ser.3 no.55
Glossy Kasselske / C.1
3 9005 0440 9794 1

AS
142
.C44
ser.3
no.55

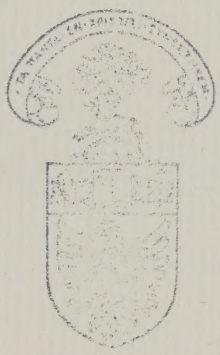
McMASTER
UNIVERSITY
LIBRARY

Digitized by the Internet Archive
in 2026 with funding from
University of Toronto

https://archive.org/details/glossykasselsk0000unse

ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

TŘÍDA III. ČÍSLO 55.

GLOSSY KASSELSKÉ.

PODÁVÁ

DR KAREL TITZ.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.
1923.

ROZPRAVY
ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.

TŘÍDA III. ČÍSLO 55.

GLOSSY KASSELSKÉ.

PODÁVÁ

DR KAREL TITZ.

V PRAZE.
NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE VĚD A UMĚNÍ.
1923.

Tiskem České grafické Unie a. s. v Praze.

McMASTER UNIVERSITY LIBRARY

Děkuji slavné třetí třídě České akademie věd a umění, že tuto mou práci přijala do svých Rozprav. Stalo se tak v únoru 1916 po návrhu mého slovutného učitele pana profesora dra J. U. Jarníka. R. 1918/9 jsem zredigoval celou tuto svou práci francouzsky, leč moje snaha, nalézti pro ni nakladatele v cizině, byla marná pro poválečné poměry, vědě všude nepříznivé. Jsem proto rovněž velmi povděčen, že mi bylo povoleno vložiti do práce résumé poněkud obšírnější.

Od r. 1916 byla o glossách Kasselských napsána nově jen stať G. Baista Zu den Kasseler Glossen v Zeitschrift für romanische Philologie 39 *(1917—1919)*, str. 723/6. Dva výsledky mé práce z r. 1915 jsou tu potvrzeny: že glossy byly zapsány asi kolem r. 802 (str. 736) a že jsou psány v podstatě románsky (str. 725). Existenci prvků tak zv. rhaetorománských vysvětluji poněkud jinak; čtenář sám posoudí, zda lépe.

Vděčně připomínám, že korektury čtli se mnou laskavě *prof. Ant. Beer* a *prof. Frant. Trávníček*. —

Notre travail a été écrit en 1915 et reçu dans les Mémoires de Česká Akademie věd a umění à Prague au mois de février 1916. En 1918, nous avons rédigé notre travail en français, mais nous n'avons pas réussi à trouver un éditeur. Nous avons tâché de profiter des résultats de nouvelles recherches sur les Gloses de Cassel.

Nous remercions M. le prof. *Vavasseur*, de Rennes, d'avoir revu la rédaction française de notre travail et M. le prof. *T. Bednář* et M. le prof. *Šesták* de nous avoir aidé à corriger les épreuves du résumé français.

V Brně v srpnu 1923.

Dr. *Karel Titz.*

*

I.

BIBLIOGRAFIE.

a) Bibliografie gloss Kasselských zvláště.

1.

Facsimilia.

1. Grimm Wilhelm: Exhortatio ad plebem Christianam — Glossae Cassellanae [Abhandlungen der Königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin (phil.-hist. Klasse) (1846) 1848, str. 425—511]. — Facsimilia litografická.

2. Monaci E.: Facsimili di antichi manoscritti, 1. sešit, tabule 7—11, Řím 1881. — Světlotisk.

2.

Vydání. (Éditions.)

Eckhardt J. G.: Commentarii de rebus Franciae orientalis, 1. díl, str. 853 násl. (r. 1729). [Doplňky a opravy E. G. Graff, Diutiska 3, str. 211.]

Grimm W., viz svrchu.

Diez Friedrich: Altromanische Glossare berichtigt und erklärt von .. Bonn 1865, str. 73—80. (Francouzský překlad Anciens glossaires romans corrigés et expliqués par Frédéric Diez. Traduit par Alfred Bauer. — Bibliothèque de l'École des Hautes Études V, 1870.)

Bartsch K.: Chrestomathie de l'ancien français, 1. vyd. 1866, i ve všech dosavadních vydáních, tedy Bartsch-Horning i Bartsch-Wiese, vždy jenom gl. 1—180.

Steinmeyer-Sievers: Die althochdeutschen Glossen, 3. díl (1895), str. 9—13.

Foerster W.*) viz Foerster-Koschwitz: Altfranzösisches Übungsbuch, 1. vydání 1884 atd.

*) Týž také v úvodu k svému vydání, nejlepšímu ze všech, podává i bibliografii, jíž jsme zde použili, doplnivše a rozhojnivše ji.

3.

Spisy a rozpravy obírající se toliko naší památkou. (Travaux et études consacrés exclusivement à notre monument.)

Grimm W.: Glossae Cassellanae, citováno svrchu. Dodatky v týchž Abhandl. z r. 1853, str. 159—162. (Srovn. Kleinere Schriften von Wilhelm Grimm, hrsg. von G. Hinrichs, 3. sv., str. 466 a násl.)

Holtzmann A.: Kelten und Germanen 1855, str. 138 násl., 171 násl.

Diez Fr.: op. cit. str. 71—125.

Marchot Paul: Les Gloses de Cassel. Le plus ancien texte rétoroman. Fribourg (Suisse) 1895. (Collectanea Fribourgensia 3.)

Týž: Additions à mon étude sur les Gloses de Cassel, ZRPh. 20 (1896), str. 82—84.

[Viz k tomu: Stürzinger J.: ZRPh. 20, str. 118—123;
Týž: Archiv f. lat. Lex. 9, str. 466;
Paris G., Romania 24, str. 595 násl.; 25, str. 336; 26, str. 144;
Gartner Th.: Anzeiger f. indogermanische Sprach- und Altertums-Kunde (při Indogermanische Forschungen) 7, 238 násl.;
Týž: v Krit. Jahresb. rom. Philol. IV, 1, str. 146;
Meyer-Lübke W.: Literaturbl. rom. u. germ. Phil. 16 (1895), sl. 373—376;
Anglade J.: Revue de langues romanes 1895, str. 340.]

Baist G.: Die Kasseler Glossen, ZRPh. 26 (1902), str. 101—107. [Srv. Ro. 31, 450 (G. P.), Jahresb. rom. Phil. 7, str. 62.]

Pirson J.: Das Kasseler Glossar, ZRPh. 26 (1902), str. 521—531. [Viz Ro. 31, 461, pak Foerster ZRPh. 31, str. 553, pozn. 1, a Jahresb. rom. Phil. 7, str. 62.]

4.

Spisy, rozpravy a články v revuích, jež jednotlivé glossy vysvětlují, opravují, jich se dovolávají, snaží se památku naši jazykově charakterisovati atd.*)

v. Raumer R.: Einwirkung des Christentums, str. 137.

Diez Fr.: Zfd. A. 7 (1849); Diez' Kleinere Arbeiten u. Recensionen, hrsg. von H. Breymann (1883), str. 168 násl.

*) Myslíme, že jsme ani tu nevynechali nic pozoruhodného; ale jsme již napřed jisti, že tato část bibliografie gloss Kasselských není úplná. Tak na př. všechny rozpravy, jež se obírají otázkou *-arius*, citují jistě naši památku, i bylo by lze uváděti je zde jmenovitě. Poněvadž však nepřispívají ani k vysvětlení jednotlivých gloss, ani k lokalisaci památky, neuvádíme jich ani prací podobných.

Müllenhoff—Scherer: Sprachdenkmäler, 1[1] (1863).

Schuchardt H.: Der Vokalismus des Vulgärlateins, 3 sv., v Lipsku, 1866—68.

Rönsch: Sprachliches zu Diez' Altromanische Glossare [Jahrb. f. romanische und englische Literatur 8 (1867), str. 73 násl.].

Paris G.: v úvodě a poznámkách k Bauerovu překladu Anciens glossaires romans; viz tuto bibliografii, odd. 2; týž Ro. 1 (1872), str. 5.

Havet L.: Oi et ui en français, Ro. 3 (1874), 321.

Sittl: Zur Beurtheilung des sogenannten Mittellateins (Archiv für lateinische Lexicographie 2, str. 559 násl., zvláště str. 567).

Lücking G.: Die ältesten französischen Mundarten 1877.

Cohn Georg: Die Suffixwandlungen im Vulgärlatein etc. 1891.

Marchot P.: Solution de quelques problèmes de philologie française, 1893. (K tomu: H. Morf v Arch. f. Stud. n. Spr. sv. 94, str. 347.)

Monaci E.: Rendiconti della R. Accademia dei Lincei 1892.

Brunot: Origines de la langue française v Histoire de la langue et de la littérature française publiée sous la direction de Petit de Julleville Tome Ier Moyen âge, str. LXXV, 1896.

Koegel R.: Geschichte der deutschen Literatur 1. sv., 2. díl (1897), str. 502—506.

Marchot P.: Petite phonétique du français prélittéraire, str. 36 (1901).

Schuchardt H.: * *ficidus*, ZRPh. 25 (1901), str. 612.

Meyer-Lübke W.: Ad vocem *noue*, tamtéž 26 (1902), str. 731.

Herzog E.: *alboculus*, tamtéž, str. 732 násl.

Gerloff Dr.: totéž, tamtéž 30 (1906), str. 85.

Voretzsch C.: Einführung in die altfranzösische Literatur, 1. vyd. 1905, 2. vyd. 1913.

Nyrop Kr.: Grammaire historique de la langue française, 2. vyd. (1904), 3. vyd. 1914, hlavně I. díl § 8.

Brunot F.: Histoire de la langue française atd. Tome Ier (1905), str. 141.

Suchier H.: Les voyelles toniques du vieux français, 1906.

Týž v Gröberově Grundrisse der rom. Phil., 2. vyd. 1904—1906, str. 217, 335 pozn. 1, 739, 791.

Hetzer K.: Die Reichenauer Glossen, Beiheft zur ZRPh. (1906), str. 87.

Stalzer J.: Die Reichenauer Glossen der Handschrift Karlsruhe 115. [Sitzb. Akad. Wissensch. Wien (phil.-hist. Kl.) CLXII], str. 151.

Foerster W.: Die Reichenauer Glossen, ZRPh. 31 (1907), str. 553 pozn. 1, str. 555, str. 564 pozn. 3.

Grandgent C. H.: An introduction to vulgar latin. Boston, 1907.

Becker Ph. Aug.: Grundriss der altfranzösischen Literatur, 1907, str. 3, 4.

Rydberg G.: Zur Geschichte des französischen sə, 1907, str. 51.
Jud K.: *poutre*, Arch. f. Stud. n. Spr. 120, str. 72 násl.
Gierach E.: Synkope und Lautabstufung, 1910, str. 30, 63 atd. (Beiheft 24 ZRPh.).
Bourciez E.: Éléments de linguistique romane, 1910, tu a tam.
Voretzsch C.: Einführung in das Studium der altfranzösischen Sprache, 4. vyd. 1911, str. 200/281, 302.

b) Kromě toho jsme použili ještě těchto vědeckých prací (slovníků atd.):

(Voici encore la liste des dictionnaires et d'autres instruments de travail dont nous nous sommes servi:)

Gilliéron J.: Atlas linguistique de la France. (K tomu: Notice servant à l'intelligence des cartes, 1902, a: Table de l'Atl. ling. 1912.)
Meyer-Lübke W.: Romanisches etymologisches Wörterbuch.
Körting G.: Lateinisch-romanisches Wörterbuch, 3. vyd. 1908.
Darmesteter—Hatzfeld—Thomas: Dictionnaire général de la langue française.
Raynouard Fr.: Lexique roman.
Lévy E.: Provenzalisches Supplementwörterbuch, 1892 násl.
Lévy E.: Petit dictionnaire provençal-français, 1910.
Foerster W.: Kristian von Troyes. Wörterbuch zu seinen sämtlichen Werken 1914.
Walde A.: Lateinisches etymologisches Wörterbuch, 2. vyd. 1910.
Ascoli G.: Saggi ladini (Archivio glottologico 1), 1873.
Gartner Th.: Die Gredner Mundart, 1879.
Gartner Th.: Handbuch der rätoromanischen Sprache und Literatur, 1910.
Redolfi: Die Lautverhältnisse des bergellischen Dialekts, ZRPh. 8 (1894), 61 atd.
Buck: Die rätoromanischen Urkunden des VIII.—X. Jahrhdts., ZRPh. 11 (1897), 107 atd.
Meyer P.: Recueil d'anciens textes bas latins, provençaux et français, 1877.
Bartsch K.: Chrestomathie provençale, 5. vyd. 1892.
Appel C.: Provenzalische Chrestomathie, 4. vyd. 1912.
Stengel E.: Die beiden ältesten provenzalischen Grammatiken atd., 1878.
Stengel E.: Vollständiges Wörterverzeichnis zu E. Koschwitz: Les plus anciens monuments de la langue française (Ausgaben u. Abhandlungen aus dem Gebiete der romanischen Philologie I, 2, 1882).
Schatz: Altbairische Grammatik.
Paul's Grundriss der germanischen Philologie, 2. vyd., 2. díl, 1. část, str. 148.
Dictionnaire des bureaux de postes, 2. vyd. 1909.
Histoire littéraire de la France, díl 22, str. 1 atd.: Glossaires.

Meyer-Lübke W.: Germanisch-romanische Wortbeziehungen (Prager deutsche Studien, 8. sv., str. 71 násl., 1908).

Winkler E.: Zur Lokalisierung des sog. Capitulare de villis, ZRPh. 37, 513 násl. [Srovn. J. Jud—L. Spitzer ve Wörter und Sachen 4, 116 násl., a E. Winkler: Nochmals die Lokalisierung des sog. Capitulare de villis, ZRPh. 38 (1914).]

Krüger Fritz: Sprachgeographische Untersuchungen in Languedoc und Rousillon [Revue de dialectologie romane 3 (1911), 144—183, 287—338; 4 (1912) 1—15; 5 (1913), 1—88].

Wartburg, W. von: Die Ausdrücke für die Fehler des Gesichtsorgans in den romanischen Sprachen u. Dialekten (Rev. dial. rom. 3 (1911), 402—503, dodatek tamže 4, 16—44).

Hauck: Kirchengeschichte Deutschlands I^4, 371, II^2 422, 452, 453.

Gasser, Vin. P., O. S. B.: Das ehemalige Benediktinerstift Scharnitz-Innichen in Tirol [Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner- und Cistercienser-Orden 18 (1897), 36 násl.].

Schlecht: Kirchenprovinzen Bayerns, str. 60 násl.

Haeften: Disquisitiones monasticae, Antverpiae 1664.
(Liber quintus, tractatus IX: an Benedictinorum rasa barba.)

Lindner, Pirmin P.: Gallia benedictina, 1909.

Gallia Christiana: jednotlivé svazky podle údajů Gallia benedictina.

Morin, Germain D.: Un recueil gallican inédit de „Benedictiones episcopales en usage à Freising aux VIIe—IXe siècles" [Revue bénédictine 29 (1912), str. 168 násl.].

Meichelbeck: Historia frisingensis.

Bitterauf: Traditionen des Hochstiftes zu Freising.

Ducange: Glossarium mediae et infimae latinitatis etc. (Henschel).

Schramm Franz: Sprachliches zur Lex Salica. Eine vulgärlateinisch-romanische Studie (Marburger Beiträge zur romanischen Philologie, III), Marburg 1911.

Bloch Oscar: Les parlers des Vosges méridionales. Paris 1917.

II.

DĚJINY BADÁNÍ O GLOSSÁCH KASSELSKÝCH A DOSAVADNÍ JEHO VÝSLEDKY.

Glossy Kasselské mají jméno podle místa, kde se nyní chová jejich rukopis; je to zemská knihovna (hessenskonassavská) v Kasselu. Kdysi byly ve fuldském klášteře. Kodex, v němž jsou zapsány, je pergamenový o 59 foliích (listech); správná jeho signatura zní: Manuscripta theologica in quarto 24. Obsahuje:

1. Canones sanctorum apostolorum fol. 2—13a.
2. Exhortatio ad plebem christianam, za níž ihned jsou naše glossy Kasselské, fol. 13b—17.
3. Constitutio et fides Nicaeni concilii, fol. 18—29a.
4. Bedae presbyteri de remediis peccatorum tractatus fol. 29—59.

Je to jediný rukopis, v němž je dochována naše památka.

Exhortatio a glossy Kasselské jsou psány rukou jednou a touž, jak konstatoval k mé žádosti povolaný znalec, ředitel Kasselské knihovny Dr. Brunner. Tím se opravuje mínění Wilhelma Grimma v Abhandlungen der königlichen Akademie der Wissenschaften zu Berlin (phil.-hist. Klasse) 1848, str. 425—511. [Rozprava jeho sluje: Exhortatio ad plebem christianam. — Glossae Cassellanae. Pohodlněji je přístupna v Kleinere Schriften von Wilhelm Grimm. Hrsgb. von G. Hinrichs, 3. sv. (1883), str. 367—465; str. 466—471 obsahuje Nachtrag zu den Kasseler Glossen z Abh. Ak. Berlin z r. 1853. Podle tohoto vydání se pak cituje dále; zkratka: Grimm l. c.] Grimm l. c. str. 382 mínil, že se rukopis Exhortatio přece jen liší od rkp. gloss Kasselských, ač musil uznati, že oba rukopisy jsou si velmi podobny a že jsou současné.

V uvedeném kodexu zaujímá naše památka místo od listu 7^r (*recto* jest přední strana folia neboli listu) druhého kvaternionu (což jest, jak známo, složka o osmi listech) až do listu 1^v (*verso* jest zadní stránka listu) kvaternionu třetího. Na novém sice listě (2), ale v téže sloze začíná pak ono Nicejské vyznání víry, jež je zase psáno touž rukou jako Canones, tedy první kus našeho kodexu. Tato první ruka se zřejmě liší od ruky Exhortatio a naší památky.

Pro Exhortatio určil Scherer v knize Müllenhoff-Scherer: Denkmäler 1, 1863, str. 441 násl., že byla napsána r. 802. (Pomocí kapitularií lze tuto památku datovati dosti bezpečně. Capitula a sacerdotibus proposita praví r. 802 v kap. 5.: *Ut unusquisque sacerdos orationem dominicam et symbolum populo sibi commisso curiose insinuet*, což císař Karel Veliký podporoval nařízeními. Exhortatio vybízí k téže věci a ukazuje ke konci na *mandatum dominationis nostrae*, vznikla tedy r. 802 nebo něco málo později.) Se Schererovými údaji souhlasí Koegel v Paulově Grundriss der germanischen Philologie II², 1. část, str. 148. Palaeografických námitek proti tomuto datování není, tím pak jest i dáno, že také glossy Kasselské byly napsány r. 802 nebo brzy potom.*)

Rukopis gloss Kasselských samých je naprosto jednotný; má 245 lemmat. Nad glossou 120 *caua . putin* je nadepsáno slovo *dolea*, nad 121 *tunne . choffa* čte se *idrias*, nad 122 *ticinne . choffa fodarmaziu* čteme *carisa* [G. Baist v článku: Die Kasseler Glossen, Zeitschrift für romanische Philologie 26 (1902), str. 104/105, čte *curisa*, t. j. korec], nad 127 *sedella. ampri* psáno *sicleola*. Baist l. c. str. 101 praví, že se vydavatelé gloss Kasselských nevyslovují o těchto dodatcích, že však facsimilia ukazují rukopis současný, velmi podobný: byly prý dodatečně zapsány, ač se mohly dostati do této redakce naší památky také z okraje předlohy. O účelu těchto dodatků praví J. Stürzinger, ZRPh. 20 (1896), str. 122: „Tato latinská slova jsou menším písmem zapsána mezi řádky nad svými románskými synonymy *caua, tunne, ticinne, sedella*. Jsou to zjevně dodatky opisovačovy, jenž tím chtěl rozlišiti ta tři slova románská od jejich homonym. Slovo *caua* (čti *cuva*), *tunne, ticinne* (*tunne?*) mohla znamenati „nádobu“ i „míru“: *dolea* nad *cuua* znamená, že se vyrozumívá *cuua* „nádoba“, totéž znamená slůvko *idrias* nad *tunne*, kdežto *carisa* (podle Baista *curisa*) nad *ticinne* značí, že se tu míní „míra“, jak to naznačuje i *fodarmaziu*, německá to interpretace dodatkem k slovu *choffa*; *sicleola* pak nad glossou *sedella* značí, že je tu míněno slovo *sedella* ve významu „vědro“, a ne snad „sedátko“. Jinak je s glossou 153, kde je nad slovem *puticla* psáno *flasca*. Toto *flasca* nelze pokládati za románské, jinak bychom měli dvě románské glossy za sebou bez německého překladu. Pohled na faksimile Grimmovo ukazuje, že *puticla* stojí na konci řádky: je tam ještě trochu místa, ale ne dost pro slovo *flasca*, proto písař německé slovo *flasca* zapsal menším písmem nad románské slovo *puticla*. Diez také to naznačil v svém textu (Altromanische Glossare, str. 77).“ S tím vysvětlením možno zajisté souhlasiti. — Rukopis naší památky pochází tedy od písaře jediného, a má to svou důležitost konstatovati to výslovně.

---

*) Uvedený popis rukopisu podal mi s nevšední ochotou pan Dr. Brunner, ředitel zemské knihovny v Kasselu, jenž na mou prosbu prohlédl znovu rukopis onoho kodexu a stanovil poměr jednotlivých částí. Vzdávám mu za to i zde nejvřelejší díky.

Tím se také opravuje, co o rkp. napsali Foerster, Baist atd.

Glossy Kasselské jsou psány karolinskou majuskulí (srv. Schum-Bresslau, Gröberův Grundriss I², str. 217).

Je to věcný glossář románskogermánský. Grimm l. c. str. 387, Diez l. c. str. 73, Baist l. c. str. 102 dělí jej na sedm dílů. Jeho předmětem jsou: I. části lidského těla, gl. 1—61, II. domácí zvířata 62—90, III. dům s příslušenstvím 91—109, IV. šaty 110—118, V. nářadí, podle Baista *a*) nádoby 119—135, *b*) nástroje 136—150, VI. věci různé 151—180, VII. věty 181—245.

O účelu našeho glossáře mínil Adolf Holtzmann v knize Kelten und Romanen, Stuttgart 1855, že jej psal správce statku nebo *villa regia*, pořídiv si seznam věcí, o kterých se mu bylo denně dorozumívati s románskou čeledí. Věty: *fac iterum, citius* jsou Holtzmannovi rozkazy, věta: *multum necessitas est nobis tua gratia habere* jest mu pokorná odpověď, kterou prý správce od čeledi očekává atd. atd. Grimm své názory shrnul (v dodatku ke glossám Kasselským berlínské Akademie r. 1853) l. c. str. 467 takto: „Román, přišlý do Bavor, napsal románská slova — Němec připojil překlad.“ Účel tedy čistě praktický. — Správně k tomu Grimm dodal, že by si sice bylo možno představiti, že si Bavor někde na románském území dal připsati románský překlad, že se to však nijak nepodobá pravdě, neboť by nebyl žádal dva významy pro *sû* a dva pro *napulo*; a jak by bylo lze vysvětliti nedorozumění u slova *radices*? (Aby se porozumělo věci, dodejme: v glossách Kasselských je 60 *lumbus* napulo a 61 *umbilicus* napulo, 80 *troia* suu a 81 *scruua* suu; viz u nás str. 48 a 90 u hesla *iumenta*; pak po glossách 18 *radi me meo colli* a 19 *radi meo parba* je 20 *radices* uurzun, kdežto gl. 21 správně už zase má název části lidského těla: *labia* lefsa.) — Diez l. c. str. 84/85 souhlasí s Grimmem. — Baist l. c. str. 104 správněji rozpoznává: „(Náš glossář) jest určen pro počáteční učení. Nemá Romány uváděti do vyšších školních vědomostí, neboť tu by se bylo přimísilo více učenosti, ať si již účel a způsob vyučování představujeme jakkoliv. Nerománi měli si jím osvojiti základy nižší obcovací latiny.“ — Ph. Aug. Becker, Grundriss der altfranzösischen Literatur I, str. 3, míní dokonce, že glossy Kasselské, jak prý se zdá, jsou sepsány „pro počáteční vyučování dítek německých“; leč to je jenom dohad. Zato správnější je jeho poznámka l. c. str. 4, že se asi úmyslně z důvodů didaktických ignorují zkrátka obtíže syntaktické kongruence (*radi meo parba* skir minan part).

O osobnosti pisatele nebo posledního redaktora památky naší neví dosavadní badání nic určitého. Holtzmannovi l. c. str. 138 se zdálo, že to nebyl duchovní, protože prý ani jediné slovo nepoukazuje na povolání duchovní. Avšak vzpomeneme-li stavu tehdejší vzdělanosti, není pro nás nejmenší pochybnosti, že redaktor byl duchovní. Byl to Němec, a to Bavor; německá část gloss Kasselských je psána nářečím čistě bavorským (Holtzmann l. c. str. 177) a sedmý díl této rukopisně jednotné redakce naší památky obsahuje známé věty: gl. 225/6 *stulti sunt Romani*,

gl. 227/8 *sapienti sunt Paioari*, gl. 229—234 *modica est sapienti(a) inromana plus habent stultitia quam sapientia*. To jsou slova, jež jistě nebyla v předloze a jež připojil — Bavor.*)

Že glossy Kasselské nejsou originál, nýbrž opis nebo spíše poslední redakce, vysvítá z povahy věci. Ani hloubavému duchu Diezovu to neušlo, byť i z důvodů formálních, vnějších. Praví l. c. str. 84: „(Text náš) obsahuje zřejmé germanismy: zaměňuje *v* za *f*, *g* za *c* = *k*, *b* za *p*. Zcela naivně klade *fidelli*, *ferrat*, *fomeras* za *videlli*, *verrat*, *vomeras* podle toho, jak se už tehdy obvykle po německu vyslovovalo lat. *v*; rovněž přesně podle starohornoněmecké výslovnosti píše *callus*, *uncla* místo *gallus*, *ungła*, jakož i *parba*, *pirpici* atd. místo *barba*, *birbici* atd. . . . Tyto germanismy jistě zavinila ruka německá, a já míním: ruka opisovatelova.“ — Baistovi l. c. str. 102 jeví se ovšem glossy Kasselské opisem; míní-li však dokonce, že mu lze dokázati, jak opisovatel tu něco z předlohy vynechal, onde zase přidal ze svého, jsou to jen dohady, třebaže zajímavé, ba duchaplné. Zaručí nám někdo, že se psychologie romanisty ke konci XIX. stol. shoduje s psychologií mnicha glossografa v VII. a VIII. století? — Předloha této redakce naší památky není dosud známa. Bude-li kdy? Pramenem gloss Kasselských není však Vocabularius S. Galli, ani s ním nemají stejné předlohy. Tak mínil Koegel, Geschichte der deutschen Literatur, Strassburg 1894, I, str. 506 násl., avšak Baist l. c. str. 102 a 103 to popírá. Stejného mínění jako Koegel je G. Ehrismann, Geschichte der deutschen Literatur I, str. 249 (1918). Několik gloss stejných s naší památkou mají — mimo řečený Vocabularius S. Galli — i glossy Vídeňské, na něž poukázal Diez (srv. Anciens glossaires romans corrigés et expliqués par Frédéric Diez. Traduit par Alfred Bauer v Bibliothèque de l'École des Hautes Études V, 1870) a jež P. Marchot prohlásil za furlanské (Les Gloses de Vienne, Fribourg, Suisse 1895), pak i Altdeutsche Gespräche, jež otiskl a po prvé zpracoval W. Grimm l. c. str. 472—515. Avšak dosavadní badání nepřineslo o tom nic bližšího ani určitějšího.

Co se týče místa, kde byly glossy Kasselské napsány, Scherer l. c. se důvodně prohlašuje pro Freising v Bavořích, t. j. pro tamější slavné opatství benediktinské, jak jsme již uvedli na str. 11. Baist l. c. str. 104 a 105 jde dále. Praví: „. . . . protirománské glossy 225 násl. jsou možné spíše v jižním Bavorsku než v severní jeho župě. K tomu se druží podivný host v slově *carisa*, nadepsaném, jak již u nás citováno, nad *ti(cin)ne* v gl. 122. Stojí tu *a* místo *u*, jako tak často v té době: máme tu Helmoldovo (I, 87) slovo *curitze*, *modius Sclavorum lingua*, česky korec . . Vztahy k Freisingu, Slovanům a sousedství Románů se výborně hodí na Innichen, kterýžto klášter r. 770 založen z Freisingu „propter incredulam generationem Sclavanorum ad tramitem veritatis deducendam“

*) Téhož mínění — že teprve bavorský opisovač přidal tuto sebechválu Bavorů — jest i C. Voretzsch, Einführung in das Studium der altfranzösischen Sprache 4. vydání (1911), str. 200; viz dále str. 24—25.

a který leží blízko nynější rhaetobenátské hranice (třebas oddělen vysokými vrchy).“ — Innichen — jak poučuje mapa — leží v Tyrolsku na řece Dráve při sedle Toblašském. Je tam klášter nyní františkánský. Benediktinské kláštery v Innichen a Freisingu jsou dávno zrušeny. — Baistovy vývody jsou tak svůdné, že je třeba hned vyvrátiti.

Že glossy Kasselské nebyly napsány v Innichen, nýbrž ve Freisingu, o tom svědčí předně rukopis sám a celý kodex, v němž jsou zapsány. Uvedli jsme při popisu onoho kodexu, že Exhortatio i glossy Kasselské jsou psány jedním a týmž písařem. Protože se pak všeobecně uznává, že Exhortatio vznikla a napsána byla ve Freisingu, je jisto, že tam byla současně napsána i nynější redakce naší památky, a důkaz rukopisný zesiluje se tím, že třetí část našeho kodexu, obsahující „Constitutio et fides Nicaeni concilii“, je psána týmž písařem jako první část kodexu Canones sanctor. apostolor., jež je před Exhortatio.

Za druhé svědčí o tom pilnější studium Baistova pramene samého, jímž jest Hauck, Kirchengeschichte II² (1900), str. 452 a 453 pozn. 1. [Údaje Hauckovy o Freisingu se potvrzují rozpravou, věnovanou speciálně klášteru Innichen; je to: P. Vincenz Gasser, O. S. B., Das ehemalige Benediktinerstift Scharnitz-Innichen in Tirol v revui Studien und Mitteilungen aus dem Benediktiner und Cistercienser Orden XVIII (1897), zvl. str. 39.]

Z listin vysvítá, že klášter Innichen byl brzy po svém založení odňat freisinskému biskupovi (opatovi) a dán v léno Arnovi, od r. 785 arcibiskupu solnohradskému; teprve r. 816 vrácen původnímu majetníku. Při nepřátelském poměru (viz citované prameny) mezi Freisingem a Solnohradem nebude si nikdo mysliti, že by nějaký kodex rukopisný mohl býti poslán r. 802 z Freisingu do Innichen. —

Jak řečeno, v glossách Kasselských jsou lemmata románská (latinsko-románská), interpretamenta germánská (abychom užili výrazů co nejvšeobecnějších). Románské zjevy se vyskytují podle dosavadních názorů v prvních šesti oddílech (gl. 1—180), „v sedmém díle na místo románských zjevů nastupuje latina, pokud to dovedl pisatel“, praví Diez l. c. str. 73; téhož mínění byl i Grimm l. c. str. 394.

Které z románských řečí glossy Kasselské náležejí, o to je vědecký spor. J. G. Eckhart, který našim glossám dal jméno („Glossae Casselanae“) a otiskl je po prvé s poznámkami v díle Commentarii de rebus Franciae orientalis I, str. 853 násl. r. 1729, nazval je glossariolum romano-theotiscum a prohlásil za provençalské. „Vocabula enim latina,“ praví, „dialecto romano sive *provinciali*, unde italicus deinde et gallicus sermo ortus est, expressa sunt“ (citujeme podle Dieze: Altromanische Glossare str. 71, protože spis Eckhardtův nám nebyl přístupen).

Za *francouzské* je prohlásil W. Grimm l. c. str. 394 (zároveň „nejstarší románská památka“) a současně s ním Friedrich Diez v článku v Hauptově Zeitschrift für deutsches Altertum 7 (1849), str. 396 násl.

Adolf Holtzmann l. c. str. 139, dokázav z listin, že v době, kdy asi vznikly glossy Kasselské, Románi sídlili až u jezera Bodamského, roztroušeni pak i v Solnohradech, míní, že glossy jsou *churwelsch*, t. j. podle soudobé terminologie *rhaetorománské*.

H. Schuchardt, Der Vokalismus des Vulgärlateins, 1866—1868, použil hojně a často materiálu našich gloss a čítá je mezi „nejstarší památky *severozápadněrománské*"; viz sv. 3, str. 25.

Diez, rozebrav glossy Kasselské znovu obšírně a vědecky v svých Altromanische Glossare 1865, str. 71—125, prohlásil je definitivně za *severofrancouzské* (l. c. str. 85: »... a nikoliv provençalské, ač se obě tyto řeči lišily v té době málo, a na provençalštinu tedy, posuzujeme-li slova, můžeme na prvním místě pomýšleti. Avšak pro francouzštinu svědčí: že užito *w* za *gu* v slovech *uuanz* a *uuindicas*, *u* za *o* v slovech *auciun*, *scruua*, že užito *s* za *cs* v slově *pis*, *z* za *ts* v uvedeném *uuanz*.*) Toto *w* a toto *u* jsou, abychom mluvili ještě přesněji, zvláštnosti severní části francouzského území.« Probíraje podrobněji nejcharakterističtější zjevy naší památky, Diez ovšem nepopíral, že se na př. *pridias* 103 srovnává podle jeho mínění a podle tehdejšího stavu romanistiky s churw. *prei* proti franc. *paroi*, nebo že *manneiras* 139 žilo (ve významu „sekera") v ital. a churw., kdežto prov. a franc. je prý ztratila. Avšak ty a takové stopy byly mu příliš ojedinělé, i rozhodl se pro severní Francii. Toto mínění Diezovo se uznávalo pak v Německu většinou.**) K. Sittl, ALLG. 2, 567 (roku 1885) položil sice glossy naše do Italie, leč domněnka jeho zůstala bez ohlasu, a to právem.

Jinak ve Francii. G. Paris, doprovázeje úvodem a poznámkami Bauerův francouzský překlad uvedeného Diezova díla (Anciens glossaires romans corrigés et expliqués par Frédéric Diez. Traduit par Alfred Bauer, v Bibliothèque de l'École des Hautes Études fasc. 5, 1870), vyslovil se, že glossy Kasselské vznikly v Bavořích. Této lokalisace se přidržel i Brunot v Petit de Julleville ově Histoire de la langue et de la littérature française atd., tome I, 1896, str. LXXV i v své Histoire de la langue française, tome I (1905), str. 141.

E. Monaci, Rendiconti della R. accademia dei Lincei 1892 (v červnu), prohlásil naši památku za *lombardskofurlanskou*. Slibu, že to i dokáže, nesplnil. Tu roku 1895 Paul Marchot, profesor románské filologie na katolické universitě ve Fribourgu ve Švýcařích, vydal spis: Les Gloses de Cassel. Le plus ancien texte rétoroman (v sbírce: Collectanea friburgensia, fasc. III. Friburgii Helvetiorum 1895, str. 67, 4°). Cítě pak sám slabiny svého pojednání, Marchot spěchá je podepříti; ještě téhož roku

*) Nelze však popříti, že to, co zde Diez uvádí, nejsou ani tak hláskoslovné zjevy, jako snad grafika. Musíť sám Diez o několik řádek níže uznati, že *w* možno vykládati jako germanismus, t. j. vliv německého opisovače. Pokud se týče slova *pis*, viz o tom dále v abecedním rozboru naší památky pod týmž heslem str. 63.

**) Srv. na př. G. Lücking: Die ältesten französischen Mundarten 1877, passim.

píše Additions à mon étude sur les Gloses de Cassel, ZRPh. 20 (1896), str. 82—84. — Nedlouho ještě před tím Marchot byl mínění Diezova. R. 1893 v rozpravě „Solution de quelques difficultés de la phonétique française" pokládal Marchot glossy Kasselské za francouzské. To mu vytkl H. Morf, Archiv f. d. Studium der neueren Sprachen 94 (1895), str. 347, řka, že „gallský původ gloss Kasselských je nejen nedokázán, nýbrž pravdě docela nepodobný. Glossy Kasselské patří zcela jistě Rhaetii." Důkazu o tom Morf nepodal. — Podtitul uvedeného Marchotova spisu ukazuje jeho obsah i tendenci: má se dokázati, že glossy Kasselské jsou *rhaetorománské*, a to *furlanské*.

Dílu Marchotovu dostalo se pečlivého posouzení, o němž hned níže.

Pro svou osobu bychom dodali tyto všeobecné výtky:

1. Marchot nevěnoval pozornosti zjevům, jako *parba* 19, *pragas* 113, *bisle* 96, *fidelli* 75, *callus* 87 atd. Tento důležitý zjev — media za tenuis a naopak — není ani románský (rozumí se) ani středolatinský, nýbrž prozrazuje redaktora Bavora. Marchot měl o tom mluviti a lehko tak mohl, psalť už o tom Diez, na př. l. c. 125, viz u nás str. 13, a také Lücking l. c. str. 263.

2. V oddílu B (Commentaire) se Marchot příliš snaží vsugerovati čtenáři, že glossy Kasselské jsou rhaetorománské; nestanoví, zda slova, o nichž mluví, jsou všerománská, či snad jen z toho neb onoho jazyka románského, nýbrž stále čteme jen: c'est le rtr. . . . , je relève ce mot en rtr. . . ., je retrouve ce mot en rtr., a to nejen u slov notoricky všerománských — tu by to ani tak nevadilo —, nýbrž i u slov méně známých a přece ne výhradně rhaetorománských.

Nejpříznivějšího posudku dostalo se Marchotovi od Gastona Parise, Romania 24 (1895), str. 595/6. Šetrně, do podrobností se nepouštěje, P. připomíná — protože M. až příliš tendenčně akcentuje, co objevil nového proti Diezovi (mnoho toho není — podle našeho mínění — a ani to není osobní zásluhou M., který přece těží jen z pokroků a objevů, které učinila romanistika v třicetiletí od prvního vydání Altroman. Glossare r. 1865) —, že Marchotův Commentaire nenahradí Diezova, nýbrž jej jen doplní. Památka ta zůstane (prý) zase ještě namnoze temná; že by byla furlanská, je pochybno, ale M. učinil velmi pravděpodobným mínění, přiděliti glossy Kasselské — tu opakuje P. starou oblíbenou svou myšlenku — souboru románských nářečí, dnes ku podivu omezenému, jež označujeme od dob Ascoliových jménem *„nářečí ladinská"* a jež lze nazvati jazykem centrálně románským (le roman *central*); soubor ten sahá dnes od Churu do Furlanska, avšak kdysi zaujímal značnou část Švýcarska německého, Bavor, Rakous . . „Trvám při mínění, že nic neodporuje lokalisaci tohoto glossáře do Bavor, kde byl, jak vidíme, v VIII. stol." *)

*) Interpretaci trochu povrchní čteme v Revue des langues romanes 1896, str. 360, kde L. Constans mluví ne o díle Marchotově, nýbrž referuje o kritice

Pozoruhodný je posudek W. Meyera-Lübkeho v LBlGRPh. 16 (1896), sloupec 373—377. Proti Marchotovi akcentuje ovšem, jak by bylo důležito znáti původní předlohu gloss Kasselských. M.-L. je toho mínění, že v naší redakci jsou glossy Kasselské toliko nějaký rozšířený glossář; probíraje jednotlivosti Marchotových vývodů, poukazuje, že Furlansku přiřkl naše glossy z negativních důvodů, jež jsou neplatné: na př. *w* ve slově *uuanti* (fr. gant) 118 nevylučuje Tyrolsko, nýbrž je v Tyrolsku i Furlansku, zato zase *a*, vzniklé z *e* protonického (*mantun* 11 atd.), by vylučovalo Furlansko. Vůbec (prý) rhaetorománské dialekty od pramene Rýna do Istrie se značně liší od sebe, kdežto M. si vybírá, jak se mu právě hodí, tu tvar z Graubünden, tu z Furlanska. Konečně potírá M.-L. oba hlavní důvody Marchotovy, jež vylučují Francii a rozhodují pro Rhaetii:

1. *esilos* od kmene *ax-*: M. dovozoval, že „ai ve francouzštině teprve v 11. stol. přechází v *e*, kdežto zde *a* přechází přímo v *e*“ (M.-L. poukazuje na Ascoliho, Saggi ladini str. 50 a 530, takový přechod není rtr., právě opak je pravda; glossa *esilos* se pak vůbec podle M.-L. zachovala v špatném stavu, *s* za *x* nemá v naší památce příkladu atd.).

2. *meo* = *meum*; odpadnutí *-m* je prý ve francouzštině neznámo. M.-L. ukazuje, že jednak i v rtr. jsou tvary z *meon* (Tramonti *nyon*), a hlavně, že *meo* v glossách Kasselských je koruptela filologicky nejistá.

„Není zde místa a ani není mou úlohou,“ končí Meyer-Lübke svou úvahu, „určovati vlast gloss Kasselských. Z toho, že důvody Marchotovy jsou vrátké, nenásleduje ještě, že these Monaciova je nesprávná ... *figido* játra je v rhaetorománštině sotva možno, a v podkladu slovním je vedle zjevů bezpečně nefrancouzských, jako *pis* „špička“ a krásného *quanta moi*, zase všelicos, co rovněž tak bezpečně ukazuje do Francie. Abychom této podivné směsici porozuměli, třeba ji probadati *filologicky*, a nikoli jen a jen linguisticky.“ —

Th. Gartner pojednal o Marchotově díle na dvou místech: v Anzeiger für indogermanische Sprach- und Altertumskunde (Beiblatt zu den Indogermanischen Forschungen) 7, 238 násl., a v JBRPh. 4, 145 násl. (oddíl: Rhaetoromanische Sprache 1895). Tresť Gartnerových vývodů je tato:

I kdybychom znali stáří gloss Kasselských, víme příliš málo o dialektech gallských a ještě méně o dialektech rhaetských z oněch dávných století, abychom, sestavíme-li znaky, které nám skýtají písmena, tvary a slova gloss Kasselských, mohli tvrditi, že se tyto znaky vyskytují toliko

---

G. Parise námi citované: „.....vydání M. zlepšuje značně vydání Diezovo.“ — To tedy L. Constans buď nezná nebo neuznává kritiky J. Angladeovy v téže Revue des langues romanes 1895, str. 340, kdež se praví o díle M., že je to zajímavý pokus lokalisační. Jeho důkazy jsou prý tu a tam důmyslné a přesvědčují, jinde však — a častěji — nepevné, a Angladeovi se nezdá, že by důvody Diezovy byly naprosto vyvráceny.

v tom neb onom území. Marchot, sestaviv tyto jazykové znaky, obrací zření skoro vždy k dialektům rhaetorománským, kdežto potřebě čtenářově by bylo lépe vyhovovalo, kdyby byl krok za krokem dbal obou území stejnoměrně a nakonec jasně vyúčtoval. Vidíme-li však, že Marchot, aby dokázal pravdivost své these, prohledává všechny dialekty od Bünden až k Terstu, neubráníme se pocitu, že by byl shledal snad ještě více podobností na francouzské straně, kdyby byl vykořistil stejně francouzské dialekty aneb ještě lépe starofrancouzskou literaturu, jejíž nejstarší památky se (prý) pro své stáří hodí nejvíce, aby byly srovnány s glossami Kasselskými.*) Toto stranictví Marchotovo činí (prý) jeho thesi tím nejistější.

Z hláskoslovných a flexivních znaků mohl by rhaetorománský původ rozhodnouti jen jediný: že se udržela koncovka *—i.***) V nejstarších památkách francouzských máme jen ojedinělé toho stopy, jako *dui, tuit,* praví Gartner, „a na území rhaetorománském žije plurální *—i* dosud, a to ve velikém rozsahu. Avšak *capilli, digiti, agnelli, pulli* mají ráz čistě latinský, a také *putelli, fidelli, purceli* a *tutti* mohly by býti pokládány za slova latinská nebo latinisovaná, neboť, jak známo, vlastností gloss Kasselských je přimíšení latinských tvarů a hláskoslovná nepřesnost. — V slově *pirpici* tuší Marchot s Diezem, že toto *—i* je jen znakem výslovnosti *c*, ale rovněž tak lze je pokládati za latinisující znak plurální. I když Marchot upozornil, že plurálním *—i* jsou opatřeny v glossách Kasselských právě ty kmeny, které v rhaetorománských nářečích udržují koncovku *—i* nejpevněji, kdo může říci, jaké plurální formy se vyskytovaly v Gallii v době, kdy byla napsána naše památka?“ — Přecházeje k podrobnostem, Gartner odmítá jako Meyer-Lübke ony znaky, které mají Marchotovi rozhodnouti pro Rhaetii a proti Francii.

Potom praví, že ze 140—150 slov, jež Marchot probral lexikálně, by jen několik mohlo svědčiti pro jeho thesi, jako: *saccuras, manneiras, siciles, scapulas,* je-li to vůbec románské slovo, *brachia* (lat.), *scruva, caminus, pridias, sedella, caldarola, uestid;* pro Francii mluví hlavně *auciun* (zdrobňující přípona *—onem*!), *hanap, cramailas.*

Pak opravuje Gartner některé omyly a chyby ve výkladech Marchotových a končí: „Marchotova práce mne nepřesvědčila, že glossy Kasselské patří Rhaetii: přidělil-li je Furlansku, je to závěr z nesprávných premis; souhlasí-li pak glossy Kasselské vskutku tu a tam s dialekty furlanskými, jež tu silněji, onde slaběji podlehly vlivu benátštiny, mluví to právě proti domněnce, abychom glossy označili za rhaetorománské.“

Běžný názor, že glossy Kasselské jsou francouzské, je prý otřesen, názoru Holtzmannovu se prý dostalo podpory. Nelze totiž odmítnouti

*) O výsledku takového srovnávání našeho srv. naši pozn. na str. 28.

**) To bylo divné i W. Foersterovi, Altfranz. Übb. 4. sl. 37/38: „Pro francouzštinu mluví vše; jak se však tam dostaly nom. pl. — *elli* (srv. ještě *colli, pulli, digiti, mallei,* ba dokonce *pirpici*)? Glossátor odlišuje sice čistě latinské *-illi* od *-elli,* ale proč je právě zde tak důsledně latinská koncovka?“

možnost, že tato památka nevznikla v žádném z území jazyků románských, jež trvají dodnes, nýbrž že vznikla, jak měl za to Holtzmann r. 1855, v některé římské osadě na území nyní zcela německém, v Bavořích; pak by snad nářeční gloss Kasselských stejně málo příslušel název „francouzské" jako „rhaetorománské", a jen k té otázce bylo by odpověděti, kterému z těchto dvou území by bylo lze je blíže přičleniti. Názorem Holtzmannovým vypomůžeme si nejlépe („kommt man am besten weg", JBRPh. 4, sv. 1, str. 146).*) —

Také J. Stürzinger pojednal o glossách Kasselských na dvou místech: ALLG. 9, 466 násl., hlavně však ZRPh. 20 (1896), 118 násl. Vytýká břitce (zejména v Zr.) omyly a chyby Marchotovy, avšak i positivně obohacuje naše vědomosti, neboť ukazuje, že v nář. rhaetorom. žije dosti slov, o kterých M. nevěděl. Vypočítává pak řadu hláskoslovných zjevů, jež odporují rtr. původu:

1. *—n* v glosse 105 *mediran*, slovo to v rtr. chybí: *—amen* rtr. = *—am*, *—om*, *—um*;

2. *—il* — v *cramailas* 134, kteréžto slovo také není v rtr.; tam vok. *+c'l* = *ł*, *cl* (graub.), *ł*, *l* (furl.) nebo *dl* (tyrol.), nikdy *—il—*;

3. *—s—* v glosse *camisa* 112, za vok+ *sį* je rtr. jen *ž*;

4. *—z—* v gl. *vivaziu* 158 representuje *—ts*, jak ukazuje glossa *uuanz* 118, tedy stfr. hlásku za *ˡcj*, kde rtr. je skoro jen *tš*;

5. *—i* v glossách *moi* 160/161: rtr. slovo to zní *möz* (eng.);

6. *uestid* 164/5/6 odpovídá starofranc. *vesti(t)*. Čistě rhaetorománský vývoj koncovky *—itum* je *—iu*, pak *—ien*. Říká-li nyní tyrol. *vesti*, furl. *vestid*, je to podle St. vliv lombardskobenátský;

7. *figido* 52 prý mohlo míti přízvuk jen *fígido*, kdežto rtr. tvary vycházejí jen od *ficátum*.

Potom podává Stürzinger — a v tom je podle mého mínění hlavní zásluha a význam Stürzingerův pro badání o glossách Kasselských — první statistiku jejich ZRPh. 20, str. 121.

Praví: Ze 179 slov (ne 180, protože *moi* se vyskytuje dvakrát) je

latinských, nerománských 23,
románská, ale ani rtr. ani franc. jsou . . . 3

(a to: *liones*, *fomeras*, *alvearias*; *alverias* čte St. místo *siluarias* 152)**)

*) K mínění G. Parisovu a Gartnerovu se přidal během doby i P. Marchot sám, pravíť — jakoby nic — v své Petite phonétique du fraaçais prélittéraire (1901) str. 36: „... le glossaire de Cassel (roman bavarois?) montre . . ." Pro naše glossy zavádí se tu tedy nový jazyk románský: *roman bavarois*.

**) *Aluarias* čtou neb opravují Holtzmann, Diez, Bartsch, Chrestom.; Foerster čte *silᵘarias*. Podotýkáme, že se v jiných glossářích, v nichž se marně hledá *siluarius*, najde *aluearia* pîchar, na př. Glossae Salomonis, Steinmeyer-Sievers Althochdeutsche Glossen 4, str. 167 č. 4, nebo tytéž glossy, ibidem str. 129: *aluearia* binichar č. 65.

*

pochybná slova jsou 3
(totiž: *sisireol, manducaril, tramolol*)
všerománských (neb aspoň rtr. i franc.) je . . 122

úhrnem 151

Z ostatních 28 slov (St. l. c. 27, očividně tiskovou chybou), jež prý jediné rozhodují, je

rhaetorománských a nefrancouzských 6

(a to *pecora* 79, *scruua* 81, *caldarola* 133, *saccuras* 138, *manneiras* 139, *siciles* 140),

francouzských, nerhaetorománských 22

(a to: *calamel* 31, *ordigas* 35, *intrange* 54, *unctura* 58, *pecunia* 62, *equa* 66, *ouiclas* 76, *ferrat* 79, *auciun* 84, 84, *domo* 92, *bisle* 96, *esilos* 104, *mediran* 105, *capriuns* 108, *fasselas* 115, *uuindicas* 116, *mufflas* 117, *hanap* 130, *cramailas* 134, *uiuaziu* 158, *lini* 162, *guluium* 180).

Číselná převaha je tedy zcela určitě na straně francouzské. „Tato převaha je však ještě značně posilována tou okolností, že z oněch šesti rhaetorománských slov *ani jedno není toliko rhaetské*, nýbrž všechna se vyskytují ještě v té neb oné jiné řeči románské, kdežto mezi 22 francouzskými slovy je aspoň *sedm* specificky *francouzských*: *auciun, bisle, fasselas, uuindicas, mufflas, cramailas.*"

I končí Stürzinger své úvahy v ALLG. l. c.: „Celkem zůstaneme při názorech Diezových", v ZRPh. 20, str. 121: „Tím je i lexikálně popřen rhaetský původ gloss Kasselských."

Poněvadž se však Stürzinger v oné větší, důležitější studii ZRPh. 20 nevyslovuje určitě, jakého tedy původu naše památka je, pravdu má Foerster l. c., charakterisuje svou stenografickou stručností výsledek St. kritiky takto: „. . . St. potírá šťastně Rhaetii a rozhoduje se, *jak se zdá*, pro původ francouzský."

I když toto pojednání v dalším výkladě opraví statistiku Stürzingerovu, zásluha jeho se neumenší: St. po prvé zavedl mluvu cifer pro tento druh badání nejen nejvýš zajímavou, nýbrž i naprosto nutnou, rozložil glossy Kasselské v prvky a čísly vyjádřil poměr živlů románských k ostatním i mezi sebou.

Jenom maličkosti lze tu dodati: *Scapulas* 14 ještě v ALLG. l. c. Stürzinger pokládal za slovo specificky rhaetorománské, v ZRPh. l. c. však podle všeho za slovo i francouzské i rhaetorománské. Dále, že *domus* a *pecunia* jsou slova francouzská, dokládá St. glossami z Reichenau. Poznámky jeho k těmto slovům zní: „*Pecunia*, dobytek (v naší památce je totiž gl. 62 *pecunia* fihu), je ve Francii jako lidové dosvědčeno glossami z Reichenau, F 936 *grex* : *pecunia*; *domus* = komnata (v glossách Kasselských 92 *domo* cadã) potvrzeno týmiž glossami F 731 *thalamus* : *domus maritalis* (Stürzinger l. c. str. 121 pozn. 1 a 2)". Dokazovati však fran-

couzský původ slova některého jen tím, že se vyskytuje v glossách z Reichenau, by byl circulus vitiosus, jak je zřejmo z povahy a vzniku glossářů. —

Po těchto kritikách umlklo badání o glossách Kasselských. Teprve rok 1902 přináší dvě nové studie. Jsou to: G. Baist, Die Kasseler Glossen, ZRPh. 26 (1902), str. 101—107, a J. Pirson, Das Kasseler Glossar, tamtéž, str. 521—531.

Baist rozbírá náš text tak podrobně, jak jen lze za nynějších poměrů, kdy neznáme jeho předlohy. V těchto řádcích bylo dosti z něho citováno. Zde dodáme, že na str. 104 shledává, že se naše památka v odd. I.—VI. skládá z kmene latinských slov, k nimž dodatečně připojeny německé glossy. „Sedmý díl vypadá méně lidově nebo přece jen méně románsky než dřívější glossy — a tak tomu také jest, z části však jen proto, že zde šlo výslovně o takové tvary a části řeči, které latina toho věku („Verkehrslatein" říká Baist) musila podržeti, neměla-li naprosto zrománštěti."

Latinu gloss Kasselských pokládá Baist v jádře za gallskou, a to severogallskou; Marchotova práce prý ho docela nic nepřesvědčila.*) Možnost, že se i rhaetské živly dostaly do naší památky, Baist nechce popírati, ač prý o tom nepodán přesvědčivý důkaz. Ale naše památka je mu podnětem k tomu, aby rozšířil badání vůbec na latinu románsky zbarvenou v Germanii. B. by rozeznával dvě vrstvy této latiny (a nemíní prý rozvrstvení jen čistě časové): starší, importovanou latinu franskou (tu prý představuje onen základní kmen latinských slov v glossách Kasselských) a vrstvu mladší, v které prý by tak lecco bylo lze vyložiti jako rhaetské (také z té vrstvy je prý něco v naší památce). Leč tyto vývody B. jsou jen načrtány, nikoli doloženy a propracovány, a on sám končí na str. 107, že bude třeba otázku karolinské latiny probrati znovu a soustavně.

Latinskou předlohu naší památky kladl by Baist ještě do VIII. století, což je zatím jen domněnka. — Ještě jsou dvě zmínky Baistovy, obě

*) Na str. 106, 3. ř. shora, praví Baist docela: „A nejméně mě přesvědčila (t. v dodatcích Marchotových, ZRPh. 20, 82 násl.) ona slova rhaetorománská, o kterých si seminární posluchači nakonec vzpomenou, že je slyšeli." Baist tu tedy viní M., že vsugeroval žákům svým odpovědi, ale věc je přece jiná, jak dnes vidíme: některé tvary rhaetorománské, jichž se tam dovolává, jsou dnes už vědecky rehabilitovány. Na př. u glossy 59 *cinge* curti Marchot připomíná, že mu jeho žák Huonder oznámil tvar z Dissentis *el schegn* „v boku", a vykládá to jako derivát naší glossy *cingum* „pás". Je sice pravda, že tvrzení toto odvolal hned v poznámce míně, že etymon rt. *schegn* může býti německé „Schenkel", avšak přece „šeň" existuje obwaldsky podle M.-L. ve významu „slabiny", viz dále u hesla *cinge*, str. 45. Podobně u glossy 119 *uuasa* upozornil žák z Horního Halbsteinu Marchota, že se u nich říká *la vasa* „nádobí". I to je správné, viz článek náš *uuasa* dále v abecedním rozboru str. 77. — Bylo to ovšem neobvyklé, že se Marchot dovolával ústních nekontrolovatelných výpovědí svých žáků, avšak věcně ne nesprávné. V tom netkví jeho vina a nezdar jeho práce, nýbrž v tom, že se snaží upraviti fakta linguistická podle své these a že si všímal nářečí jen rhaetorománských a ne také gallorománských.

vlastně jen nadhozené, nijak neodůvodněné, ale přece velmi svůdné. Baist totiž míní, že se glossy Kasselské mohly do Freisingu dostati z Reichenau nebo S. Gallen. Jsou to však — pravíme my — glossy, vznikly tedy z pramenů různých; této okolnosti dosavadní badání o glossách Kasselských nedbalo vůbec. Ty prameny musily nebo aspoň mohly by býti v rukopisných pokladech oněch klášterů. Avšak ani Corpus gloss. ani Althochdeutsche Glossen neobjevily nám takových pramenů v Reichenau nebo Skt. Gallen. A doufati v nějaké ineditum dnes? Kromě toho B. mezi řádky prozrazuje, že proto myslí na svatohavelský klášter, aby mohl připustiti, že v našem textu existují prvky rhaetorománské. („Dass Rhätisches hinzugetreten sein mag, stelle ich gewiss nicht in Abrede . . .“) — Nuže, teprve náš rozbor ukáže, jak se ty věci mají. — Jako druhou možnost B. uvádí, „že náš věcný glossář mohl býti nějakým franským věrozvěstem složen v Bavořích samých“; ke konci pak se mluví o „die erste nur lateinische Anlage“. Především výraz „složen“ je příliš neurčitý; správně by mělo býti řečeno „kompilován“. Důkazu B. zase nepodává a bylo by velmi těžko jej podati. Není — pokud víme — dokladu, že by v klášteřích bavorských byla vznikla nová díla z pramenů z Francie přinesených, naopak podán v kapitole IV. „Závěry“, důkaz, že byly z Francie přinášeny hotové rukopisy a předlohy a ty že byly opisovány a, pokud se týče gloss Kasselských, opatřeny německým překladem, což nebyla asi pro Bavora práce malá. — Baist zajisté pronesl obě své věty, aby poukázal na všechny možnosti, naší povinností však bylo rozebrati je.

Soudobá romanistika měla pro toto pojednání Baistovo jen stručné referáty. První, G. Parisův Ro. 31 (1902), str. 450 (v oddělení Périodiques), vyzněl v ten smysl, že podle B. památku naši napsal Francouz v Bavořích v stanici misionářské, mající křtíti Slovany (i uvádí P., že záhadné *carisa* je slovansky *kurica*, česky *korec*); románské tvary přisuzuje prý B. severní Gallii. — V Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie 7, v oddílu Latin vulgaire et bas-latin par Pirson, str. 62 čteme: „Poznámky Baistovy se týkají složení glossáře. Určen jsa k vyučování německých žáků, byl prý tento text v podobě, jak se nám zachoval, redigován v některém klášteře misionářů bavorských. Latinská část se skládá ze slovní zásoby gallské (v té jsou románské elementy), která pak byla rozšířena slovy a frázemi z latiny, jaká tehdy byla v Německu.“

V Pirsonově pojednání se praví úvodem, že Steinmeyerovy a Sieversovy Althochdeutsche Glossen a Goetzův Corpus glossariorum latinorum otevřely badání o glossách nové prameny. Přímého pramene gloss Kasselských nenalezneme ani tam*), avšak Pirson

*) Tím ovšem — na to klademe důraz — není a nemůže býti řečeno, že by ani v citovaných obou nejdůležitějších glossografických sbírkách nebylo glossářů, jež mají z části tytéž glossy jako naše památka. Některé hlavní jsme vyjmenovali

ukazuje, že na př. Hermeneumata Leidensia, Montepessulana (obě řecko-latinská) mají podobné rozdělení látky ve skupiny, mají i oddíl „Varia" (jako u nás odd. VI.) a v konečné skupině fráze, různé osobní tvary, zejména i slovesa v imperativě, která se vztahují na dialog sloužící učení jazykovému. I soudí Pirson, že tento poslední oddíl není nahodilý přílepek, jak mínil Diez, nýbrž tradiční součást věcných glossářů. S G. Parisem míní, že naše památka je dílo německého opisovatele. Tento opisovatel byl prý lhostejný, ba nepozorný, nedbalý, a tím vysvětluje Pirson většinu pozoruhodných zjevů v naší památce; o ostatních ukazuje, že jsou i v jiných textech středolatinských, tedy podle Pirsona nerománské. Takový je tón jeho pojednání, jehož jen jednotlivé podrobnosti jsou cenné pro badatele o naší památce. Korunuje pak své pojednání takovýmto závěrem (l. c. str. 530 a 531): „Vyplývá, myslím, ze všech těchto úvah, že se badatelé, posuzujíce glossy Kasselské, příliš výlučně stavěli na románské stanovisko, že proto nesprávně pochopili mnohý jejich zjev a příliš vytýkali románský charakter tohoto textu. Hláskové změny, které se v něm jeví a které byly nazvány románskými, jsou buď pravopisné zvláštnosti památek středolatinských nebo zjevy již vulgárně latinské nebo předrománské. Vím ovšem, že hranice mezi stavem předrománským a jazyky románskými jest jen theoretická, jest však uznávána všeobecně a trvá se při ní pro rozlišování. Právě zde se však doporoučí k této okolnosti přihlížeti, protože se častěji stal pokus přiděliti glossy Kasselské tomu neb onomu území románskému. Tak zvané románské živly, které lze v nich pozorovati na útvaru hlásek, jako na př., že odpadly koncové samohlásky, jsou povahy tak všeobecné, že se jich nijak nelze dovolávati pro lokalisaci tohoto textu. Ani těch několik málo tvarů: *va* 155, *manneiras* 139, *moi* 160, 161, které určitěji jeví ráz románský a pro které se už nehodí název „zjevy předrománské", ani ty nedovolují bezpečného závěru. První, *va*, přísluší zároveň Rhaetii i Francii, oba ostatní, jak se zdá, ukazují do dvou různých území: *moi* vylučuje dialekty rhaetorománské, kdežto *manneiras* spíše ukazuje do Rhaetie, ač provençalskou koncovku *-eira* bylo by také možno s tím srovnávati .... Nejvýše by bylo lze vyvoditi důsledek, že vulgární součástky gloss Kasselských ukazují na dialekty *rhaetogallské*. Avšak po mém soudu nesmí text tento činiti nárok na to, aby byl pokládán za památku románskou v užším smyslu tohoto slova: vidím v něm toliko jeden z *kompromisních textů*, v kterých tu a tam probleskují románské zjevy a které, jak praví Gröber ALLG. 1, str. 53, nám představují, jak bezmocně tápají po spisovném výrazu lidé, kteří žijí v latinské řeči lidové a už nejsou s to, aby vyhověli i nejprostším požadavkům správné latiny!" — V citovaném JBRPh. 7, str. 62 referuje

svrchu na str. 13. — Pirson o nich nemluví vůbec —, jenže zbývá vyšetřiti všechny vztahy těchto textů ke glossám Kasselským, což bude zajímavé i důležité. Lokalisace naší památky, námi provedená, bude míti důsledky i pro lokalisaci těchto textů.

Pirson o své práci jen to, že se pokusil objasniti smysl i tvar několika temných gloss, srovnávaje glossy Kasselské s jinými památkami v Corpus gloss. lat. a v Althochdeutsche Glossen od Steinmeyera a Sieverse.

My však, jsouce si vědomi, jak pošetilou chybou by bylo dovolávati se romanismů ve všem, co se vyskytuje pozoruhodného nebo zajímavého v střední latině, míníme, že v tomto případě střízlivost Pirsonova, jeho zaujatost proti projevům rodících se jazyků románských zašla tak daleko, že skoro neporozuměl jazykové povaze gloss Kasselských.

Správně k pojednání Pirsonovu poznamenal G. Paris, Ro. 32 (1903), str. 461: „Tento velmi učený a velmi zajímavý článek chce ukázati, že latinská část gloss Kasselských těsně závisí na jiných glossářích a že většina tvarů, které v nich pokládáme za románské, patří spíše do vulgární latiny předrománské (avšak autor uznává sám, že tato hranice jest umělá) nebo grafické tradice středolatinské: z toho prý následuje, že nelze text náš přisouditi určitému území Romanie, nejvýše lze prý v některých tvarech poznati rysy buď rhaetorománské nebo gallorománské .... Myslím, že Pirson zašel trochu příliš na své cestě, jež je jinak výtečná, a že čistě románské prvky gloss Kasselských nejsou tak omezeny, jak on praví."

Ještě r. 1907 W. Foerster v ZRPh. 31 (1907), str. 553, pozn. 1, poznamenal: „... k románskému charakteru gloss Kasselských Pirson se svého stanoviště latinské filologie nebyl nikterak spravedliv." Když pak C. H. Grandgent, An introduction to vulgar latin, Boston 1908, str. XIV, bibliografie, cituje článek Pirsonův, praví už jen, že památka naše vznikla asi ve Francii v VIII. nebo IX. století.

Z další literatury Gröberův Grundriss I² (1904—1906) přináší o naší památce jen nepatrné poznámky: str. 217 (citováno u nás na str. 12), pak pozn. 1 na str. 320, str. 739, str. 788. Tato třetí poznámka je od H. Suchiera v jeho oddílu, Die französische und provenzalische Sprache und ihre Mundarten: „K jednotlivým spřežkám souhláskovým zděděným z latiny byly sever i jih stejně citlivy, na př. *subtus*, prov. *sotz*, fr. *soz* atd. Později připouští provençalština mnohé drsnosti, kterým se vyhýbá Francie: prov. *pics*, fr. *pis* již v glossách Kasselských." Poznámka tato by svědčila, že Suchier byl pro severní Francii jako Diez; podobně je tomu na str. 788 při *facias**).

Zajímavé je, že se C. Voretzsch v prvním vydání (r. 1905) svého Einführung in das Studium der altfranzösischen Literatur str. 30 pro-

*) Suchier cituje glossy Kasselské i v svých Les voyelles toniques du vieux français 1906 (jen tento franc. překlad — a ne německý originál — mám po ruce), avšak jen jako starou památku románskou, blíže se nevysloviv, srv. str. 72: „Des exemples anciens [de la contraction de ai] pourraient être représentés par des formes *esilos*, Gloss. de Cass." atd. nebo str. 110: „Tout *uei* est sûrement sorti de *uoi*, dont l'*oi* de vieux textes romans pourrait être la graphie *moi* modium, Gl. Cassel."

hlásil pro sever Francie („Lautform und Wortschatz weisen dies Glossar nach Nordfrankreich. Ein neuerer Versuch, sie dem rhätoromanischen Sprachgebiet zuzuweisen, ist nicht als gelungen zu betrachten"), v druhém vydání (r. 1913) praví toliko (str. 27.): *lateinisch-romanisch-althochdeutsch.* Je nasnadě domněnka, že volba takových výrazů, co nejvíce všeobecných, značí změnu mínění. Vždyť ještě r. 1911 ve 4. vyd. svého Einführung in das Studium der altfranzösischen Sprache se vyslovil daleko určitěji: „Z 9. století pocházejí glossy Kasselské, jež obsahují soustavný latinsko-románský vokabulář s překladem německým a proto mají význam i pro dějiny němčiny. Pojednává se po sobě o částech lidského těla, zvířatech domácích, domě s příslušenstvím, oděvu, nářadí atd., pak jsou četné věty. Románská slova se přizpůsobují typu spisovně latinskému, jak ukazují nerománské koncovky *—um, —em, —am, —ibus.* Krom toho se ve způsobě psaní jeví vliv: *f* za *v*, *c* za *g*, *p* za *b*, což snad sluší přičísti německému opisovateli, který asi v posledním díle připojil sebechválu Bavorů. Hojněji však než v glossách z Reichenau se zde jeví tvary románské. Často chybí samohláska na konci slova: *Calamel* (lat. *calamellus* ze slova *calamus* = franc. *chalumeau*), *vestid* (lat. *vestitum*) atd. Dále tak *t* intervokální změklo ve slovech *fidelli* (z lat. *vitelli* místo *vituli* = staro-franc. *veel*, novofranc. *veau*), *pridias* (lat. *parietes* = franc. *paroi*), podobně *— b —* ve slově *cavallus* místo *caballus*; také nalezneme tu a tam tvary čistě lidové: *va* = lat. *vade*". I dochází V. téhož úsudku, jak jsme uvedli z 1. vyd. Einf. altfranz. Lit. — Když tedy v této knize způsobem zajisté zajímavým charakterisuje tu — podle výsledků dosavadního badání — glossy Kasselské začátečníkovi jako severofrancouzské, zaráží zajisté tím více reservovanost úsudku v 2. vydání úvodu literárního. — Ještě dodejme: Na str. 302 Einf. altfranz. Spr. uvádí se literatura o glossách Kasselských a tu jen pojednání Marchotovo, Stürzingerovo a Pirsonovo. Poněvadž se buď přehlíží nebo úmyslně vynechává rozprava Baistova (jež je přece v témže ročníku Zeitschr. jako Pirson), romanistovi daleko důležitější než Pirsonova, sluší to vytknouti.

G. Rydberg, používaje materiálu gloss Kasselských v své práci: Zur Geschichte des französischen ə. I. (1907), praví o naší památce str. 51 jenom, že je „zabarvena lidově latinsky".

W. Foerster l. c., který plaidoval pro Francii, nezapíral si konečně také, že je nesnadno vyložiti nom. pl. na *—elli* (citováno u nás na str. 18).

Zato Nyrop, který v 1. vydání (1899) své Grammaire historique de la langue française v 12. části první kapitoly (Les origines) neměl o glossách Kasselských ani zmínky (nýbrž jen o glossách z Reichenau), podává v 2. vyd. (1904) str. 18 (a totéž v 3. vyd. z r. 1914) stručný obraz naší památky a lokalisuje románskou její část do severní Francie důvody Diezovými.

Chceme-li tedy shrnouti výsledky dosavadního badání o glossách Kasselských, je to obraz pestřejší, než jak jej podal W. Foerster l. c. sloupec 37/38.

Vyslovili se pro původ:

italský: Sittl;

provençalský: Eckhart;

severofrancouzský: Grimm, Diez, Schuchardt, Lücking, Stürzinger, Suchier, Foerster, Baist, Nyrop, Anglade;

rhaetorománský: Holtzmann, G. Paris, Brunot, Morf, Monaci (lomb. furl.), Marchot (furl.);

bavorskorománský: Gartner (Marchot).

Příliš široce se vyjadřuje Meyer-Lübke (směs *francouzskorhaetská*) a Pirson (text *pozdně latinský* s některými rysy *rhaetogallskými*). Nerozhodně se vyslovují Rydberg, Voretzsch.

I jsou epilogem dosavadního badání slova T o b l e r o v a, Gröberův Grundriss I², str. 335, pozn. 1: „Přese všecku práci, kterou si dali D i e z, M a r c h o t, M e y e r-L ü b k e, S t ü r z i n g e r, B a i s t, aby určili původ gloss Kasselských, víme o něm velmi málo určitého.“

III.

ROZBOR GLOSS KASSELSKÝCH.

1.

Úvodem.

(Podněty naší práce; její pomůcky; rozdělení.)

Co se tedy týče *jazykové povahy* gloss Kasselských, je tu pravý chaos, zvyšovaný ještě tím, že protagonisté jednotlivých názorů dovedou v naší památce nalézti vždy pro své mínění přesvědčující nějaký doklad. Jak je to možno, ukáže náš rozbor a jeho výsledky: je to povahou naší památky. Ke zmatku přispívá i to, že látka je nadmíru choulostivá, práce nadmíru obtížná, ježto pomůcky, které romanistika skýtá pro dobu tak dávnou, leckdy nedostačují. Také ovšem je příčinou okolnost, že až dosud nebyly glossy Kasselské probadány úplně, slovo za slovem bez výjimky. Ani Marchot, který přece chtěl podati grammatický obraz naší památky jako celku, neprobral gloss všech, v svém Commentaire přes čtvrtinu jich (ze 180) neuznal za hodny pozornosti.

A tak práce naše není revise, nýbrž první úplné zpracování gloss Kasselských.

Jakou methodou se má bráti náš rozbor, negativním způsobem naznačuje práce Marchotova. Proti francouzskému původu našeho textu vyanalysoval Marchot důvody hláskoslovné (*esilos, meo*), pro příslušnost furlanskou bojoval důvody zase převahou hláskoslovnými, a jen pro důkaz dodatkem připojil čtyři zjevy tvaroslovné. A hle, methoda tato selhala, selhati musila, i kdyby byla provedena vědečtěji a úplněji, než učinil M., neboť nejstarší památky jsou nám dochovány v stavu, který vylučuje, abychom na zjevy hláskoslovné mohli úplně spolehnouti. Na to upozorňoval už G. Paris v úvodě citovaného překladu Bauerova: „Le glossaire, si précieux pour l'histoire du sens, ne peut dans la plupart des cas inspirer pour partie phonétique qu'une médiocre confiance, rédigé comme il est par un Allemand latiniste, c'est-à-dire dans les plus mauvaises conditions possibles."

Selhává-li tedy forma památky, její roucho, neselže její materiál. Zkoumejme slovní materiál gloss Kasselských, do kterého dílu Romanie

ukazuje každé slovo: nechť pomůže rozhodnouti jazykový zeměpis románský.

Marchot sice, aby posílil svou methodu, popřel sumárně, že by methoda taková měla lepší naději na úspěch; praviť l. c. str. 30: „Mezi důvody (proti francouzskému původu gloss Kasselských) nechci řaditi tu okolnost, že značný počet slov nelze nalézti ve francouzštině: *scapulas, humerus, pecora, scruua, sedella, saccuras, manneiras, siciles, liones, fomeras, uellus, gyppus, lippus* atd. Tento důvod není rozhodný a podobá se pravdě, že bychom podobný důvod mohli uplatniti, ať přikážeme glossy Kasselské do území kteréhokoliv."

Proti tomu však třeba upozorniti, že od doby Marchotovy vyšly právě pomůcky, kterými se užití jazykového zeměpisu teprv náležitě uplatňuje.

Krom toho měla by výstraha Marchotova snad smysl, kdybychom methodu slovního atlantu upřilišovali a chtěli se jí jen slepě říditi. My ji však pro toto své badání doplňujeme zásadou, že zkoumajíce, jak jsou slova gloss Kasselských rozšířena po zemích Romanie, plnou pozornost věnujeme i těm zjevům hláskoslovným, které vznikly ne libovůlí písaře IX. století, nýbrž se jeví oprávněny dalším vývojem románským. Tak na př. u slova *puledra, puledros* soudíme — doufáme, že *správně* —, že tvary ty spíše ukazují na formu gallorománskou než na rhaetorománskou. Takových zjevů kriticky používáme za direktivu pro správnou lokalisaci slov, viz na př. hesla *putel, putelli, puticla, purcelli* a j. v rozboru abecedním, zvláště však, co jsme napsali o *—d—* u glossy *argudu*. Tak si methodu jazykového zeměpisu upravujeme pro své badání, a není pro nás kategorickým imperativem, nýbrž jen vítanou a vydatnou spolupracovnicí.

Napsali jsme, že se vyskytly (od r. 1895) nové vydatné pomůcky.*) Toť druhý důvod, abychom probadali glossy Kasselské, nehledě k tomu, že za dobu onu romanistika vůbec učinila ve všech oborech značné pokroky.

Pokroky tyto nejlépe můžeme změřiti na Romanisches etymologisches Wörterbuch od W. Meyera-Lübkeho, jenž od r. 1911 vychází.**) Je

*) Abychom nic neopominuli, prebrali jsme ze starých pomůcek i E. Stengela: Vollständiges Wörterverzeichnis zu E. Koschwitzs Les plus anciens monuments etc. 1882, není-li v těchto nejstarších letech dokladu, který by pomohl lokalisovati glossy Kasselské. Vyjímaje slovo *vestit* (viz dále v abecedním rozboru str. 76), nenalezli jsme nic. Bylo to ovšem předem čekati, protože nejstarší památky písemnictví francouzského a provençalského jsou zcela jiného rázu než prostý náš slovník románsko-germánský, a tak právě čistě lidové výrazy pro všední pojmy nejsou nám v nich uchovány. Myslíme však, že pro badání o našem textu má přece jen — hledíc k požadavku Gartnerovu, viz u nás str. 18, a jeho nadějím — jakousi cenu, konstatujeme-li i tento výsledek negativní.

**) Když jsme začali zpracovávati glossy Kasselské, byla naděje, že budeme moci použíti celého toho slovníku. Tlakem světových událostí se však zastavil na počátku abecedního rejstříku, jímž se teprve umožní používati náležitě slovníku, jenž

to dílo úrovně přísně vědecké, třebas tu tam osobité i ve výběru etyma. Osobitost jeví se také v tom, že jsou u jednotlivých slov vyčteny hned podle možnosti všechny tvary dialektů italských, kdežto u nářečí francouzských se tak děje snad méně často. Pokud se týče nářečí rtr., M.-L. zpracoval z Gartnerových spisů jen jeho Rhätoromanische Grammatik 1883. Zatím však r. 1910 vyšel Gartnerův Handbuch der rhätoromanischen Sprache und Literatur — naše druhá vydatná pomůcka, jež jednak obsahuje ukázky šesti nářečí dnešních, hlavně však v srovnávacím zpracování gramatickém podává hlavní slova rtr. ve více než padesáti dialektických varietách. Je to svého druhu *jazykový atlas rhaetorománský*, jehož jsme ovšem podle povinnosti použili a jímž i podle potřeby doplňujeme rhaetorománské údaje v M.-L.

Třetí pomůckou je Gilliéronův Atlas linguistique de la France, jenž byl přivítán — jak známo — tu projevem nadějí až přílišných, onde lhostejností, ba skepsí a odporem.*) Materiál v Atlasu obsažený se stal přístup-

---

je vědecky důležit i tím, že obsahuje též některé opravy a dodatky. Krom toho bylo použito i díla Körtingova, Lateinisch-romanisches Wörterbuch, 3. vydání 1907. — Zatím vyšel REW. celý, ne však „Geschichte des Wortschatzes", jež měla tvořiti závěr a mohla míti význam pro naši práci. Svůj posudek o REW. uveřejnili jsme v Novém Atheneu 2, 181 a dále. O tom, že vliv jazyka českého a slovanských řečí vůbec na slovník Romanie jest u M.—L. minimální, ač přece byl, srovnej článek náš: Některé husitské názvy atd., ČMFil. 8, 159, pozn. 1, a naši knihu, jejíž předzvěstí jest uvedený článek: Ohlasy husitského válečnictví v Evropě. Příspěvky romanistovy, Praha. Československý ústav vojenský 1922, str. 43 a dále. Tamtéž na str. 44, druhý odstavec, 6. ř. vypadla nám z citátu slova (— tak vlastně už v ČMFil. —): mladší německa slova z hranice německorománské, především slova z Graubünden, skoro nezměněná. — Že však je tu jen nedopatření, jímž se neoslabuje naše výtka, je zřejmé z dalšího textu. Hned ve 4. odstavci uvádíme slova engadinská a bergellské *spievel* 8133, málo změněné, a 8186 *sprinzler*, nezměněné skoro nic, je tedy zřejmo, že nám slova nedopatřením vypuštěná tanula na mysli. Smysl našich slov je přece: Ač M.-L. slíbil zásadně neuváděti slov z Graubünden, uvádí je v praxi přece (srv. i slovo *eichel egl*, námi uváděné v 3. odst., 3. ř.), čímž de facto neprávem rozmnožuje německé vlivy. Další taková, pro romanistiku bezvýznamná slova z hranic německorománských jsou na př.: Schnauz, Scheidemünze, schier, schürfen, scheiden, Schill, Schürze atd., i máme dojem, že se nestalo bez úmyslu, že německé vlivy posíleny a slovanské zredukovány.

*) Nejprudčeji se ozval Salvioni v Deutsche Litteraturzeitung 33 (1912), str. 9—10. Na to upozorňuje J. Jud, Probleme der altromanischen Wortgeographie, ZRPh. 38 (1914), str. 71 násl. Kontroverse ta — zejména pak odpověď Judova — je tak zajímavá, že bude dovoleno zajisté zmíniti se o ní nám, kteří tolik používáme Atl. ling., sledujíce, jak jsou rozšířena příslušná slova. — Salvioni tedy, promlouvaje o Meyerově-Lübkově slovníku, chválí — a řekněme demonstrativně —, že se „muž takové autority jako M.-L. dovolává fonetiky jako soudce, proti němuž není odvolání." „Aby se štvalo proti fonetice, k tomu si zřídilo několik učenců vzdorokazatelnu z principu jazykového zeměpisu. Jistě nebude nikdo zneuznávati užitek tohoto praku (Wurfmaschine), útočíme-li na nějaké slovo, ale zdá se mi, že to bylo přepiato" atd. Jud na to odpovídá šetrně — ani tolik nepodotkl, což bylo přece nasnadě, že se právě M.-L. dosti často dovolává zeměpisu jazykového, a ne tedy jen a jen fonetiky. Bylo by prý lidsky pochopitelné,

nější vydáním Table de l'Atlas linguistique de la France par J. Gilliéron et E. Edmont 1912 (Supplément alphabétique a Supplément par ordre numérique des parlers, o nichž mluví Table, jsou teprve v tisku; našemu badání to však nevadí). *) — Nějakých zvláštních methodických pouček, jak používati Atlasu ling., není, což lze pochopiti. Každá mapa vyžaduje methody zvláštní, třeba uvažovat, srovnávat, vyhledávat analogie z jiných map téhož typu; tu právě badatel musí ukázati, seč jest. Studie vybudované na Atl. ling. nejsou dosud četné, berou se různými směry. Zajisté teprve dlouhá řada stejnosměrných studií oprávní k tomu, aby se podle zkušeností některého oboru badání stanovily methodologické poučky. Zajímavých zkušeností methodických nabylo se zajisté při cvičeních románských seminářů universitních, ale publikovány, pokud můžeme přehlédnouti, nebyly. Jen zvěčnělý W. Foerster, mluvě o glossách z Reichenau, ZRPh. 31, 564, poznamenal, že v jeho semináři došlo se tohoto pravidla: Atlas ling. dokazuje jen positivně, naproti tomu však, chybí-li slovo nebo zjev nějaký, nelze toho použíti za protidůkaz. To teprve tehdy, když souhlasí jiná bezpečná fakta.**).

že se Salvioni, jemuž fonetika po léta sloužila výborně a jenž jí děkuje za své nejlepší úspěchy, k novotě chová reservovaně, ale nesmí to vésti k tomu, aby ji odmítal, obzvláště ne, protože jsme teprve v počátcích badání o jazykovém zeměpise a protože posuzovati methodu tu může jen ten, komu je nástrojem vědecké práce. Ani Gilliéron ani jeho škola — tak tedy Jud charakterisuje svůj poměr k původci Atl. ling. — neštvou proti fonetice, ani methodu jazykově zeměpisnou nepokládají za neomylnou, ani nechtějí bezdůvodně napadati to, co vybadala přesná znalost dějin hláskoslovných... Avšak dějiny slov nejsou pro ně jen otázkou původu jejich... Chtějí rozšířiti hranice oboru badání, chtějí správně osvětliti jevy jazykové, jichž si jiní nevšímají. Nelze je kárati z neskromnosti, chtějí-li výsledky, kterých se etymologické badání našich předchůdců dobralo hláskoslovně, přezkoumati jazykovým zeměpisem a poukázati na takové mezery důkazové, které by mohly býti rozhodné pro vysvětlení původu slova. Tu uvádí Jud několik příkladů, kdy zeměpis jazykový může dáti veto výkladům fonetickým, a končí apologií ospravedlněnou tím, že protivníků methody té je stále ještě hojně (případ S. uvádíme jen jako typický pro odpověď Judovu): „Jak u staršího etymologa, operujícího zákony hláskoslovnými, tak ani u mladšího jazykového zeměpisce nebudiž zneuznávána vroucí a upřímná snaha, dobrati se pravdy stále jen relativní v světě jazykových jevů tak nekonečně různotvárných."

*) Supplément I. díl vyšel r. 1920.

**) Z Vosslerova přehledu: »Französische Philologie 1914—1918«, r. 1919 (1. sv. sbírky: Wissenschaftliche Forschungsgebiete, Perthes, Gotha), se dovídáme, že v Jahrbuch der Hamburgischen wissenschaftlichen Anstalten 1914, 32. Bd. 76. Beiheft vydal B. Schädel Mittheilungen und Abhandlungen aus dem Gebiet der romanischen Philologie, v nichž podle Vosslera „názornými příklady ukazuje, jak lze užíti Gilliéronova Atlasu v seminárních cvičeních hláskoslovných a tvaroslovných". — Chvála Vosslerova je však přílišná. Nejzajímavější v té knížce jsou technické rady, jak graficky znázorniti výtěžky těchto studií, tamtéž str. 5, pozn. 1, a vůbec celý úvod Schädelův (Vorbemerkung), str. 1—7. Svoji vlastní poznámku methodickou pronášíme ve článku *caua*, na str. 44.

Nejsme první, kdož Atl. ling. hledí použíti k lokalisaci staré památky románské. Učinil tak již K. Hetzer: Die Reichenauer Glossen (Beiheft 7 zur ZRPh.), str. 55—58, než nevyužil materiálu úplně a výsledek si upravil (viz o tom naše: Dějiny a nynější stav badání o glossách z Reichenau, Věstník České akademie, roč. 22 (1913), str. 47 násl.). Kdo však srovná dotčený oddíl *Hetzerovy* práce Wortverbreitung, na místě uvedeném str. 55—58, uvidí, že H. dal nám jen první podmět, že však jsme si vybudovali methodu svou samostatnou, jež se neváže jen ani na REW., ani na Atl. ling, nýbrž používá pomůcek všech.

Že pak nepodáváme map, jak jsou rozšířena aspoň hlavní slova, stalo se po dobré úvaze: mapy ty zhotoviti bylo by bývalo technicky nyní těžko, náklad by byl býval velmi značný, prospěch pak z toho obětem neúměrný. Mapy takové byly by podávaly nynější rozšíření slov ve Francii samé, kdežto nám šlo o to vyšetřiti, jak slova byla rozšířena v VIII. stol. Údaje Atl. ling. jsou nám tedy zásadně vítány: 1. pokud ze stavu nynějšího můžeme ověřiti nebo vysvětliti stav starší, 2. pokud nám objevují, že v dialektech žijí netušené vzácné tvary staré, 3. pokud mají vztah k našim vývodům. Leckde naopak ze stavu nynějšího lze jen s největší reservou usuzovati, jak bylo to ono slovo rozšířeno v době starší, vždyť z literární francouzštiny vniklo do území provençalských tolik slov, která tam dříve byla neznáma! Náhradou za mapy snažili jsme se vytknouti rozšíření slov tak, aby věc vysvitla, máme-li i jen obyčejnou mapu těch území po ruce. —

Čtvrtou novou pomůckou, jež také posloužila dobře našemu badání, je Petit dictionnaire provençal-français od E. Lévyho, 1910*).

Rozdělení naší práce je již dáno. Podotkli jsme na str. 12, že dosavadní badatelé dělí glossy Kasselské na sedm částí: prvních šest však, od gl. 1 do gl. 180 incl., tvoří, jak zřejmo, samostatný celek; je to vlastní věcný glossář, jádro naší památky, první díl gloss Kasselských, v němž jest hojně romanismů, podle kterých se pak usuzuje o románskosti celého textu; druhý díl, od gl. 181 do gl. 245 incl. (do konce), jest zase samostatný celek konversační, dosud méně prozkoumaný po stránce romanistické.

Protože chceme mylná mínění dosavadní opraviti a vnésti světlo do nynějšího zmatku, přidržíme se tohoto rozdělení:

---

*) Tu a tam nahlíželi jsme i do Dictionnaire des bureaux de postes, 2. vyd. r. 1919, jejž bychom tedy měli počítati za stálou pomůcku. Ale té bylo třeba užívati jen velmi opatrně, protože nepodává (a nemůže podávati) při jménu obce i datum jejího založení. Čteme-li tedy jméno obce *Le Muy*, dpt. Var, můžeme souditi podle analogie *podium*>*Puy*, že etymon je *modiu* a že jde o tvar starý, kdežto název obce *Tine* (Suisse) je filologicky bezcenný. S prospěchem, myslíme, jsme ho užili u hesla *armenta* str. 39, hlavně pak u hesla *uerticem*, viz dále str. 76. Prohlédli jsme v době nedávné i starší ročníky Revue de philologie française et de littérature a shledali jsme dodatečně, že i Gilliéron v svých starších pracích jazykově zeměpisných používá jako pomůcky uvedeného Dictionnaire des bureaux de postes.

V první části svého rozboru

pořídíme úplný abecední seznam slov románských prvního dílu naší památky, nutný pro přehled i statistiku (dosud toho nebylo, Grimm l. c. str. 460 má jen abecední seznam všech slov celé památky s konjekturálními svými opravami),

rozebereme romanisticky všechna slova pořádkem abecedním, spojujíce ovšem, co pojmově a kmenem patří k sobě,

sestavíme výsledky rozboru první části gloss Kasselských a pořídíme i novou číselnou statistiku.

V druhé části

pořídíme podobně úplný abecední seznam slov této části, rozebereme ji romanisticky a

uvážíme, zda výsledky rozboru souhlasí s výsledky rozboru prvního dílu.

2.

Rozbor první části gloss Kasselských.

První část našeho textu, t. j. gl. 1—180, obsahuje 196 slov v 206 tvarech. Máme tu — to se rozumí samo sebou — na mysli jen lemmata, slova latinská v nejširším smyslu, ne pak germánská interpretamenta. Lemmaty jsou jednak slova různých gramatických druhů, jednak — i v této části — celá úsloví. Tato část gloss Kasselských se skládá ze šesti oddílů, jak jsme slyšeli: I. (jména části lidského těla), gl. 1—61, má 72 slov latinských vůbec; II. (jména domácích zvířat), gl. 62—90, má 29 slov; III. (jména domu a jeho příslušenství), gl. 91—109, 19 slov; IV. (jména šatů), gl. 110—118, 9 slov; V. *a*) (jména nádob), gl. 119—135, poskytuje 22 slov (čítaje v to ony výrazy, nadepsané mezi řádky, jejichž filologický rozbor se nesmí zanedbati); V *b*) (jména nástrojů), gl. 136—150, má 22 slov; VI. (slova různá), gl. 151—180, obsahuje 33 slov.

Jsou to pak tato slova (abecední pořádek je tu a tam porušen, kde jde o slova kmenově příbuzná; zkratky rozepsány):

agnelli 77
aia 163 I *)
albios oculos 173
animalia 69
argudu 159
armentas 72
articulata 47
aucas 83
aucium 84
aures 6
bisle 96
boues 70
brachia 39
calamel 31
calcanea 33
caldarora 133
caldaru 132
calice 129

*) Exponent psaný římskou číslicí označuje, kolikáté je slovo v glosse.

callus 87
caminus 99
camisa 112
campa 171
capilli 4, 17
capriuns 108
caput 2
carisa : viz ticinne
casu 91
caua + dolea 120 *)
cauella 124
cauallus 63
cinge 59
citius 157
claudus 176
colli 18^{IV}
collo 13
costis 57
coxa 27
cramailas 134
cuppa 131
deapis 151
dentes 8
deurus 114
digiti 42
dolea : viz caua
domo 92
dorsum 24
equa 66
equm 64
esilos 104
est 135^{II}
et 149^{I}, 150^{I}, 175^{I}
fac 156^{I}
facias 10
falceas 141
fasselas 115
ferrat 79
fidelli 75
figido 52
fomeras 146
forcipa 149^{II}
furn 98
furnax 100
galina 88
gerala 125
guluium 180
gyppus 174
hanap 130
homo 1
humerus 15
idrias : viz tunne
implenus 135
inchus 150^{II}
index 44
innuolu 29
inter 23
intrange 54
iterum 156^{II}
iumenta 65
keminada 97
labia 21
laniu 165^{I}
latera 56
lini 166^{I}
liones 145
lippus 175
lumbulum 51
lumbus 60
maior 28^{II}
mallei 148
mandacaril 154
manneiras 139
mansione 93
mantun 11
manus 40
martel 147
maxillas 12
me 18^{II}
medicus 46
mediran 105
medius 45
membras 37
meo 17^{II}, 18^{III}, 19^{II}
minimus 48
moi 160, 161^{II}
mufflas 117
mutus 177
nares 7
oculos 5
ordigas 35
os 28^{I}
osti 25^{II}
ouiclas 76
palas 136
palma 41
palpebre 22
pannu 110
pao 89
parba 19^{III}
paua 90
pecora 73
pectus 38
pecunia 62
pedes 34
pirpici 71
pis 106
planas 144
polix 43
ponderosus 172
porciu 78
purcelli 82
pragas 113
pridias 103
pulcins 86
puledra 68
puledro 67
pulli 85
pulmone 53
punge 170
punxisti 169
putel 49
putelli 50

*) Menším tiskem vpravo nahoře se naznačují slova, jež jsou v rukopise nadepsána nad glossami; viz o tom str. 11.

puticla 153
quanta 161[I]
radi 18[I], 19[I]
radices 20
renes 26
saccuras 138
sappas 137
scalpros 143
scandula 109
scapulas 14, 23[II]
scruua 81
sedella + sicleola 127
segradas 101
seia 111[II]
sestar 128
siccla 126
sicleola : viz sedella
situlas 179
siciles 140
sil[u]arias 152
sim 162
sisirtol 123
spinale 25[III]
stabulu 102
stomachus 55
stupa 95
talauun 32
taradros 142
thalamus 94
tibia 30
ticinne + carisa 122
timporibus 9
tina 125[II]
tinas 178
tondit 16
tundi 17[I]
tremolol 167
trapes 102
troia 80
tunica 111
tunne + idrias 121
tutti 163[II]
umbilico 61
un 25[I]
uncla 36
unctura 58
ua 155
uaccas 71
uellus 168
uerticem 3
uestid 164, 165[II], 166[II]
uiuaziu 158
uuanz 118
uuasa 119
uuindicas 116

Podotýkáme, že *albios oculos* počítáme za slovo jedno (viz o tom hned dále v rozboru), rovněž tak zkomolené *deapis*, které Bartsch-Wiese dělí v slova dvě; zato za dvě slova uznáváme *aia tutti* a *inter scapulas* (Diez i Marchot *inter scapulas* spojují).

Je to tedy celkem 196 slov ve 206 exemplářích.

Pro filologickou analysi je zajisté bez významu slovo *et* 149[I], 150[I], 175[I].

Zbývá tedy probadati 195 slov ve 203 exemplářích.

agnelli lempir. Podle M.-L. 284 rum., ital., engad., furl., franc., prov., katal. — tedy románské mimo špaň. a port. Atl. ling. 1/11, mapa *agneau*, ukazuje, že je toto slovo všefrancouzské. Gartner, leb. Mund. 40*), a týž str. 259 zaznamenává slovo to — mimo Greden — nejvíce z dialektů stojících pod vlivem vlašským.

aia. Podle M.-L. 2832 (*eia*) románské toto slovo není v rtr. Slovo *tutti* (*aia tutti* uuela alle, t. j. zdar všem, tak zní glossa 163) vylučuje špaň. a port., a protože na rumunštinu a nářečí logudorské nelze mysliti, zbývá oblast franc. i prov. jako vlast tohoto slova, relativně ovšem, t. j. pro glossy Kasselské; tedy obě slova *aia tutti* jsou relativně galloromanská.

albios oculos staraplinter. D i e z spojil tato dvě slova v *albioculus* a pak je ztotožnil se slovem *aboculus*, které pokládal za etymon franc. *aveugle* a o němž vykládal, že je utvořeno jako *abnormis*, *amens* atd. G. P a r i s mínil, že *aboculus* je z mluvy soudní a utvořeno podle slova byzantského. E. H e r z o g v článku: Frz. *aveugle* (ZRPh. 26, 732/733) namítl správně, že není jiných dokladů, že by jazyky románské byly tvořily slova podle byzantské mluvy právní, pak, že přece počátkem středověku bylo mnoho právnických listin sepsáno latinou, která se valně lišila od latiny klasické a velmi se blížila latině lidové, proč prý tedy tam někde nelze nalézti toho slova? „Proto bych raději chtěl vyjíti od tvaru skutečně doloženého: v latině byl název pro chorobu oční, nejdříve u zvířat, pak i u lidí *album oculi* (= řec. glaukom), doložený u Pelagonia, v Mulomedicina Chironis, u Vegetia. Konkuruje s jinými výrazy: *albamen* atd. a znamená „šedý zákal". Vniklo tedy asi nejdříve jméno nemoci *alb(u)oculi* z mluvy lékařů mezi lid, a ten snad utvořil z toho adjektivum alboculus; *l* se správně dissimilací vysulo (jako *albula*>*able*), ještě včas, takže —*b*— mohlo dáti *v*. Teprve tímto pojetím porozumíme v glossách Kasselských správně glosse *albios oculos* staraplinter (173). Tehdy asi adjektivum to nerozšířilo ještě svého významu o tolik, aby vůbec znamenalo „slepý", a tak si pisatel byl ještě vědom jeho původu. Koncovka —*ios* ovšem vznikla neobratnou latinisací slova románského."

Věcně tyto vývody Herzogovy potvrdil v ZRPh. 30 (1916), str. 85 oční lékař Dr. Osvald G e r l o f f. Převážná většina slepců

*) Tato zkratka znamená: viz 40. větu z Texte aus lebenden Mundarten, prvního to dílu Handbuchu Gartnerova. Kde se dále čte zkratka: viz Gartner str. (na př.) 259, jsou tím míněny stránky z Vergleichende Darstellung der rhätoromanischen Mundarten, druhého to dílu téhož Handbuchu.

není „bez očí“ (ab oculis), nýbrž má oči zakalené, vyhaslé. Hlavně dvě choroby, egyptský zánět očí a šedý zákal (kromě zánětů rohovky oční), zohavují oko tak, že místo tmavé rohovky a černé zřítelnice vidíme skvrnu ku podivu bílou. Zejména u národů sídlících jižněji prý tento zjev bil v oči a časem se prý jeho názvu užívalo pro chorobu všech slepců, i když — v řidších případech — oko nebylo bílé. Proto lékař tvrdí, že věcně nelze odmítati výklady Herzogovy. — Potom r. 1911 uveřejnil v Revue de dialectologie romane t. 3, str. 402—503 (dodatek v ročníku 4, str. 16—44), Walter von Wartburg*) studii: Die Ausdrücke für die Fehler des Gesichtsorgans in den romanischen Sprachen und Dialekten. V § 25 praví: „Ve Francii má nyní úplnou převahu (totiž nad *orbus* a *caecus*) *aveugle*. Původ tohoto slova je nejasný.“ K tomu v poznámce uvádí literaturu o tomto slově a dále uvažuje: „Marná byla má námaha osvětliti původ slova tohoto se stanoviště právnického nebo lékařského. Z řešení dosud navržených, **alboculus* (Herzog) a **aboculus* (Diez), neuspokojuje mne ani to ani ono. Zdá se, že řešení ono je vyumělkováno a za vlasy přitaženo, toto svým tvořením zcela abnormální. Avšak ani já nemohu zajistiti, jak bych si přál, etymologii, kterou navrhuji. Předložky *ab* se užívá v latině velmi často, má-li se vyjádřiti, že něco chybí, na př. *nulla hora vacua a furto* (Cic.) atd., viz prý Thesaurus linguae latinae. Tento obrat se (prý) udržel asi dlouho, říkalo se tedy asi *vacuus ab oculis* a snad se to zachránilo do spisovné střední latiny. Odtud pak teprve později vniklo *ab oculis* jako stálá fráze do řeči lidu, a to prostřednictvím lékařů, a udrželo se zde v tvaru učeném.“

Wartburgovi se tedy etymon Herzogovo, opírající se o faktický tvar prastaré památky a o výrazy lékařských traktátů — o psychologických důvodech zatím ani nemluvě — zdá přitaženo za vlasy, sám se však nerozpakuje konstruovati nedoložené *vacuus ab oculis*! A což ti přečetní slepci, kteří neměli očních důlků prázdných, ti přec nebyli *vacui ab oculis*! Wartburg glossy Kasselské ignoruje, to se mu však vymstilo i jinak: práce jeho obsahuje sice ohromné množství materiálu, avšak slovo *lippus* prehanprauuer, t. j. „krhavých očí“, které je v naší památce a žije provençalsky dosud, mu uniklo. Viz o něm dále.

Skoro současně s Wartburgem dospívá i Meyer-Lübke etyma *ab oculis*, REW. 33: . . „staroital. (*a*)*vocolo*, staromilánsky *avógal*, franc. *aveugle* (> novoprov. *avugle*). — Odvozeniny: staroital. *avogolar*, franc. *aveugler*. Slovo toto pochází z mluvy lékařské a je utvořeno

*) Dnes docent románské filologie na universitě v Bonnu n. R. a vydavatel díla „Französisches etymologisches Wörterbuch. Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes“ (K. Schroeder, Bonn a Lipsko). Dosud (do června 1923) 1. až 4. sešit. Naše slovo je tam pod heslem *ab oculis*, prý z pozdní nebo střední latiny, z řeči lékařské.

podle řeckého *ἀπ' ὀμμάτων* „bez očí". (K *album oculi* „zákal", *albios oculos*: staraplinter Kass. gloss. nelze hleděti, protože je doloženo *ab oculis.*") — Tu však M.-L. zapomíná, že je svrchovaně důležito říci, z které doby a odkud jest onen jeho doklad. Citáty v Du Cangeovi nedokazují nic, neboť Herzog ukázal, že i u tohoto hesla excerpovali Du Cange a jeho vydavatelé velmi povrchně (je to nový důvod žádati, aby byl vydán úplný, vědecky zpracovaný slovník pozdní latiny, což jest zajisté přáním všech romanistů). A pak, Herzog i Wartburg i M.-L. míní, že *aveugle* je vlastně slovo jen francouzské. Podobá se však pravdě, že by ve středu Francie byli čekali, až jim lékaři podle řeckého *ap'ommaton* utvoří slovo *ab oculis* (jež se hodilo však leda na ty, jimž oči za trest vypíchány!)? Mnohem spíše utvořili si podle bělavého vzhledu slepých očí slovo *alboculus*, jež zaznamenal spisovatel předlohy gloss Kasselských. Pozoruhodno je, že bavorský opisovatel našeho textu, který, jak uvidíme, neuměl mnoho latinsky, glosse *albios oculos* porozuměl dobře („šedý zákal, oči šedým zákalem oslepené," to znamená ono staraplinter, dosud „starblind"). To je nám dokladem, že v latině VIII. stol. je *alboculus* běžným slovem, jež později bude znamenati slepce vůbec. Herzog i Wartburg shodně sice oznamují, že ani v právnických ani lékařských spisech a listinách ze začátku středověku nelze nalézti spolehlivého dokladu slova *alboculus*, nám však je to důkazem, že slovo to nevzniklo ani v kruzích právnických ani lékařských, nýbrž že bylo původně utvořeno lidově; ovšem další jeho vývoj, jak svědčí *gl-*, byl poloučený.

Z těchto důvodů filologických i psychologických vidíme v glosse naší *albios oculos* (že máme dvě slova, je asi proto, že lidově si zaetymologisovali buď spisovatel předlohy nebo bavorský její opisovatel) etymon franc. *aveugle*.

A nyní několik slov o zeměpisném rozšíření tohoto slova po Romanii. H e r z o g l. c. str. 732 míní, že jest jen ve franc. a dialektech severní Italie. Staroprovençalsky je prý slovo *avogolar* jen v knize o Sidrachovi. „*Avugle* v moderních dialektech provençalských je asi jistě z francouzštiny. Také ve spisovné italštině se *(a)vocolo, avocolar, avocolezza* vyskytují, zda je to však slovo domácí či přejaté z pozdní latiny, rozhodnouti nemohu". W a r t b u r g l. c. str. 422 také míní, že slova toho nebylo v provençalštině staré. Avšak upozorňujeme opět, že nejstarší literární památky provençalské jsou — jako jinde — látkově tak omezeny, že nelze usuzovati, že by některé slovo nebylo bývalo vůbec v staré provençalštině, protože ho nedochovaly zachované památky. V dnešní provençalštině, viz Atl. ling. 2/80 *aveugle*, se to slovo vyskytuje po všech krajích, provençalských i francouzských, jako tomu bývá u jiných slov gallorománských [jen Pyrénées Orientales mají *syegu* (*caecus*)]. Ovšem otázka Atl. ling. nezněla tu příliš šťastně, podle W. bylo to: *il faudrait être aveugle ou*

fou. Zato nám aspoň trochu pro tvary provençalské pomůže mapa 1539 *éblouir*. Tam vidíme, že jsou v nářečích provençalských uprostřed typů *éblouir* a j. dva ostrůvky: *avugla* 872, Bouches-du-Rhône u moře, a 755 *abukla*, Tarn, tedy v místech, kde nelze mluviti o invasi francouzské. Proto míníme, že slovo *alboculus* bylo i v provençalštině staré, nejen franc. a severoitalské, ovšem aspoň poloučeně. (Atl. ling. uvádí podle Table slovo *aveugle* i na mapě *jouer à colin-maillard*, tento název hry je však mladšího data: podle Dict. gén. je první doklad z Rabelaise.)

— Slovo francouzské, provençalské, italské.

animalia hrindir. Podle M.-L. 476 *animalia* 2. je slovo to románské, vyjímajíc ital. a prov. Z dialektů rtr. zná M.-L. jen obwald. *limari*, engad. *almeri* = prase. Gartner však, leb. Mund. 32, zná *nemai* jen z Cormonsu a Portogruaro (furl.), zato s významem „dobytek". Toho významu je i stfranc. *bestes et aumailles*, prov. podle Lévyho *bestias armalinas* (dodejme to k M.-L.). V dialektech novofrancouzských žije dosud v Bas-Maine *aumailles* a znamená „bêtes à corne", viz G. Dottin v Mélanges Wilmotte. Podle Atl. ling. 14/637, mapa *génisse*, tedy ve významu zúženém, žije slovo naše v několika obcích dpt. Hainaut, Nord, Aisne, Ardennes. Že však bylo slovo to známo i v jižní Francii, třeba jen ve významu generelním, o tom svědčí mapa Atl. ling. 3/129: *Voici des bêtes sauvages, des animaux*. Tam v Haute Garonne 688 nalézáme *lu bestyas, animaus*. — Také F. Krüger Sprachgeographische Untersuchungen in Languedoc und Roussillon nalezl v těchto krajinách (srv. § 45 atd.) naše slovo, a bylo by jistě na pováženou domýšleti se, že do provençalských krajů přišlo ze severní Francie nebo z katalánštiny. Je, tušíme, vinou kontextu věty, jejíž výsek v Atl. ling. představuje naše mapa, že *animaux* je na jihu representováno tak skrovně. Jde tedy o slovo celkem všerománské.

argudu skeero = rychlý, v latině znamenalo „chytrý", viz Marchot l. c. str. 53; zato v glossářích je v našem významu často, viz Pirson l. c. str. 529.

Je to slovo latinské: *argutus*. Marchot na místě uvedeném praví dále, že se slovo to nevyskytuje v jazyce moderním, a to se potvrzuje, nahlédneme-li do M.-L. Nás však zajímá na tomto slově, jež jest bez námitek řaditi do slov latinských, něco jiného, totiž —*d*—. Lze souditi, že *t* intervokální v době, kdy vznikla předloha gloss Kasselských, dalo už *d*. Dokladů takového —*d*— máme v našem textu několik: 75 *fidelli*, 52 *figido*, 97 *keminada*, 105 *mediran* (zkomoleno, pochází však asi z *materiam*), 103 *pridias* (parietes), 101 *segradas*, 127 *sedella uestid* 164 atd., proti tomu stojí latinské grafie 47 *articulata*, 177 *mutus*, 179 *situlas*, 49 *putel*, 50 *putelli*. Vznikly snad glossy Kasselské ze dvou předloh? Další, neříkáme: důkazy, nýbrž zjevy, jež tuto

možnost činí podobnou pravdě, viz ve IV. kapitole této práce („Závěry") na str. 91. Tento zjev zanedbal Marchot v hláskoslovném úvodu svého spisu úplně, my však vzpomínáme, co při stejném zjevu gloss z Reichenau napsal W. Foerster, ZRPh. 31, 555. Mluvě o slově *castradus*, ptá se, proč asi toto slovo má *—d—*, kdežto jinde trvá *—t—*, a praví, že se asi tak už vyslovovalo. „Ovšem k přesnému datování toho zjevu užíti nelze, neboť *d*<*t* se vyskytuje od počátku VII. století a objevuje se v textech ještě dlouho potom."

Pro nás, pro datování gloss Kasselských, je toto *—d—* zjev zajímavý a shoda se způsobem psaní obou památek má jistý význam. Konstatovali jsme v své rozpravě Dějiny a nynější stav badání o glossách z Reichenau, str. 26—30 zvl. otisku, že tato památka vznikla mezi r. 650—822. Nuže, k tomu přistupuje, že i o glossách Kasselských soudíme určitě, že vznikly v nynější své redakci kolem r. 802. Jsou tedy původně asi také ze století VII. nebo VIII.

armentas hrindir. Podle M.-L. 658 je to ital., v dial. rtr. (znamená „kráva") a starofrancouzských. — Prohlížíme-li Dictionnaire des bureaux de postes[2] 1919, najdeme nejen Armentières na severu v dpt. du Nord, nýbrž i Armentieux v dpt. Gers, tedy na území provençalském. Snad tedy bylo slovo *armentum* v staré době v Gallii víc rozšířeno, časem však asi na některých územích vymřelo. Není v špaň. ani v portugalštině.

articulata je slovo zkomolené, viz dále článek *digiti*, str. 46.

aucas cansi. Podle M.-L. 826 všerománské.

auciun caensincli. Podle M.-L. 829 starofranc. *osson*, lothr. *ohõ*, novofranc. *oison* podle *oiseau*. Atl. ling. 33/B 1645 (jak viděti ze značky B, mapa ta je neúplná) zobrazuje poměry jen na jihu. Tam převládá *auku*, *aukat* (na jihozápadě *piri*); *autsu* nacházíme v Creux 603, 702, 704, celém skoro dpt. Corrèze, pak z části v Cantal, Puy de Dôme, H. Loire, Ardèche, Lozère. Přihlédneme-li k hořejšímu tvrzení M.-L., že je slovo toto i v lothr., vidíme, že je dnes společné francouzštině i provençalštině, ač v provenç. má i dnes vitalitu daleko intensivnější. Není v rhaetorománštině, je gallorománské.

aures je slovo latinské.

bisle phesal. M.-L. 6392 *balneae pēnsiles* „lázeň" zná slovo to v dial. ital. (s významem odlišným) a franc. Čteme tamtéž: franc. *poêle* kamna, lothr. *pal*, *pol*, „místnost, kterou lze vytápěti, světnice, ložnice", prov. *pesle*. — Slovo to je však i v rtr. nář. V Gartnerovi se vyskytují tvary z *pensile* dvakrát, leb. Mund. 215, pak dále str. 263 a objevují se v Disentis, Chiavenně, Bergelu Horním a Dolním. Atl. ling., mapa 23/1043 *poêle*, uvádí slovo naše v nářečích francouzských i provençalských v převaze, jen pruh od dptů Meuse, Vosges, H.-Marne a Jury na východ má dnes tvary od *furn*, jež sahají na jih do Savoie a H. Savoie. Zato

v Hainaut jsou slova *estuf*, *situf*. Podobně v Alpes Maritimes v parlers 990, 898, jakož i v kraji Turinském 992, 982 je *stuva*. O těchto tvarech viz dále článek *stupa* na str. 72. — Pozoruhodno jest, co o tomto slově vykládá J. Jud, Probleme der altromanischen Wortgeographie str. 61 násl.: Řadí glossu naši — shrneme-li jeho výklady — mezi slova latinská, jež byla charakteristická v provinční latině severofrancouzské, v onom „irradiačnim centru vln římské kultury a římských slov". Franc. *poêle* „kamna", východošvýc. *pailo* „světnice", jež se opět vyskytuje v starohnm. *phiesal*, jest však mimo severní Francii v t o m t o významu neznámo; to je tím přirozenější, že topicí zařízení ve Španělích nebo Francii jižní ani dosud pro příznivé podnebí není nutno. *P e n s i l e* jest v jádře severofrancouzské, nebylo však jen v Germanii inferior a superior, nýbrž i jižněji v Dauphiné, možno prý však, že technický tento vynález se jménem svým teprve v raném středověku (kláštery?) vnikl z Německa na jih. — Z výkladů Judových vybéřeme si tolik: M.-L. zná *pensile* z ital. dialektů jen v abruzz. *peselę* „hoření poschodí", sublac. *pesele* „mezistropí mezi stájem a seníkem". Nelze popříti, že i tyto tvary jsou od *pensile*, avšak v glossách Kasselských je *pensile* ve významu „kamna". V tomto významu je slovo to podle Salvioniho (citováno u Juda str. 61, pozn. 2) v piemont. *peylo* „stufa, tinello" ze starosavojského *pele*, *peille*. Krom toho zanedbává Jud tvar naší památky *bisle*, tak blízký prov. *pesle*, jež uvádí M.-L. i Lévy. Není pochyby, že původní *pensile* bylo severofrancouzské, v době však, kdy vznikly glossy Kasselské, bylo slovo to už nejen francouzské, nýbrž při nejmenším frankoprovençalské. (Tvary rhaetorománské, na něž jsme sami upozornili, jsou jen v dialektech švýcarských a mohou býti invase francouzské.)

— Rhaetofrancouzské a italské.

boues ohsun, slovo románské, všefrancouzské i všerhaetorománské (vyjímajíc Furlansko, srv. Gartner str. 267).

brachia arm, rovněž románské.

calamel uuidarpeini = holenní kost. Podle M.-L. 1481 ital., franc., prov. a špaň., ale už jen ve významu „šalmaj". Protože slovo to je v glossách Kasselských v oddílu, jenž přináší názvy částí lidského těla (předchází *coxa*, *os maior*, *tibia*, následuje *talauun*), míníme, že *calamel* je latinský výraz lékařský.

calcanea fersna = pata. Podle M.-L. 1890 rum., ital., log., engad., starošpaň., starofranc. učené [*caucain*]. Bylo však i v proven̊. staré, třebas učeně: L é v y, Supplement-Wörterbuch atd. má citát z Moïse 3, 15; „Ilh meseyma atrissare lo tio cap, tu agaytares lo *calcang* de ley." — Tedy románské (učené).

caldarora chezi. O tomto slově praví Pirson l. c. str. 526: „*Caldarora* není chybný způsob psaní, jak tvrdili Diez a Marchot, nýbrž čistě vulgární

vedlejší tvar slova *caldariolam*, protože assimilace *l* k *r*, jakož i to, že se po souhlásce odsouvá *i*, jsou zjevy známé ve vulgární latině". Románská deminutiva: ital. *caldaruola*, špaň. *caldaruela* (M.-L. 1503) vznikla, zdá se, později v jednotlivých jazycích zvláště; nebudeme váhati prohlásiti naše slovo za středolatinské.

caldaru chezil = kotel. Podle M.-L. 1503 je *caldariu* rum. *căldare*, ital. *caldaria*, engad. *küdera*, furl. *kaldiere*, franc. *chaudière*, prov. *caldera*, atd. ve všech románských jazycích. — Na konci tohoto článku M.-L. praví: „Do jižní Francie, zdá se, vniklo *caldaria* teprve ponenáhlu ze severu, zatlačujíc *pariolum*, viz J a b e r g, Sprachgeographie str. 19." Ale Jaberg sám l. c. podotýká, že rozšíření toho slova po celé Romanii napomíná k opatrnosti. J. J u d, Probleme der altromanischen Wortgeographie, Zeitschr. 38, str. 39, praví: „. . . v 5. stol. byla Romanie už rozrůzněna tvaroslovně i slovníkem . . ; nevzdělaný Jihofrancouz v údolí Rhônu neříkal *caldariu*, nýbrž *pariolum* atd." Při tom se dovolává Jaberga, l. c., ač Jaberg nemluví tak určitě, jak jsme právě viděli. Ovšem ani Judovo mínění nevylučuje, že v 8. stol. mohlo už slovo to býti známo, částečně aspoň, i na jihu Francie, a je tedy všerománské.

calice stechal = kalich. Diez l. c. str. 113 uvádí: prov. *calitz*, starofranc. *caliz*, pak i novofr. *calice*, slovo učené, udržované liturgií. Dict. gén. má citát z Couronn. de Louis (XII. stol.): *n'i demore ni calice ne chape*. Marchot upozorňuje na rtr. tvary *calisch*. M.-L. 1519: všerománské slovo učené.

callus hano, t. j. **gallus**. Podle M.-L. 3664 je slovo to všerománské, s tím omezením, že není všertr., že bylo starofranc. *gal*, ale novofranc. že žije jen v dialektech. — Podle Gartnera str. 199 neexistuje v dial. východortr. Atl. ling. zná slovo to 7/320, mapa *coq*, 1160 *robinet*, v nář. franc. i prov.; je však zatlačováno slovem *coq*. S ním souvisí kmenem i významem slovo

galina. Podle M.-L. 3361 je všerománské, podle Gartnera, leb. Mund. 43 a str. 190, je téměř všertr. (mimo Buchenstein, Ampezzo, Comelico). Z franc. dialektů žije v nář. pikard. (dpt. Nord, Pas-du-Calais, Somme), lothr. (na jihu Meurthe-et-Moselle, v skoro celých Vogesách), odtud pruhem přes románské Švýcarsko a parlers italskofrancouzské na jih do provenç., avšak v rozsahu menším než *gallus*, zato je však v Pyrenejích a podle nich souvisle až do Landes.

Toto subst. je dnes na ústupu před *poule*; viz Atl. ling. 23/1071, mapa *poule*.

caminus ofan. Podle M.-L. 1549 jen ital. *camino*, prov. *camin*, engad. *kamin*. V Gartnerovi se však slovo to nevyskytuje, ani leb. Mund. 215, ani na str. 263 (u hesla *fornellus*) ani v „Seznamech slov".

S tímto slovem kmenově i smyslem souvisí

keminada, v glossách Kasselských 97 s překladem cheminata. Původní jeho smysl je „pokoj opatřený komínem", viz M.-L. 1548; Marchot

l. c. str. 45 má „appartement chauffable". Ve franc. a prov. má dnes slovo to význam „krb, komín". — Podle M.-L. 1548 *caminata* je slovo to ital. *caminata*, engad. *kamineda* „špižírna", franc. *cheminée*, prov. *caminata*. „Že se v engad., franc., prov. udrželo *i*," poznamenává M.-L., „vysvětluje se tím, že slovo to bylo utvořeno teprve v 6. stol." — Atl. ling. 6/263, mapa *cheminée*, ukazuje, že v dialektech provençalských *çemined* nebo *tçeminad* žije v dpt. Creuse (vyjímajíc 504), podobně v dpt. Corrèze, Cantal 714, záp. Puy de Dôme, pak ještě H. Vienne a Charente, což je území dosti značné a souvislé. Jinak jeví provençalština až k Aude a Pyrénées Orientales dnes již při stejném kmeni záměny přípony v *-eyo* a *-ero*. — Tvar *keminada* vylučuje podle našeho mínění tvar ital. i engad., je to slovo relativně gallorománské.

camisa phei. Podle M.-L. 1550 je *camisia* (gall.) poloučené slovo všerománské, podle Gartnera str. 200/201 všertr., podle Atl. ling. 6/264, mapa *chemise*, všefranc. Avšak podle téhož M.-L. největší vitalitu jevilo na půdě gallorománské, tam je podle M.-L. starofranc. *chainse*, odvozenina starofranc. *chainsil* a dosud *camsil* (Lévy str. 62, M.-L. píše *campsil*) toile fine de lin. — Je — dodáváme — už v Passion (vyd. Foerster-Koschwitz, Altfranz. Üb.[4] sloupec 71, strofa 342 c). Všerománské.

campa, t. j. *camba* = hamma = kýta, noha. Podle M.-L. 1539 slovo všerománské, podle Gartnera str. 190/191 všertr., podle Atl. ling. 13/709, mapa *jambe*, všefranc. a všeprov., leda s tím omezením, že v nářečích na francouzském jihovýchodě, v provenç. a katal. mají převahu tvary s *k-*. Všerománské.

capilli fahs. Podle M.-L. 1628 slovo všerománské, podle Gartnera str. 190/1 všertr., podle Atl. ling. 6/270, mapa *cheveu*, všefranc. a všeprov.

capriuns rafu"n. Podle M.-L. 1650 (u hesla **capreus*) je franc. *chevron* odvozenina. — Záleží ovšem na tom, kdy tato odvozenina vznikla a na jaké půdě. G. Paris (Diez-Bauer Anciens glossaires romans atd. na str. 135 v pozn. 9) upozorňuje, že se v rozpravě A. Longnona: Étude sur les Pagi de la Gaule (uveřejněné v témž 1. sv. Bibl. de l'École des Hautes Études) mluví o řece *Capriunum*. Sám G. Paris se však o tom blíže nevyslovuje. Citát zní: „Le 3 août 800 le clerc Déodat vendit à l'abbaye de Sithin (= S. Bertin) ses biens situés ... in Fressinis super fluvio *Capriuno*. ... Le village Fressin (Pas-du-Calais, arr. de Montreuil, cant. de Fruges) représente évidemment le Fressinum super fluvio *Capriuno* et la rivière désignée par ce dernier vocable doit être par cela la Planquette, affluent de droite de Canche (Quantia), qui a pris son nom actuel du village des Planques situé à sa source. L'assimilation de *Capriunum* avec la Planquette offre un caractère complet de certitude, car le premier de ces noms est resté à un des villages arrosés par cette rivière: nous voulons parler de *Cavron*". Přihlédneme-li blíže, míníme, že jde jen o „kozí řeku" a že pro naše badání získáváme jen tolik, že r. 800 (a jistě dávno před tím) je slovo

capriunum v gallorománštině rozšířeno. Dict. gén. má nejstarší starofrancouzský doklad z XIII. stol. Raynouard, Lexique roman, zná zase doklad z Roman de Jaufre: E no i a trau ne *cabrion*. Atl. ling., mapa 1500 *chevron*, uvádí slovo to v nář. franc. i prov.; v prov. jest sice zatlačováno slovy *traveta*, *travñ* atd., ale i tam jest v převaze. Hlavní typy provençalské jsou *kabiro* na východě, *kabriu* na západě. Podle J. J u d a l. c. str. 65 byly tyto tvary už v provençalštině staré. Tato glossa je gallorománská.

caput haupit. Podle M.-L. 1668 slovo všerománské (podle Gartnera str. 120 téměř všertr. — jen tu a tam *tešta*), jehož „starý konkretní význam zůstává v rum., vegl., jihoital., rtr., jihoprov. a katal."

carisa. Uvedli jsme již na str. 3, že Baist v tom slově vidí české „korec". To však by bylo jen tenkráte, bylo-li slovo připsáno opisovatelem frisinským. Avšak Baist sám připouští, že slovo to mohlo nad naši glossu přijíti z okraje předlohy, a ta, jak dokazujeme, vznikla daleko od krajů slovanských, viz kapitolu „Závěry", str. 88 a n. Konečně ani písmo není zcela jasné. Je to slovo záhadné, zkomolené. — V poválečném svazku Zeitschr. rom. Phil. 39 (1917—1919), str. 490 praví Meyer-Lübke: „Toto slovo v glossáři Kasselském, jež se čte ne zcela spolehlivě jako *carisa* nebo *carisx*, je také velmi obtížno vyložiti. Marchot myslí na engad. *chariet*, kbelík, v němž se formuje čerstvý kozí sýr. Baist se dovolává Helmoldova slova curitze, modius Sclavorum lingua, což jest česky korec atd. Žádný z těch výkladů nevyhovuje. Pojmově jsou všechny vzdáleny německého překladu. Návrh Marchotův je na poměrnou i formálně. Proti Baistovi lze namítnouti, že nevíme odjinud, že by se bylo na pomezí německorománském užívalo slovanských slov, že, zná-li je budišínský kanovník Helmold r. 1168, není tím dokázáno, že je znali ostatní Němci, ba právě ta okolnost, že on to slovo vysvětluje, svědčí, že nebylo známo jeho německým čtenářům . . . K tomu přistupuje i filologická obtíž: *Ticinna* je přepsání buď místo *tina* nebo *tonne*, ale odpovídá slovu „choffa" v německém překladu, *carisa* musí tedy souhlasiti se slovem „fudermässig". To vede k tomu, že je to odvozenina od slova *carrum*. Vskutku pak je milánsky *carrera* = sud, vlastně *botte carrera* = lejta (podle Salvioniho, Miscellanea Rossi-Theiss). Slovo to je staré, jest už u Bonvesina a v glossáři starobergamském . . . Míním, že tím dostáváme slovo vyhovující smyslem, kmenem i zeměpisem našemu textu. Ovšem, jak zněla koncovka, nelze říci . . . Protože v následujícím slově *ticinna* je chyba v koncovce, proto tím spíše lze shledávati chybu v koncovce *-isa* neb *-isx*. Lze se domýšleti slova *carrera* nebo *carriera*." — Tolik Meyer-Lübke a zdálo by se to svůdné, ba přesvědčivé. Avšak v REW. M.-L. pokládá *karrera* za slovo engadinské. Není správné pak, říká, že jeho slovo (*botta*) *carrera* je z pomezí italorhaetského a tudíž vyhovuje zeměpisně. Naše práce ukazuje jasně, že glossy Kasselské vznikly zcela jinde,

na východě střední Francie, někde u Autunu, a ne v Bergamu, to je vyloučeno už tím, jak se dálo pokřtění Bavor. Proto odmítáme tento výklad. Mimo to, obíravše se tak podrobně glossami z Reichenau a z Kasselu, máme tuším právo vysloviti tento požadavek: Pravý, správný tvar tohoto slova *carisa* třeba hledati v jiných sbírkách gloss, zejména v těch, jež jsou otištěny v „Althochdeutsche Glossen"; teprve až se ten spolehlivý tvar najde, bude lze s jistotou uvažovati, do kterého kraje Romanie patří. Vše ostatní je nesprávné.

casu hus = dům. Diez četl *casa* (i Bartsch). Také Baist l. c. str. 104 pozn. 2 míní, že je slovo toto přepsáno za *casa*. K tomu poznamenává Foerster, l. c.[4] sloupec 41/42: „Rkp. bezpečně *casu*." *Casa* ovšem je slovo všerománské, M.-L. 1728 (Gartnér str. 120/121). Předložka *chez* je M.-L-ovi jen „zkrácený tvar", leč výklad ten ani jeho patrně neuspokojuje, praví níže: „*Casus* podle *domus* nevysvětlí, proč kratší tento tvar je předložkou, ne samostatným slovem." — Pirson l. c. str. 525 praví však: „Tvar *casus* potvrzuje se glossou *casus* = *domus* C. G. IV, a tvarem *kaso*, jejž Sittl (ALLG. 2, str. 578) doložil z Formulae Arvernenses zároveň jinými takovými metaplasmaty, jako *siculum* místo *siclam* ze *situlam* ... „Tyto doklady dostačují, abychom s Gröberem (ALLG. 1, str. 543) pokládali vulgárně latinský ten tvar za „románské substratum", za všerománské slovo.

caua, t. j. **cuva**, z lat. *cupa*. Podle M.-L. 2401 franc. *cuve*, wallis. *kyüva* (kde však znamená „„jáma na smetí"), prov., katal., špaň. *cuba*. Tedy nikoliv rtr. — V Atl. ling. je mapa 8/375 *cuve* (*à lessive*), slovo to se však vyskytuje i na mapě 29/1313 *tonneau*: Puy-de-Dôme 807 a sousedící H. Loire 812. Srovnáme-li obě mapy, uvidíme toto: Když se pan Edmont ptal, jak sluje u nich džber na prádlo, odpověděno mu 807 *kornado* nebo *bugado* (*b.* je provençalský název „praní prádla") a 812 dokonce *ǧerla*; když se však ptal, jak se u nich jmenuje *tonneau*, slyšel, že *kube*. Věc ta je zásadní, zajímavá pro methody zeměpisného badání jazykového podle Atl. ling., protože vytyčuje — kdo studoval materiál Atl. ling. častěji a podrobněji, má jistě podobné zkušenosti a dá nám za pravdu — spolehlivost údajů Atl. ling. Ta je značná ve věcech větších obrysů, zejména lze-li použíti několika map a vzíti na pomoc analogie, v podrobnostech však leckdy selhává a selhati musí podle povahy věcí. Zejména mapy názvů nářadí a náčiní, jež velikostí, vnější podobou, úpravou i materiálem jsou snad v každém kraji francouzském jiné, jsou spíše folkloristicky zajímavé než filologicky spolehlivé. Snad není nezajímavé, že se podobných zkušeností, byť je jinak formuloval, dobral nezávisle a skoro současně Oscar B l o c h, Les parlers des Vosges méridionales (vyšlo v Paříži 1917, do Prahy jsme dostali na jaře 1920). Ten si pro své potřeby pořídil vlastní Atlas linguistique des Vosges méridionales Paris 1914. Tam praví na str. 244: „Odpovědi svědků mají často cenu jen individuální a okamžitou:

k tomu, vyjma výrazy, jejichž smysl je přesně ohraničen, odpověděli svědkové často slovy významu blízkého; avšak z toho, že se v některé obci neozval ten neb onen výraz, nesmí se ještě souditi, že tam není." Co se týče našeho slova *cuva*, slove jedna a táž věc (*cuve à lessive*) po Francii *cuve* (a odvozeniny *kuvel*, na jihu *kubat*), *cuvier*, *kŭbĕo de bŭgăde*, *küvel* (z lat. *cuuella*, viz hned dále) a odvozenina *küvlet*, *gerula*, *tina* a odvozenina *tinel*, *tonne* a *tonneau*, *pan*, *kornato*, *bugado* a j. v.

Celkem však *cuve* a odvozeniny mají jakousi převahu. Slovo to je společné francouzštině i provençalštině, avšak způsob psaní nutí nás pokládati je za relativně francouzské.

cauella, t. j. **cuuella**, deminutivum slova předešlého. Podle M.-L. 2402 pikard., wallon., což platí pro nynější stav. V Atl. ling. se *cuvelle* vyskytuje v článku *baquet* (vědro) v Suppl. alph., a to v dpt. du Nord 284, 285, *kŭvèl* f. vedle *băkĕ*. Lévy zná deminutivum *cubelot*. Rovněž relativně francouzské.

cauallus. Podle M.-L. 1440 výraz všerománský, podle Gartnera 190/191 všertr., podle Atl. ling. 6/269, mapa *cheval*, franc. i prov.

cinge curti. Grimm l. c. str. 387 viděl v tom slovo „pás", jako je ital. *cigna* atd., jemuž Němec neporozuměl a jež přeložil imperativem. A nejen „pás", nýbrž i část těla pod pasem. Také Diez l. c. str. 101 to schvaloval, uváděje na pomoc prov. *cenha*. G. Paris přijal toto vysvětlení jen podmínečně, Marchot se vyslovuje pro imperativ, zejména však Baist, l. c. 102 a Pirson l. c. (Pirson zejména proto, že v glossářích řeckolatinských jsou glossy jako: zoson : *cinge*.) — Avšak jde tu o substantivum *cinga*; srov., co praví Steinmeyer Ahd Gl. 3, 10[5]; podle něho *curti* je plurál podst. jména *Gurt*. Důkazem je mi Atlas ling. Na mapě 26/1274, *tablier* (jak na to upozorňuje Table de l'Atl. ling. str. 91: *ceign* ... *tablier*), nalezneme v dpt. Deux-Sèvres 512 (na rozhraní Vendée a Charente-Inférieure) tvar *sñyẽ*, v Seine-Inférieure pak 268, 258 *ɕẽnæ̃*. To jsou vymírající zbytky našeho slova, jehož kmen žije ještě v tvarech *cimwer* v celém dpt. Somme (*ceignoir*). Srovnej s tím prov. *cenha*, *senh* (Lévy), srovnej s tím to, co M.-L. 1924 nazývá odvozeninami od *cingere* (i obw. *šeň*, jak už Marchot ZRPh. XX, str. 84 napsal a odvolal); myslím, že podstatné jméno *cinga* existovalo jako románské postverbale. Je to slovo románské, ale ne špaň. a port.

citius. M.-L. 1954/3 zná slovo to jen v logud. *kitto*, campid. *kitsu* časný. Není však pochyby, že v naší glosse jde o slovo latinské.

claudus. Podle M.-L. 1968 jest jen starofranc. *clo*, prov. *clau*. Lévy má také *clau* boiteux. Slovo naše patří do vrstvy gallorománské.

colli, **collo** krk, podle M.-L. 2053 výraz všerománský, z rtr. dialektů jen furl. (Gartner, leb. Mund. 114, zvláště však str. 262 zná slovo to v dial. rtr. na území větším: Pinzolo, Cagnò, Vigo, Erto.) — Atl. ling. 7/328,

mapa *par le cou*, ukazuje, že slova našeho nezná dnes celý jihozápad prov., tedy dpt. H. Pyrénées, B. Pyrénées, Landes, Gers s příslušným pruhem dptů Gironde, Lot-et-Garonne, H. Garonne, záp. Arriège; tam je tvar *kŏt*, leč nevíme, ode kdy.

costis rippi. Podle M.-L. 2279 je *costa* všerománské.

coxa. Podle M.-L. výraz rovněž všerománský (Atl. ling. 8/379, Gartner str. 271).

cramailas. M.-L. 2310 předpokládá dvě etyma: 1.* *cremasclum*, z něhož lyon. *kumaskló*, starolothr. *cromasle*, novoprov. *kramasklo* (v Lévyovi není takovéhoto tvaru); — 2. *cremaclum*, z toho burg., franch.-comt. *kramai*, wallon. *kramé*. Franc. *crémaillère* pokládá M.-L. správně za odvozeninu.

Atl. ling. 8/349, mapa *crémaillère*, ukazuje, že máme-li na mysli kmen toho slova, má slovo to na území Gallie převahu; jen tu a tam je *chaîne*, hojněji *kmetyu* na jihu atd. Tvary, jež odpovídají slovu *cramailas*, tedy bez *—ère*, jsou v dptech Gironde, Lot-et-Garonne, Gers, Aveyron, Ardèche, Drôme, H. Alpes, Savoie, H. Savoie, Jura, Ain. L é v y zná *cramalh*, *cremalh*. Celkem je to slovo gallorománské.

cuppa. Podle M.-L. 2409 slovo všerománské.

deapis je glossa zkomolená. Jinak je *apis* (má-li to znamenati totiž *de apibus*) v ital., furl., starofranc., prov. Ale nelze zatím glossu onu nijak vyložiti.

dentes. Podle M.-L. 2556 výraz všerománský.

deurus je slovo středolatinské. Vzniklo prý z *theoh-brôch* = kalhoty na stehnách. První latinisovaná forma jeho byla *tubrucus;* tak ji uvádí I s i d o r. V naší památce je přeložena právě slovem deohproh (Diez l. c. 107/108). Je to slovo, o němž správně dí Marchot l. c. str. 47, že zmizelo s předmětem, jejž označovalo.

digiti. Podle M.-L. 2638 slovo všerománské (Atl. ling. 9/416, Gartner str. 190/1). V glossách Kasselských *digiti* 42 zahajuje řadu názvů prstů, i nebude od místa, pojednáme-li i zde při tomto hesle o románskosti těchto jmen najednou.

Vhodné úvodní vysvětlení podává W. F o e r s t e r, Karrenritter str. 401, pozn. k verši 4658. Tam praví: „Prsty slují: 1. p o l l e x (franc. *pouce*); 2. s a l u t a r i s (a salutando), i n d i c i a l i s, n u m e r a n s (dnes franc. i n d e x, i n d i c a t e u r); 3. i m p u d i c u s (také *verpus*, Ducange: *quo Iudaei feruntur sabbato anum purgare*) jest prostřední, také m e d i a n u s, m e d i u s, l o n g u s, franc. *moien, long*, dnes: *du milieu*; 4. m e d i c u s, m e d i c i n a l i s neb a n u l a r i s (starofranc. m e c i n a l, m i r e, dnes: *annulaire*); 5. d i g i t e l l u s, m i n i m u s, m i n i m e l l u s, a u r i c u l a r i s (dnes spíše *petit doigt* než *auriculaire*, což by bylo přece neslušné). V naší památce je vlastně šest názvů, a to: 1. *polix*, 2. *index*, 3. *medius*, 4. *medicus*, 5. *articulata*, 6. *minimus*. První čtyři jsou věcně správné,

pátý zkomolen a patří asi k šestému. Co se týče německého překladu, jsou první tři názvy přeloženy správně, slovo *medicus* přeloženo však *laahhi* = lékař (zřejmý důkaz, že náš Bavor neuměl mnoho latinsky!); z posledního názvu, jenž v předloze zněl asi (podle Grimma a Bartsche): *auricularis* [*aut*] *minimus* = [orfingar] altee (=nebo) minnisto, udělal glossátor slova dvě, zkomoliv *auricularis* v *articulata*. —

Co se týče románskosti názvů jednotlivých prstů, je

polix podle M.-L. 6637 slovo románské (mimo špaň. a port.), podle Atl. ling. 23/1068 všefranc. i prov.;

index je slovo latinské. Ve francouzštině je slovo *index* „ukazováček" teprve od 16. stol., srv. Dict. gén.;

medius je podle M.-L. 5462 sice výraz všerománský, avšak jako název prstu je latinský;

medicus ve významu „prst" je slovo latinské;

articulata: po hořejších výkladech nebude, myslíme, námitek, když slovo to zařadíme mezi slova záhadná a zkomolená;

minimus: podle M.-L. 5587 je jenom ital. *menomo*, starofranc. *merme* „menší, nepatrnější". M.-L. cituje tu poznámku W. Foerstera. Ten totiž k verši 4658 Roman de la char (Lancelot), jenž zní „*que del doi mame jusqu'as ners la premiere once se creva*", poznamenal: „*Mame* chybí ve všech slovnících, já je odvozuji od *minimus*." — Žilo tedy toto *merme* nebo *mame* starofranc., avšak podle Lévyho — M.-L.ovi to ušlo — žilo i v provençalštině: *merme*, le plus petit (a řada odvozenin). Bylo to tedy slovo italské, starofrancouzské a provençalské.

dolea, slovo nadepsané mezi řádky nad glossou 120 *caua* putin, srv. u nás str. 11. Podle M.-L. 2723 (*dōlium* „sud") slovo staroital., starofranc., prov.

domo v glosse 92 *domo* cadã, kteréžto slovo Marchot l. c. str. 44 tlumočí jako „dům". Podle M.-L. 2745 jen ital. *duomo*, ale i z doprovodu M.-L-ova je patrno, že je to slovo učené. O tom, že S t ü r z i n g e r slovo *domus* chtěl pokládati za francouzské jen proto, že je doloženo v glossách z Reichenau, stala se zmínka, srov. str. 20.

To by nebylo správné, můžeť glossa Stürzingerem citovaná býti čistě středolatinská, jakých jest i v románských glossářích mnoho. Zajímavější je však St-ovo upozornění, že slovo *domus* je ještě ve Vie de St. Léger 198 (rým); žilo snad tedy slovo to i na gallorománské půdě nějaký čas, byť i v tvaru učeném. Viz i S t e n g e l: Prov. Gr. 55, 16: *doms. i. domus communis*. Tedy ital., fr., prov. (učeně).

dorsum. Podle M.-L. 2755 je *dossum* výraz románský, vyjímajíc špaň. a port., M.-L. uvádí engad. *dŏss*, furl. *dues*, avšak podle Gartnera str. 256 jsou tvary z *dorsum* jen v Chiavenně (Disentis); nář. furl. má tvary ze *skĭna*.

equa. Podle M.-L. 2883 rum. *iapă*, log. *ebba*, starofranc. *ive*, prov. *ega*, katal. *egua;* jest i špaň. a port. Protože špaň., port., katal., log. a rum. nepadají na váhu, jde tu vlastně o slovo, jež žilo na celém území Gallie po jistou dobu, v provençalštině však vyskýtá se dosud. Není v nář. rtr.

Atl. ling. 16/736, mapa *jument*, ukazuje tvary z *equa* ve Švýcarsku v canton de Fribourg (parlers 60, 70), pak ve Vevey, 959 canton du Valais (Wallis), k tomu v sousedních parlers francouzských v Haute-Savoie 958, 957; pak v celém souvislém území Puy-de-Dôme 705, 809, Corrèze 710, Cantal (vyjma parler 715), v sev. části dptu Aveyron, sev. části Lozère a přilehlé Ardèche 824, 825. Pak ještě v dpt. Hautes-Pyrénées je *yègo* vedle *kabalo* (jež jinak na jihu převládá), v Arriège 792 jen *ego*; v dpt. Aude 776, 787 *ego* jest, upadajíc vůbec v zapomenutí, zúženo významem: jument ou mule employée pour le battage de blés sur l'aire.

S tím slovem souvisí co nejúže

iumenta naší památky. (Obě slova, *equa* 66, *iumenta* 65, jsou stejně přeložena: marhe. Tedy analogicky podle W. Grimma, viz u nás str. 12, nový doklad, že německý překlad připojen teprve, když byla opisována románská předloha.) Podle mapy citované výše je slovo *jument* dosvědčeno na severu i ve středu francouzského území, ač i tam vniká *cabalo*. To je ovšem leda dnešní stav, ač podle M.-L. je slovo to dosud v prov. (je to slovo všerománské, M.-L. 4613). — Srv. článek *Jument* od G. Bertonia, Archivum romanicum 1 (1917), 420—425. Dokladu v naší památce si nepovšiml; upozorňuje, že *jumenta* jest už v Lex Salica. Tam je nejen *iumentum* (10, 1; 38, 10; 38, 11), nýbrž i *iumentam alienam*. Stojíť tam proti sobě *caballus* a *iumentum*, toto slovo v Italii i Gallii románské znamenalo kobylu, i není divu, že se utvořilo feminin *jumenta*. Takový novotvar je, myslím, i glossa naše. Avšak románská slova pocházejí od *iumentum*.

My ovšem v článku *puledra*, *puledro* dovoláváme se památky zvané Lex Salica jako textu gallorománského, ale tam jde o grafii poledrus románsky pokročilejší a dost určitou. Tvar *iumenta* zdá se nám však příliš málo určitý, aby opravňoval k lokalisaci.

(Bertoni upozorňuje na str. 421 i 423, že tvar franc. jumât, vyskytující se podle Atl. ling. ve Vogesách, je tvoření analogické a novější. Za takové bychom pokládali i my provençalské *jumenta*.)

equm v glosse 64, *equm* hengist. Slovo latinské.

esilos v glosse 104, *esilos* pretir. Není pochyby, že je to slovo kmene *ax—*, ale to je také vše, co možno říci. Citovali jsme již na str. 17 slova Meyera-Lübke, že slovo to je jedno z nejhůře dochovaných v naší památce. Marně hledáme pro náš tvar vysvětlení na př. v Cohnových Suffixwandlungen nebo u M.-L. 840 *axalis* = osa. Řadíme mezi slova záhadná a zkomolená.

fac v glosse 156, *fac iterum. Facere* jest ovšem všerománské, M.-L. 3128, leč souvislost tohoto imperativu se slovem *iterum*, jež je zajisté jen latinské, nabádá k tomu, abychom pokládali slovo to také za latinské.

facias wangun. Podle M.-L. 3130 je *facia* rum., ital., engad., furl., franc., prov.

falceas segansa = kosy. Snad je zde koncovka přepsána, neboť glossy Vídeňské — srv. Marchot l. c. str. 51 — jež mají s naší památkou dosti shodných slov, mají *falces*. *Falx* podle M.-L. 3175 („srp") je výraz všerománský.

fasselas fanun. „Tuto glossu," praví Marchot l. c. str. 47, „lze vysvětliti jen srovnáváním s glossami Vídeňskými, kde se čte *sella* letifano (= toile des reins), glossa to, kterou Diez geniálně restituoval ve *[fa]sella*. Toto *fassela, fasselas* představuje tedy lat. **fascellas* a znamená „pás neb šerpa, obepínající boky". Podobá se pravdě, že v naší glosse písař vynechal v německém překladu slovo *lenti*." — Ale nějaké **fascelas*, jež by jen trochu vysvětlilo naši glossu, se marně po slovnících hledá. Je to glossa zkomolená a záhadná.

ferrat, čti **verrat** = kanec. Podle M.-L. 9239 *verrem, verrat* je odvozenina, vyskytuje se jen ve francouzštině a provençalštině (Atl. ling. 34/1742, mapa *verrat*). Tedy slovo gallorománské.

fidelli, t. j. **vitelli**. Podle M.-L. 9387 *vitĕllus*: výraz románský, ale ne špaň. a port. V Atl. ling. nejen na mapě 29/1354, mapa *veau*, nýbrž i na mapě 14/637, *génisse*.

figido lepara, tedy játra. Tím se dotýkáme velmi nesnadného problému v jazycích románských. Nemůžeme zde probírati literaturu toho zjevu, tím méně, že by náš tvar zase zůstal nevysvětlen a neurčeno jeho místo ve vývoji toho slova.*) M.-L. 8494 *sykoton* (řecky) — neboť pod tímto heslem nutno ku podivu hledati naše slovo v románském slovníku etymologickém Meyera-Lübke — zná tři typy: *fécatum, ficatum, ficátum*, načež dodává: „... zdá se, že souhlásky přestavovány na různých územích samostatně. **Ficidus* jako přímá odvozenina od *ficus* ZRPh. XXI, 513**) hodilo by se jen pro tvary francouzské." — Ani nejnovější pilný přehled této otázky od E. Gieracha (Synkope und Lautabstufung 1910), zejména na str. 62 násl. a str. 165, kde se uvádí náš tvar, neřeší nic. Pro tvary francouzské vychází od *ficatum*, pro tvary provençalské však

*) R. 1915, když jsem pracoval o této stati v knihovně románského semináře Karlovy university v Praze, neměl jsem k disposici G. Parise, Mélanges linguistiques, v nichž je stať, věnovaná naší otázce: *Ficatum* en roman, str. 532 a dále. (Ve shonu těch časů zapomněl jsem si pak nalézti onen článek v Romanii.) Teprve r. 1920 jsem byl upozorněn na toto opominutí. G. Paris si v onom článku nejvíce ze všech všímá našeho tvaru, a je mi ctí tím větší, že jsem v některém bodě dospěl stejného úsudku.

**) Tak cituje M.-L., ale na tom místě je Poema del Cid; podle souvislosti je tu, jak se domníváme, míněn ZRPh. 22, 488 (A. Horning, Zur Wortgeschichte), tam se pojednává o *ficidus*.

od **feticum*, jež prý vzniklo metathesí z **fecitum*. Podobně i K r ü g e r v citovaných Sprachgeographische Untersuchungen in Languedoc und Roussillon § 11 vychází od **fiticu*, kdežto M e y e r - L ü b k e jak v Einführung in das Studium d. rom. Sprachwissenschaft § 150, tak i ve slovníku (viz svrchu) vychází pro tvary provençalské i francouzské od téhož tvaru bez metathese: *fécatum*.

G i e r a c h žádá metathesi pro tvary provençalské; jsou to (l. c. str. 64) tvary gasc. *hīdye, hidje*, Cantal 709 *fwidje*, Aveyron 727 *fitše*, švýc. *fedze* atd., savoj. *fezo*, jakož i „ostatní tvary prov.“. To však není řečeno ani jasně ani správně. Dokážeme totiž hned, že tyto tvary nevyžadují metathese. Srovnejme mapu Atl. ling. 13/585 *foie* s mapami: 14/612 *froid* (subst.) a 25/1128 *raide*. K tomu nás vedlo poznání, že *rigidu* dává prov. *rege, frigidu — freg*, jako játra slují provençalsky *fege*. Atl. ling. poučil nás pak, že vzpomenutá tři slova mají stejné výsledky nejen v nář. prov., nýbrž i francouzských. Ovšem tato slova *frigidus* a *rigidus* nejsou stejnorodá: pohled na mapu *froid* učí, že se slovo to vyskytá ve formě domorodé, *rigidus* zato proniká ve formě literární, francouzské, což je přirozené, neboť *rigidus* není tak časté v ústech lidových jako slovo „zima“. U slova *frigidus* třeba pak zdůrazniti ještě, že hláskoslovný jeho výsledek jest — aspoň v některých krajích — modifikován vlivem slova *frisk* (parler 988: *frek*, celé širé okolí má: *frė = frais*).

Srovnejme tedy nejprve mapy

foie: *raide*.

Na mapě *raide* třeba vyloučiti tvary jako 966 *ret* a podobné, které nejsou zakončeny ženským *-e* a kterých nelze proto srovnávati s *foie* (poněvadž tam v maskulinu zůstal původní tvar a nebyl nahrazen tvarem feminina jako u *raide*). Vůbec nelze nic usuzovati ze zjevů negativních, toliko positivní shody budou míti moc průkaznou. A těch je dosti: v Hautes-Alpes 971 *fedje* : *redjo*, 981 *fedje* : *redje*, 980 *fedje* : *redge*; 869 *fedze* : *redze*, 866 *fedje* : *redje*; v Basses-Alpes 875 *fedje* : *redje*, ostatní tvary jsou nerozhodné; Vaucluse 874 *fedje* : *redje*, totéž 865; v Drôme je zajímavé parler 837, tam je správné *redze*, ale proti tomu je *fyo*, zato však celý ostatní Drôme má *fedze* (i lze souditi, že *fedze* bylo i 837) : *rede*; v Ardèche 827 jsou oba tvary literární, zato shodné jsou 827 *fedje* : *redje*, 826 *fedze* : *redze*; Haute-Loire 814 *fedze* : *rede*, *tedze* (začátek slova zaměněn, avšak hláskoslovný vývoj jinak zachován). Ostatní kraje provençalské (Gascogne) zatopil příval literárního *rede*. — Z francouzských nářečí se nejdříve obrátíme do Hainaut; tam najdeme v provincii lutyšské, lucemburské, v Belgii atd. 196 *foēt* : *roe*, 194, 193, totéž, 191 *roe* : *fet*, 190 *fwe* : *red*^{t}, 184 *fuy*: *rwa*, 183 *fwa* : *red*^{t}, 182 *fwa*: *rwa*, *red*. V sev. Francii, v dpt. du Nord 295 *ro* : *fo*, 281 *fwa* : *rwa*; v Pas - de-Calais 285 *fwae* : *rwe*,

275 *fwae, fi* : *rwe*; v Haute-Saône 47 *fwe* : *rwe*, 46 *fwe* : *rwa*, 56, 25 *fwå*: *rwe*, 45 *fwe* : *rwé*; v Doubs 54 *fwa* : *rwae*, 41 *fwe* : *re*; v román. Švýcarsku 73 *fwa* : *rwa*, 63 *fe* : *rae*. Těmto tvarům nepřiznáváme zvláštní sílu průkaznou, avšak třeba je tu uvésti.

Foie : *froid.*

Aby výsledek těchto slov nejevil hojně shod, tomu brání, jak řečeno, vliv slova *friskus*. Ale i tak je dosti shodných zjevů. Upouštíme od toho, pokládati za shodu tvary na př. canton du Valais 976 *fre*: *fé*, neníť nijak třeba věc přepínati. Shody jsou v nářečích: provençalských — Lozère 821 *fetçy* : *fretçy*, 729 *fetçy* : *fretçy*, 830 totéž, 810 *fetçi* : *fritç*; Gard 840 *fedje* : *fretçy* (na konci slova se zvučná může změniti v nezvučnou); skoro celý dpt. Hérault má typ *fetçye, fretçy;* Aveyron 718 *futçy* : *fritçy* (*u* ve *foie* vzniklo asi vlivem začátku slova), stejně všechna ostatní parlers tohoto dpt.; Tarn celý; Lot 722 *fetse* : *frets* Aude 773, 785; severní Tarn-et-Garonne; Lot-et-Garonne 638.

V nářečích francouzských v Hainaut je 292 dokonce *fwa*: *fwa*; 183, 182 *fwa* : *frwa*; 290 *fwe* : *froe*; 196, 194, 193 *foet* : *froe*; Nord 280, 270 *fwa* : *fwa*; 295, 272 *fo* : *fro*; Pas-de-Calais 288, 287 *fwae* : *frwe*; Somme 255 *fwe* : *frwe*; Oise 253, 232 totéž; 242 *fwa* : *frwa*; totéž Seine 226; Indre-et-Loire 414; Aisne 262 *fwo* : *frwo*, 179 *fwa* : *frwa*, 241 *fwe* : *frwe*; Ardennes 178, 177, 167, 158, 166 *fwa* : *frwa*, totéž i Meuse 164; Marne 148 *fwa*: *frwa*, 128 *fwe* : *frwe*, totéž Loiret 208. Podobně jsou shodné výsledky obou slov Aube 122, 114, 113, Côte-d'Or 24, Saône-et-Loire 11, 10, 7, 6 atd.

Je nad pochybu jasné, že subst. *foie* dává v parlers provençalských i francouzských stejné výsledky jako *raide* a *froid*, neboli že, jako třeba vycházeti pro *raide* od *rigido*, pro *froid* od *frigido*, tak pro *foie* atd. ve francouzštině i provençalštině třeba vycházeti od *ficido*, jež vzniklo z **fícito* a z *fícato*. Pomýšleti na metathesi je — jak viděti — naprosto zbytečné, ba nesprávné.

Figido v glossách Kasselských není svévolná grafie, nýbrž je tvar reální, který existoval vskutku ve Francii v době, kdy vznikla předloha naší památky. Tvar tento není osamocen, glossy rkp. v Karlsruhe 86 (*Rz*), kdysi chované v Reichenau, podle Foerstera z VIII. století, mají glossu *iecoris* : *figido*, kteréž si nikdo, pokud víme, nepovšiml (viz Foerster, Altfranz. Übb.[4], sloupec 29). Glossy z Reichenau, rpk. v Karlsruhe 115, vydané J. Stalzerem, mají tvar *ficatus*, čehož se dovolává i Gierach l. c. str. 65. Avšak dosavadní badání o této památce ukázalo (Foerster, Hetzer), že se její redaktor snažil psáti co možno správně latinsky, což jsme my (Dějiny a nynější stav badání o glossách z Reichenau str. 30 otisku) vymezili tak, že se poslední redaktor tohoto textu snažil nátěr spisovně latinský uplatniti tam,

kde to bylo nejsnáze, tedy v koncovkách. I kdyby tedy písaři (redaktoru) gloss z Reichenau byl býval znám tvar lidovější, románsky pokročilejší, *ficito*, byl by přece zapsal *ficatum*, jež v latině oné doby, kdy se rodily jazyky románské, bylo rozšířeno nejvíce (srv. tvary románské, kterak je uvedl M.-L. l. c.) a právě touto svou rozšířeností musilo vzbuditi dojem, že je nejsprávnější. Tedy *ficatus* v glossách z Reichenau svědčí jen — ale nic více —, že v lidové latině oné doby nežilo už *iecur*, nýbrž jen slovo od kmene *fic—*, že to tedy byla už románština. K hláskoslovným dedukcím tvar ten neopravňuje.

Figido naší památky je latinská grafie, znamená, myslím, již *fęgędo*, ba ještě spíše již *fęg'do*, a jen vědomí, že latinské slovo bylo tříslabičné, udržuje našeho redaktora, aby i on zachoval týž počet slabik. A to druhé *—ĭ—* ze slabiky předposlední je grafický výraz, míním, *a* posttonického, jež na půdě Gallie —a jen o to území nám jde — vlivem velmi intensivního přízvuku na slabice *fę—* bylo silně redukováno, takže brzy zmizelo úplně (srov. slovo *Lazarus*, jež starofranc. i prov. dává *ladre*), jako už před tím zmizela samohláska po přízvuku ve slovech *frędgdo, rędgdo.*

Figido zachycuje jednu etapu vývojovou grafií sice úmyslně retardační, leč je to přece jen tvar lidovější a románsky pokročilejší než *ficato* v glossách z Reichenau.

Je tedy podle mého mínění vývojová řada pro francouzštinu a provençalštinu *fęcatum - fękęto — fęgędo* (zapsáno v glossách Kasselských jako *figido*) — *fęg'do* atd.

Uvážíme-li, že už Appendix Probi vytýká (198) *frigida* non *frigda*, ležela by mezi synkopou *frĭg'do* a *feg'do* doba příliš dlouhá. Ale věc není taková: *frĭgido* bylo nejstarší a zajisté vývojově nejpokročilejší, za to *rĭgĭdo* bylo, jsouc méně lidové, konservativnější — Meyer-Lübke, Einführung[2] § 103 (str. 125) to naznačuje: starofranc. *roide* vychází od tříslabičného *rĭgĭdo —*; v tu dobu zdomácnělo v Gallii i *fęcatum* a dalo brzy *fęg'do*, i nastoupil týž vývoj, jaký ukončilo dávno *frigido* a jakým se dá nyní i *rĭgido*. O tom mě zrovna výsledky v provençalštině přesvědčují.

Toto rozřešení problému franc. *foie* se zřetelem k *figido* vede nás dále k tomu, abychom se dotkli otázky sonorisace a dalšího vývoje *-c-* v proparoxytonech. I k tomu nám skýtá Atlas linguistique materiál dosud neznámý a nedoceněný.

Poněvadž franc. *vide* má etymon *vocitus* (viz M.-L. 9429), používáme toho, abychom srovnali mapy *vide* Atl. ling. 1384 s mapami slov *foie, froid, raide*. O *vide* platí ovšem totéž, co jsme řekli svrchu o *raide*; tvar feminina vnikl do tvaru mužského a zatlačil staré maskulinum *vuit*.

A přece i tak jsou v parlers provençalských i francouzských shody.

Foie : *vide.*

Basses-Alpes 875 *ʃedye* : *wjudje*; Vaucluse 865 *ʃedye* : *vyudje*; Bouches-du-Rhône 873 *ʃedjye* : *vedje*; sousedící Gard 862 *ʃedze* : *voedze*; Arriège 783 *ʃetɕe* : 790 *bwetɕy*; Tarn-et-Garonne 649 *ʃetse* : *botsé*, totéž 731, 741; 733 *ʃetse* : *byets*; sousedící Tarn 743 *ʃetsé* : *bets*, *betso*; rovněž souvisí Aveyron 724 *ʃetsé* : *byets*, *byetso*. — Ve Suisse romande 50 *ʃedzo* : *vwzu*, 63 *ʃè* : 64 *voe*. Dále Doubs 31 *ʃwe* : 32 *voe*, 41 *ʃwe* : 42 *voe*; Côte-d'or 12 *ʃwe* : 14 *voe* (16 *vwe*).

Pak jsme srovnali *vocito* s *ʃrigido* a *rigido*.

Froid : *vide.*

Italie 982, 992 *ʃreyt* : *voyt*; Alpes-Maritimes 991 *ʃrey* : *vẅey*; 990, 898, 897 *ʃrei* : *voei*; celé Pyrénées-Orientales *ʃret* : *buit*; celý Arriège vyjma 79) podobně, Arriège 790 *heretɕy* : *bwetɕy*; H. Garonne 699 *heretz* : *bweytɕ*; H. Pyrénées 695, 697 *hret* : *bwet*; Tarn-et-Garonne 649 *ʃrets* : *botsé*, 731 *ʃrets* : *botsé*, 733 a Aveyron 724 *ʃrets* : *byets*; Tarn *ʃrets* : *bets*. Dále Saône-et-Loire 916 *ʃroe* : *vwoed*; Meurthe-et-Moselle 171 *ʃroey* : 162 *voeyd*^{t}; Hainaut 182 *ʃru*, *ʃrwe* : 181 *vut*; 190, 291 *ʃru* : *vud*^{t}; Somme 266, 265 atd. *ʃrwe* : sousedící Aisne 262 *vwei*; Creuse 504 *ʃray* : *vwayd*^{t}; H. Loire 814 *ʃrei* : 817 *weyd*; Ardèche 824, 823, 833 *ʃrei* : Ardèche 826 *weide*.

Raide : *vide.*

Švýcary: 988 *regdo* : 989 *vigdo* (988 *widdo*), 978 *redo* : *wido*; Ain 926, 916 *redo*; Švýcary 936 *vwedo*; H. Savoie *ré* : *wé*, *weda*, 944 *redo* : *wedo*; B. Alpes 878 a jinde *redé* : *vidé*, podobně i ve Var, Alpes-Maritimes, Bouches-du-Rhône; Ande 876 *redé* : *vidé*; Drôme 874 *rede* : 837 *vwede*; Puy-de-Dôme 809 *ræde* : 807 *vwed*; Côte-d'Or 12 *rwed* : *voed*, 16 *rwedy* : *voe woedy*; Meurthe-et-Moselle 171 *royei* : 162 *voeyd*^{t}; Creuse 602 *roedė* : *wedė*; Puy-de-Dôme *roedė* : *vwed* (1890 *woedė*).

Shoda *vide* : *ʃoie* je nám novým důkazem, že je třeba vycházeti od *ʃicitum* (z *ʃicatum*)—*ʃeketo*—*ʃegedo* atd.

Pozornosti zaslouží dále mapa Atl. ling. 1054, *poix*. Východní provenc. *pega* M.-L. 6477 pokládá za odvozeninu od *picare*, prov. *pegar*, ale u hesla *pix* 6553 je mu totéž *pega* prostě výsledkem latinského *pix*; pro neuchâtelské (M.-L. píše neuenburské) *pěg*, lyonské *peži*, valaiské *pezę*, prov. *peze* vychází od **picidus* (M.-L. 6480, následuje v tom Horninga l. c.); pro franc. *poix*, prov. *petz* od *pix* M.-L. 6553.

Srovnejme tedy

ʃoie : *poix.*

Shodné výsledky jeví: Švýcary 51 *ʃedz* : *pedz*; 50, 60, 61 *ʃedzo* : *pedz*, 937 *ʃoedze* : *peze*, 936 *ʃeze* : *pez*, 959 *ʃoedzu* : *pedze*, pak jsou ještě shody 968, 977, 978, 989; na italském území 985—7, 966; celý dpt.

H. Savoie vyjma 956 957, 958; celý dpt. Savoie (vyjma 978); Isère 829 *ʃoeju* : *poeju*, 942 *ʃedzo* : *pedje*; Drôme 844 *ʃedze* : *pedze*; 857, 847, 836 *ʃedze* : 837 *pedzo*, 836 *pedzɲo*; Ardèche 833 *ʃedje* : *pedjo*, ostatní parlers *ʃedze* : *pedze*; H. Loire shody všude; Lozère 810, 821, 822 *ʃetɕi* : *pedjo*; Loire 816 *ʃedze* : *poedza*; Ain 924 *ʃedze* : *peze*; Creuse 603 *ʃeje*: 702/704 *pedjo*. Dále: Puy-de-Dôme celý (vyjma 801 a 804), Corrèze 706, 707, 710; Cantal 708, 709, 719, 811. Na území francouzském, pokud se neužívá slov *bre, cir, gras, jẽm* atd., jsou také velmi hojné shody až do Somme a dpt. Du Nord, na západě až do Côte-du-Nord. Ovšem tyto shody *pwa* : *pwa* nemají tolik průkazné moci, jako měly tvary provençalské; *pwa, pwe* bylo by rovněž tak bez námitky lze odvoditi od *picem*. Míníme, že se v těch tvarech sbíhají **picito* a *picem*.

Poix : *vide*.

Jeví už jen stopy shodných výsledků, což není divné.

Švýcary 50 (canton de Vaud): *vwez* : *pedz*. Má-li Gard 862 *voedze*, Bouches-du-Rhône *vedjze*, jsou tvary *pedze* o něco severněji H. Loire, Puy-de-Dôme a j. Máme-li *pedjo* v Drôme 836, Ardèche 833, Lozère 821, 822, 810, je v sousedství Vaucluse 865 *vyudje*, totéž B. Alpes 875.

Ještě jedno slovo se nám zdá důležité: *magida* = necky, díže, podle M.-L. 5227 franc. *maie*, prov. *mag* (dodáváme : literární tvar), ač ovšem je tu leccos různého. V Atl. ling. je na mapě 1006 *pétrin*.

Figido : *magida*.

Aveyron 718 *futɕi* : *matɕy*, 716 *fetce* : *matɕ*, 735 a 746 *fetse* : *mats*, 737 a 728 *fetɕye* : *matɕy*; Lot-et-Garonne 638 *ʃedze* : *mats*; Tarn-et-Garonne 649 *fetsẹ* (jinde: 731, 741, 733 *fetsẽ*) : *mats*; pak jsou ještě shodné výsledky Tarn 743, 753, 755. Menší průkaznou sílu mají shody Puy-de-Dôme 801 *ʃwe* : *mwe*, 804 *ʃwa*^{e} : *mwe*, Allier většinou *ʃwe* : *me*; Vendée 521 *ʃwey*: sousední D. Sèvres 510 *mwe*, Côtes-du-Nord *ʃe* : *me*; Oise *ʃwey* : *mwe*; v Hainaut 253 *ʃwe* : *mwe* (190 *ʃwe*: sousední 184 *mwe*).

Magida : *vocito*.

H. Garonne 781 *meyt* : 771, 780 *bweyt*; B. Pyrenées 686, 694 *meyt* : *bweyt* a tak i ostatní parlers; Gers 668 *meyt* : *bweyt*, totéž 678; Tarn-et-Garonne 659 *meyt* : *bweyt*; Tarn-et-Garonne 649, 731, 741, 733 *mats* : *botsé*; Tarn 743 *mats* : *bets*; Aveyron 735 *mats* : 724 *byets*.

Naše řada by nebyla úplná, kdybychom nevěnovali pozornosti ještě tvarům franc. slova *suie*, Atl. ling. 1265, nepatrně i na mapě *ramoner* 1131. (Slova *mucidus*, franc. *moîte* Atl. ling. bohužel nezná.) Pro *suie* M.-L. 8425 vychází od **sudia*, ale přiznává, že toto etymon nevyhovuje úplně. Horning l. c. navrhuje **sucidus*.

Foie : suie.

Alpes-Maritimes 991 *ʃedje : sudjo*, podobně 888, 898; Var 894 *ʃeye : s̈eyo*; 893, 894, 895, 884 *ʃedje : sudjyo*; Bouches-du-Rhône naprostá shoda výsledků (871 *ʃedze : sudzo*, ostatní parlers mají *-dj-*); Gard rovněž; také Vaucluse (až na 853) shodné výsledky; H. Alpes 868, 869 *ʃedze* : sousední 866 *sudza*; Drôme 836, 844, 855 *ʃedze : sudzyo*; Ardèche 824, 833 *ʃedze : sudzyo*. Shodné výsledky: Hérault, Aude, Tarn (*ʃetse : sutso* atd.); Gard 840 *ʃedjye : sudjo* atd., celý Cantal *ʃetse, ʃedze : sutso, ʂudze*; H.-Loire *ʃedzė : ʂudza*; celý dpt. Puy-de-Dôme *ʃoedze, ʃeje : ʂudzo, sujo*; Corrèze *ʃedze : sudzo*; podobně H.-Vienne; Dordogne *ʃetse : ʂutso*; Lot-et-Garonne 637 *ʃetse : sutso*, podobně Tarn-et-Garonne 731 a celé okolí atd. atd. —

To je materiál, který přinášíme z Atlasu linguistique a který ukazuje souvislost těchto zjevů. Proto právě jsme se snažili podati řadu dokladů pokud lze úplnou.

Vývoj pak, myslíme, byl takový: V lidové latině Gallie — protože *ʃigido*, jak ihned uslyšíme, je tvar gallorománský, máme na mysli jen lidovou latinu, z níž vznikly francouzština a provençalština — utvořeny od kořenů *voc* —, *pic* —, *sūc-* (a asi také *mŭc-*) příponou *—icito* tvary *vŏkĭto, pĭkĭto, sŭkĭto* neboli lidověji *vŏketo, pĕkĕto, sūketo*. K těmto slovům se přidružilo slovo *ʃícato* (*ʃękato*), samo také tvořené lidově, jehož *a* posttonické bylo zajisté velmi brzo a včas zeslabeno v *-ĭ-*.

Je tu tedy řada: *ʃękęto, vo̯kęto, pękęto, sŭkęto* (*mŏketo*). Další vývoj je pak: sonorisace *-t-* v *-d-* a *-k-* v *-g*: *ʃégędo* (písař nebo redaktor gloss Kasselských, znaje latinské etymon, hleděl aspoň trochu latinisovati tento tvar příliš lidový a napsal *ʃigido*), *vo̯gedo, pęgedo, sŭgedo, măgede* (*mŏgedo*). Tato sonorisace se vykonala v době, kdy se ještě drželo primární *-g-* v *rĭgido* a kdy vývoj *frĭgido* jaksi ukazoval cestu. Od té doby všechna slova naší spojené serie, *ʃęgędo, vŏgędo, pęgędo, sūgędo, mŏgędo rę̆gędo, măgęde*, mají týž vývoj, týž osud: provedla se synkopa samohlásky po přízvuku a tak vzniklo *ʃęgdo, vŏgdo, pęgdo, sūgdo* (*mŏgdo*), jako vzniklo *rę̆gdo* a jako tím stupněm prošlo před tím i *frégdo*.

Načrtnouti další vývoj těchto slov nemůže už býti naším úkolem zde. Jako důkaz, že máme pravdu, uvádíme toto: Nářečí francouzského jihu jsou i foneticky konservativnější. Nuže, v dpt. Tarn-et-Garonne 731 se dodnes říká *frets* (froid), *mats* (maie) jako *fets* (foie), *sutso* (suie), *bets* (vide). Také ve Suisse romande 50 : *ʃedzo : vwez : pedz*. (To se ještě nedovoláváme takových ohnisek shod — četných —, kde by bylo *ʃwa : frwa, vwa, mwa*, poněvadž jejich síla průkazná není tak bezpečná.)

Dovolili jsme si digressi od svého vlastního úkolu, než doufáme, že nám bude prominuta. Chtěli jsme glossu *ʃigido* vyložiti, určiti její

místo ve vývoji *ficatum* — *foie*; pravíme : vyložiti, a ne opraviti nebo dokonce zanedbati, jak se činilo tu a tam dosud. —

Ještě poznámku o zeměpisném rozšíření tvaru *figido*. Tvary rhaetorománské, srv. Gartner na str. 255, dělí se na dvě skupiny: Poschiavo má *fidik* s metathesí, ostatní tvary jsou od *ficátum*. Také v Italii, M.-L. 8494, jsou jednak tvary *fegado*, *ficatu* (sicil.), jednak *fidek* (lomb.), *fidik* (piemont.).

Je tedy tvar *figido* gallorománský. —

Co se týče *e* na konci slova novofranc. *foie*, tři slova latinská dala ve staré francouzštině týž hláskoslovný výsledek: *fĭdem*, *vĭcem*, *fĭcatum*. Pravopisně se to rozlišovalo : *foi* (víra), *fois* (krát), načež pro naše slovo zbylo na rozdíl od obou předchozích *feie*, *foie*; tento pravopis se stal během doby obvyklým (G. Paris na místě uv. str. 539). Je zajímavé, že toto *—e* féminin svedlo písaře k záměně rodu *la foie* v Tristanovi (G. Paris tamže pozn. 1). Co se týče *firie* Roland 1278, vychází Meyer-Lübke REW. 8494 od *fĭcatum*. Změna *-d-* v *-r-* nebyla asi tak vzácná, viz *fera* na mapě *foie* v Savojsku 963.

fomeras, t. j. **vomeras**, lemeš, radlice. Podle Walde² bylo lat. *vomis*, *vomer*, gen. *vomeris*. V prov. *vomier* soc de la charrue (Lévy). M.-L. 9448 *vomer* zná slovo to v dial. ital. a bearn. Tedy slovo italské a provençalské.

forcipa zanga, kleště. Podle Walde² je to původní latinské slovo. Z něho snad přestavením vzniká **forfex*, od něhož jediné vycházejí románské tvary (M.-L. 3435). Tedy latinské.

furn. Podle M.-L. 3602 všerománské.

furnax kamna. Podle M.-L. 3451 *fornax* všerománské. Obwaldský tvar M.-L. uvedený (*furnaiža*) se v Gartnerovi marně hledá (srv. leb. Mund. 215, dále str. 262/3).

galina, viz heslo *callus* na str. 41.

gerala, čti **gerula**, v glosse 1: 5 *gerala tina* zuuipar (= Zuber, vědro). Podle M.-L. 3747 *gĕrulus* 2. je ital. *gerla*, *gerna*, starofranc. *gerle*, *jarle*, prov., katal. *gerla*, port. *gerra*; engad. *ğerl*, švýc. *ğerlo* Atl. ling. 215 (? = 715). Žije dosud i v nářečích novofrancouzských, a ne jen provenç. — Atl. ling. 8/375, mapa *cuve à lessive*, zná slovo to ve vých. Sarthe 315, 318 a přilehlých Loire-et-Garonne 316, Indre-et-Loire 408, z provençalských pak v dpt. Jura 928, Rhône 911 a sousedící Isère 912 (*tine* vedle *gerle*), H. Savoie 953, 954, 964, v Italii 966, 985, Ardèche 827, Drôme 836, H. Loire 812. Vyskytuje se ještě na mapě 26/1208 *seau*: Wallis 979 *zyerla*, H. Loire 814, Cantal 714 (vedle *silu*, *forat*) *gerlu*.

Svůj význam rozšiřuje ve franc. nové i prov. (srv. Lévy *gerla* s. f. cuve; hotte?). Jeť i na mapě 16/715 *jatte* (okřín, střez): Seine-et-Marne 210 *jal*, *jarle*, Aube 114 *jere*, Wallis 978 *dyale*, pak souvisleji Vaucluse 865, Gard 861, 862, 851, Lozère 810, Aveyron 718.

Jest i na mapě 33/1598 *la hotte* „nůše" (mapa neúplná) ve Wallisu (canton du Valais) 988, 977, 978, 979 *zerlo*. — Že existuje i v nářečích

novofranc., M.-L. neuvádí, z map pak cituje jen jednu 215, což je tisková chyba (= 715). — Všerománské.

guluium noila, dláto. M.-L. má dvě hesla: 3911 *gŭlbia* = ital. *sgorbia*, a 3906 *gŭbia*, od něhož *gouge*, prov. (podle M.-L. *gubio*), pak špaň. a port.

Připomínáme, že franc. *gouge* je připuštěno Akademií teprve od r. 1762. Lévy nezná prov. *gubio*, nýbrž jen *goja*. Ostatně prov. tvar může pocházeti i od *gulbia*, srv. o tom nyní i poznámky J. Ronjata, RLrom. 57 (1914), 519 a 61 (1921), 181. — Walde zná lat. *gubia*, ale *gulbia* z gloss je mu tvarem, který žil v nářečích. Isidorus má *gulbia* i *gubia* (Diez 1. c. str. 123). Je tedy slovo naše středolatinské. — Nyní o tomto slově pojednal Max Niedermann v Archivum romanicum 5 (1921) v článku: Notes d'étymologie française, na str. 440. Vykládá, že nade vši pochybu *gulbia* je doublet ke *gubia*, jejich vztah však že není vyložen uspokojivě. Vytýká M.-L-ovi, že z *gubia* a *gulbia* udělal dva články, ač totožnost jejich je patrná. *Gulbia* není gallské, jak míní M.-L., nýbrž latinské, a to téhož prý tvoření jako *ascia*. Vyklad N. je tento: Ve výslovnosti dvouslabičné, obvyklé mezi lidem, *gulbja* jako *balnjum*, měly spřežky *-lbj-*, *-lnj-* snahu uleviti si vyloučením *l* implosivního; naproti tomu však v trojslabičném vyslovování uhlazené společnosti, *gulbia*, *balneum*, se *l* udrželo. — Pro nás pak je tu nejdůležitější, že psaní *gulvia* je doloženo ještě v C. G. L. II, 522, 46, což svědčí pro nás, že totiž naše slovo je středolatinská glossa.

gyppus houarohter, hrbatý. M.-L. 3755 *gibbus* zná jen katal. *gep*, port. *gebo*. Avšak Atl. ling., mapa 4/149 *bossu*, zná naše slovo; je to *djyibus* fem. id. nebo *djyibwo* na území úplně souvislém, obsahujícím dpty: Gard 862, celý Bouches-du-Rhône, Vaucluse (vyjma 853) celý Var (896 = *yibu*), celé Alpes-Maritimes, Basses-Alpes a Hautes-Alpes 868, 980. Sousedící parlers v Italii 982, 992 mají *goèp*, pro něž M.-L. předpokládá **gubbus*, ital. *gobbo*. — Rovněž Lévy zná *gibos* = bossu.

Ronjat na místě uvedeném svrchu — jsou to jeho dodatky a opravy k REW. — praví, že staroprovençalsky bylo *giba*, v moderní provençalštině žije *gibo* a že je to slovo velmi časté.

Tato glossa je pozoruhodná, je to jeden z bezpečných dokladů provençalské vrstvy gloss Kasselských.

hanap hnapf, číše. Podle M.-L. 4153 je *hnapp* (germ.): ital. (*a*)*nappo*, franc. *hanap*, prov. *enap* (podle Lévyho i *anap*). Není v rtr., ani špaň. a port. Tolik podle REW. Avšak v Archivum romanicum 6 (1922) pojednal o našem slově F. Kluge v článku: Mittellateinische Wortgeschichten (Proben eines *Ducangius theodiscus*), na str. 233. *Hanappus* je staro-saské hnap a v Corpus Gloss. Lat. (Kl. má dva doklady ze století 9. a 10.) znamená *vas vinarium*. Literární doklady toho slova vedle gloss Kasselských jsou podle Kluga: Angibert, De ecclesia Centulensi libellus r. 814, z téhož 9. stol. báseň opěvující Hildeberta z kláštera Corvey a Gesta abbat. Fontanell. k r. 850. — Centulum je opatství

benediktinské S. Riquier ve Francii (dpt. Somme), Corvey je Corbeja nova vel Saxonica, benediktinský klášter ve Vestfálsku, založený z proslulého benediktinského opatství Corbie u Amiensu; Fontanellum je benediktinské opatství sv. Wandregisila (S. Wandrille) v dpt. Seine-Inférieure. Odtud se šířilo slovo naše na jih, do provençalštiny a italštiny, po cestě známých „romieux", poutníků do Říma, jak o tom svědčí další doklad Klugův z Chronicon Novaliciense z r. 1014—1050?; bylo Novalese benediktinské opatství u Turina. I vysvítá z toho pro nás, že v době vzniku naší památky, v VII. stol., *hanap* je glossa benediktinská, z vrstvy relativně francouzské. Odtud teprve, ze severovýchodní Francie, šířila se potom na jih.

homo — románské.

humerus ahsla, rámě. Podle M.-L. 4232 rum. *umăr*, ital. *omero*, špaň. port. *hombre*. Není franc., bylo však prov., pravíť Diez l. c. str. 94: „. . . prov. *hume* zná jenom *Elucidarius*," což se potvrzuje, nahlédneme-li do Raynouarda.

idrias, je nadepsáno nad gl. 121 *tunne* (srov. str. 11). Slovo psaním svým pozdní latinské, v glossách časté.

implenus v glosse 135 *implenus est*. Grimm a Diez soudili, že třeba čísti *impletus* nebo *plenus*, podobně Marchot. I v M.-L. marně hledáme, tam jen jest *implere*. Soudíme však, že adj. *implenus* existovalo v Rhaetii, najisto pak v Gallii; svědectvím je nám sloveso utvořené od *implenus*, jež existuje dosud. Čtemeť u Ascoliho str. 42, pozn. 1: *desiert emplenir*. Hlavně však rozhoduje materiál, který nám skýtá Atl. ling., mapy 25/1144 *je le remplis*, 1145 *tu remplis*, 1146 *tu remplissais*. Sama Table de l'Atlas linguistique str. 153 upozorňuje, že v nářečích francouzských a provençalských existují dosud slovesa *emplener emplenir*, a ta, míníme, jsou odvozena od adj. *implenus*. Ovšem toto sloveso *emplener* napořád podléhá vlivu slovesa *remplir*. Tak nejvíce v Côtes du Nord, kde je na mapě 1144 *je rãpleni* (zastaralé), podobně Morbihan 465, Ille-et-Vilaine 453, také H. Marne 49, Vosges 40, 48, 69, 59, kdežto severnější Meurthe-et-Moselle 150 *jel ma pyẽa*. Leckde jsou stopy už jen nezřetelné. Zato Ain 924: *l'ãpleno*, Isère: *l'ãplene*, Rhône 818 *je l'ẽpluyo*. Pyrénées Orientales mají vesměs *ampleni*, Basses-Pyrénées 693, 694 *ẽmplyi*. Totéž i na mapě 11.5; na mapě pak má Ain 924 *emplenave*, 921 *rẽmplenava*, Pyrénées-Orientales *amplenabes*. (Landes má pouhé *plener*, jež nepatří sem.) — Tedy slovo rhaetorománské, francouzské a provençalské.

inchus anapaoz, kovadlina. Podle M.-L. 4367 má jen italština *incude, ancude*, ostatní jazyky románské mají *incudinem*, **incugine*. Zde je to asi slovo latinské.

index, viz stať *digiti* na str. 46.

innuolu chniu, kolena. Pozn. Foersterova: [*inn*]*uolu* nezřetelné. Diez a Bartsch opravují v *iunuclu*. Podle Baista l. c. str. 104 pozn. čteno

u místo *a*, srv. prý glossy z Reichenau F 404 *Poplite* : *iuncture ianiculorum* = *genuclu*. C o h n, Suffixwandlungen str. 230 praví, že *innuclu* je chyba, jež se opravuje různě. — *Genuclu* podle M.-L. 3737 všeromanské.

inter v glosse 22 *inter scapulas* untar (sic!) hartinun, mezi lopatkami. Snad by stačilo říci, že *inter* je tu pouhá latinská předložka, jako Grimm uvádí z Voc. opt. *interscapulas* Mittelschulter a Diez z Isidora *interscapulum*. Avšak nechceme, aby se zdálo, že slovu *scapulas*, viz suo loco, upíráme důležitosti. Podle M.-L. 4485 je *inter* rum., prov., franc., port.; v rtr. podle Gartnera str. 269 je uváděno jen jinou spojkou, tedy *deinter*, *trainter* atd., tedy relativně gallorománské.

intrange. Podle M.-L. 4487 *interanea* vnitřnosti: starofranc. *entraignes*, novofranc. *entrailles*, prov. *intralhas*, katal. *entranyas*, špaň. *entrañas*, port. *entranhas*. Není v rtr. V glossách z Reichenau jsou dva tvary: *intranea* F 312, F 250 a *intralia* F 196. Možno, že naše *intrange* patří relativně do vrstvy francouzské.

iterum je latinské. Viz i *fac* na str. 49.

iumenta, viz článek *equa* na str. 48.

keminada, viz *caminus* na str. 41.

labia lefsa, rty. Podle M.-L. 4808 *labium* je učeně langued. *labi*, katal. *llavi*, špaň., port. *labio*. K tomu dodáváme, že Diez l. c. str. 94 zná prov. *lavia* atd. Rovněž u Lévyho je prov. *labia*, *lavia* s. f. lèvre; bord d'une blessure, což ukazuje, že se slovo to drží jako výraz lékařský. Tedy relativně provençalské.

laniu v glosse 165 *laniu uestid* uul-linaz = vlněný oděv. Podle M.-L. 4888 *laneus*, prov. *lane* (Lévy: *lani*), odtud franc. *lange*. Tedy slovo z vrstvy gallorománské.

latera sitte = boky. Podle M.-L. 4934 rum., ital., furl., prov., špaň., port.; ve franc. bylo jen v staré době *latus* jako předložka, chybí i většině rtr. dialektů.

lini v glosse 166 *lini uestid* lininaz = plátěný oděv. I toto slovo bylo prov., Lévy má *line*, *lini* adj. = de linge; de toile. — *linge* adj. de lin; s. m. linge. Těchto prov. slov M.-L. 5064 neuvedl, nýbrž jen franc. *linge*. — Gallorománské.

liones seh, sekera, t. j. **ligones**. Zde je to pozdní latinská grafie lat. slova *ligones*.

lippus = krhavých očí. M.-L. 5075 zná jen cremonskou odvozeninu tohoto slova. Avšak Lévy má: *lipeza* s. f. = lippitude; *lipos* adj. chassieux; *lipozitat* = lippitude.

Dict. gén. zná jen toto *lippitude*, přejaté v XVI. stol. z latiny. Slovo z vrstvy provençalské.

lumbus napulo (Nabel), pupek. Chyba v překladu, má býti: ledví, bedro. Následuje však potom v glosse 61 slovo *umbilico*, jež ovšem znamená „pupek" a jež se zdálo kmenově příbuzné. Podle M.-L. 5160 je ital.,

prov., katal., špaň., port. Míníme však, že sem patří i slovo z Disentis „lom" = plíce, viz Gartner str. 255; i Marchot už l. c. str. 41 upozorňoval, že v Carischově slovníku je *lomm* plíce. Je tedy i rtr. — Podle Dict. gén. je v Ps. d' Oxford: *lombe*. — Slovo všerománské, aspoň v době, kdy vznikly glossy Kasselské.

lumbulum lentiprato, ledvina. M.-L. 5159 zná jen tvary z dialektů ital., i tvar furl., pak franc. *nomble* = srnčí hřbet, avšak Lévy má *lombles, nombles* = reins. — Slovo románské, avšak ne špaň. a port.

maior v glosse 28 *os maior*. Podle M.-L. 5246 ital. *maggiore*, obwald. *midur* „nájemce", starofranc. *maire, maour*, novofranc. *maire* „starosta", prov. *maire, maor*, špaň. *mayor*, port. *maior*, mos. Co se týče obw. *midur*, nalézáme v Gartnerovi str. XXV oberländisch *migiur* „Meier, Pächter", ale také ibidem str. XXXIII hornoengad. *mairia* „Meierei", i nezdá se nám německý původ toho slova vyloučen. Zato v údolí Gadery je, ib. XLVII, *main* větší. — Co se týče našeho slova, jde zde o lékařský název (kost stehenní), i jest správné, myslíme, pokládati celou glossu za latinskou.

mallei slaga, kladivo. Podle M.-L. 5268 všerománské.

V Atl. ling. 17/795, mapa *maillet*, ukazuje naše slovo v nářečích franc. i prov., podobně neúplná mapa 3/116 *battoir*.

mandacaril moos (jídlo). Diez by chtěl opraviti v *manducaril*, ale i pak je to slovo záhadné, zkomolené. *Manducare* není v nář. rtr.

manneiras parta, t. j. širočina. M.-L. 5332 *mannarius* 3.: ital. *mannaia*, obwald. *manerę* „sekera".

Avšak už Diez tušil l. c. str. 114: „Diftong *ei*, jehož tu máme doklad, jak se zdá, nejstarší, ukazoval by na ztracené prov. *maneira*! Za rtr. pokládají slovo to pak i Stürzinger, Marchot; v Gröberově Grundrissu I², str. 626, uvádí Gartner, že v Schleins je *manera*, v dolní Fassa *manao*, v Ennebergu *manara*, k čemuž lze dodati, že je v bergellském nářečí *manera*, srov. R e d o l f i str. 166. — Zajímavé a důležité je, co i tu skýtá Atl. ling.: mapa 15/680 la *hache* ukazuje v dpt. Héraut v souvislém území 758, 759, 768, 778, 779 *manaira*, mapa 31/159, *la hachette* pak má na témž území *manairetta*. Tím je tedy slovo naše prokázáno i v dialektech provençalských, není tedy specificky rhaetorománské.

mansione selidun, pobyt, nocleh. Podle M.-L. 5311 je *mansio* všerománské.

mantun chinni, brada. Podle M.-L. 5512 je *mentonem* v některých ital. dialektech, engad., franc., prov., katal.

manus hant. Podle M.-L. 5339 všerománské.

martel hamar, kladivo. Podle M.-L. 5379 *martellus* všerománské podle Atl. ling., mapa 18/822 *marteau*, všefranc. i všeprov.

maxillas chinnipein, čelist. Podle M.-L. 5443 všerománské, ale jen starofranc.

medicus, viz článek *digiti* na str. 47.

mediran cimpar = trámy. Grimm mínil, že je to *materiam*, Diez vidí v tom *materiamen*. Podle M.-L. 5407 *materiamen* jest jen starofranc. *merrien*, novofranc. *merrain*, prov. *mairam*. Pak by slovo naše ukazovalo na tvar starofrancouzský. — Avšak Pirson l. c. str. 525 násl. hájí zase čtení *materiam*, prý sbírky gloss znají jen *materiam* a nikoliv druhého slova. Míníme však, že je přece jen gallorománské.

medius, viz *digiti* na str. 46.

membras lidi. Podle M.-L. 5488 všerománské, avšak pl. fem. ukazuje na tvary franc. a prov., tedy relativně gallorománské.

meo. Podle M.-L. 5556 je *meus* slovo všerománské, jinak srv., co jsme uvedli na str. 17, když jsme mluvili o kritice M.-L.

minimus, viz *digiti*.

moi v glossách 160 *moi* mutti (korec, měřice) a 161 *quanta moi* inmanagemutte, t. j. *modius*. Modius podle M.-L. 5629 žije v ital. *moggio*, log. *moyu*, engad. *mőz*, franc. *muid*, prov. *muei*. Náš tvar svědčí jasně, že tyto dvě glossy nejsou rtr., tvar *moi* je možný jen v prov. a franc., jež se té doby asi valně nelišily.

V Atl. ling. se přímo neptali po tomto slově, a přece se tam vyskytuje (je v nář. franc. i prov.). Na mapě 29/1313, *tonneau*, jsou tvary v dpt. H.-Marne skoro celém, v sousedící H.-Saône 26, 36, v Aube 113; že pak bylo i v prov., dokazuje dem. *myots* v H. Garonne, dále jméno obce Le Muy v dpt. Var (Dictionnaire des bureaux postes); srv. co jsme napsali na str. 31 o užití Dict. Tedy zase slovo relativně gallorománské, jak na to ukazovali i Stürzinger a Pirson.

mufflas hantscoh. Stürzinger l. c. str. 121 řadí to slovo mezi zjevy francouzské, nikoliv rtr., ale nevyslovuje se blíže. Dict. gén. (*moufle*) praví, že je to slovo starohornoněm., jež se latinisováno vyskytuje v jakémsi textu z r. 817, i uvádí citát z Guillaume de Dole (v jeho básni: Roman de la Rose ou de Guillaume de Dole, vydal G. Servois v Société des anciens textes, tu znamená moufles de fer už jen pouta, želízka na ruce). M.-L. 5714 u hesla „*muff* nařouklý; odkud?“ praví, že skupina slov, jejíž nejstarší doklad je *muffula* „rukavice“ z 9. stol., má ozvuky v něm. nářečích, ale že chybějí starší doklady. — V prov. jsme toho slova nenalezli, tedy asi slovo z vrstvy francouzské.

mutus tumper = němý. Podle M.-L. 5798 je rum. *mut*, ital. *muto*, starofranc. *mu*, prov., katal. *mut*, špaň., port. *mudo*. Rtr. tvary jsou z *mutus* + *muttire*. — Románské.

nares. Podle M.-L. 5826 *naris* chřípí (*a*)*nare* je rum. *nară*, v nář. maced. a banát. „nos“, staroital. (*a*)*nare*, prov. *nar*, špaň. *nares* nos. Lévy zná *naras* s. f. pl. = narines, nez. — Slovo to není franc. a rtr.

oculos. Podle M.-L. 6038 všerománské.

ordigas zaehun. Podle M.-L. 687 *articulus* 1. gall. *ordiga* = palec u nohy. Toto gallské slovo, běžné v pozdní latině, bylo zde zapsáno s latinskou koncovkou. Podle citátů Dict. gen. bylo starofranc. *orteil* i *arteil*,

v tom smyslu zajisté nechybíme, klademe-li slovo, aspoň pro VIII. stol., do vrstvy francouzské (ostatní jazyky románské vycházejí od articulus).

os. Podle M.-L. 6114 je *ossum* všerománské, zde (glossa *os maior*) latinské.

osti v glosse 25 *un osti spinale*. Toto *-ti* vykládá se dittografií, písaři prý se dralo do pera *spi-* následujícího slova. Ať tak či onak — pergamen rukopisu je na tom místě nečistý, srv. Grimm l. c. str. 399 — je *osti* zkomolené a záhadné.

ouiclas auui. Podle M.-L. 6124 *ovicula* ovečka: starofranc. *oveille*, dnes zvláště na jihozáp. také ve významu „skopec". Atl. ling. 886, prov. *ovelha* dnes zvláště na západě i jihozápadě, katal. *ovella*, špaň. *oveja*, port. *ovelha*. — Není rtr.

palas scufla, lopata. Podle M.-L. 6154 všerománské.

palma preta, dlaň. Podle M.-L. 6171 románské, z nář. rtr. jen obwald., avšak podle Gartnera str. 177 i furlansky. Podle Atl. ling. 21/980 *paume* je po celé Francii.

palpebre, prauua, slovo latinské. Románské tvary (M.-L. 6176) předpokládají **palpetra*, jež vzniklo dissimilací z *palpebra*.

pannu, všerománské, M.-L. 6204. I na mapě Atl. ling. 28/1274 *tablier* objevuje se *pãn* v Gironde 662, Landes 772.

pao phao. Podle M.-L. 6313 *pavo*, všerománské, avšak tvar *pao* souhlasí jen s prov. a franc., viz i Atl. ling. 21/960 všefranc. i všeprov., tedy slovo relativně gallorománské.

paua. Podle M.-L. 6310 starofranc. *poue*, novoprov. *pabo* (Lévy má jen *paona*), špaň. *pava*. — Není rtr. I toto slovo je z vrstvy francouzské.

parba, t. j. **barba**. Podle M.-L. 944 všerománské, Atl. ling. 3/111 franc. i prov. napořád.

pecora skaaf. Podle M.-L. 6339 staroumbr., march., velletr. *peko*, log. *pegus*, odtud prov. *pec* hloupý, starokatal., valenc. p e c „ovce", „přihlouplý". K prov. *pec* možno přidati: *pegueza* hloupost. Dodejme, že podle Gartnera str. 255 ovce sluje v Poschiavo *pégura*, v Avoltri *piûro*, ve Furlansku *piore*, v Portogruaro *p'egora*. Asi bylo slovo to jednou v románštině víc rozšířeno.

pectus. Podle M.-L. 6335 všerománské, ale jen starofranc., prov. uvádí M.-L. *peitz*; Lévy má *pęchs*, *pietz* poitrine.

pecunia fihu. V tomto smyslu je to slovo v glossách obvyklé; i glossy z Reichenau mají F 938 *grex* : pecunia. Ovšem není jisto, že slovo to mělo v tu dobu ještě ten význam, glossografy sváděla příbuznost kmenová s *pecus*. Podle Walde² str. 568 je *pecunia* odvozeno od *pecu*; tam se poukazuje i na got. *faihu* „jmění", starohornoněm. *fihu* „dobytek". Podobně je i v keltštině, Z i m m e r v Beiträge zur Erklärung altirischer Texte atd. (Sitzb. Ak. Berlin 1908, str. 1100—1130) — podle W. H a v e r s o v a referátu v JBRPh. 13, 1, 36, — konstatoval u ostrovních Keltů čisté, naturální hospodářství: „v Irsku je *bo* „kráva" jednotkou

cenovou. Proto také bretonské slovo *saout* z lat. *solidus* „dukát" znamená *„le gros bétail, particulièrement les bêtes à cornes"*. —

pedes. Podle M.-L. 6439 všerománské.

pirpici widari, t. j. **verveces**. Podle M.-L. *vervex* 9270 románské kromě špaň. a port. Provençalský tvar je podle M.-L. (*berbitz*) z franštiny. Jest ovšem pravda, že i Atl. ling., mapa 4/173 *brebis*, má slovo to už jen ve francouzštině, je to však stav dnešní; popříti nelze, že existovalo i provençalsky; podle Winklera: Nochmals zur Lokalisierung des sog. Capitulare de Villis, ZRPh. 38 (1914), str. 558 násl. (vyšlo v lednu 1916), je slovo berbices ve spise Marcella Empirica, jenž žil v jižní Francii v 5. stol. — Poukazuje-li Table de l'Atl. ling., že slovo *brebis* žije i na mapě *bélier*, což se zdá svůdné hledíc k tomu, že v glossách Kasselských je přeloženo tak slovo *pirpici*, budiž konstatováno, že na mapě 3/124 v Charente-Inférieure 528 (jen tam) žije *bélier* vedle *brběn*, což je nějaká domorodá odvozenina od *brebis*.

— Románské, kromě špaň. a port.

pis first, t. j. hřeben střechy: Marchot podotýká, že glossy Vídeňské mají slovo *piz* spiz. V té glosse může jíti buď o nějakou odvozeninu od latinského **pikkare* (M.-L. 6495), jež jest slovo románské, ale není rtr., jen franc., prov., katal., *pic*, anebo o odvozeninu od kmene *pits*, M.-L. 6545, jako jest v tom případě rtr. *piz*, *pits*, kteréžto slovo není francouzské. Avšak způsob psaní této glossy nepoučuje nás dosti, proč se rozhodnouti. Proto ji řadíme mezi slova záhadná.

planas hoblík. — Podle M.-L. 6567 je slovo toto v ital. nářečích, engad. *plauna*, furl. *plane*, starofranc. *plaine*, v nář. jihovýchodofranc. *plãna*, katal. *plana*. Avšak podle písemného sdělení † prof. Dra E. Lévyho zná Mistral *planoun* = plane pour doler = rabot dans les Alpes. To potvrzuje i Atlas linguistique, 25/1125, mapa *rabot* zná *plana* jen H. Savoie 956, deminutivum *pyanet* v nářečích italskofrancouzských. Mapa C 1918 *varlope* zná naše slovo v H. Alpes (981 *planõn*, 972 *plane*, 982 *plano* [vše v provincii turinské v Italii], pak 985, 987 *pyane* [Aosta]); je tedy i v nářečích italskoprovençalských, není v špaň. a port.

polix, viz *digiti* na str. 46.

ponderosus kýlou trpící. M.-L. slova toho nemá, italsky je sice *ponderoso* v témž významu, ale jistě učené. Lévy má *ponderos* pesant, tedy ve významu původním. Slovo v tomto významu středolatinské.

porciu. Podle M.-L. 6666 všerománské. Toto *-iu* vyložiti byla snaha dosud marná. Není to — míníme — lapsus calami bavorského písaře, který před tím (správně) psal německé tvary *chniu* a *folliu*?

Smyslem i kmenem sem patří

purcelli. M.-L. 6660: rum. *purcel*, ital. *porcello*, engad. *pursché*, furl. *purtsiel*, franc. *pourceau*, prov., katal. *porsel*.

Z toho by byl důsledek, že ***u**rcelli* v glossách Kasselských ukazuje na nářečí francouzská (severní, západní i východní) a rhaeto-

románská, a to by souhlasilo s tím, co napsal o našem slově W. Foerster, ZRPh. 31, 564 pozn. 2, že „*purcellus* gloss Kasselských žije dále v nářečích severofrancouzských a rhaetských." Je to mínění všeobecné.

Avšak M.-L., zpracovávaje článeček o *pŏrcellus*, nepoužil materiálu Atl. ling. Tam 23/1061, mapa *porc*, uvádí se i na jihu, v nářečích provençalských, na území souvislém a dosti rozsáhlém slovo *pusel*, a to v dpt. Aveyron 737 a 747, Tarn 753, 755, 764 a v celém dpt. Hérault (vyjímaje východní kout). Že to není náhodné neb importováno, ukazuje fem. toho slova. M.-L. zná na místě uvedeném jen rum. *purceà*, ital. *porcella*; fem. to je však i na jihu Francie na území skoro stejném jako masc. Atl, ling. 29/1342, mapa *truie*, uvádí *puselo* v Hérault, v dpt. Aveyron 746, 727, v dpt. Lozère 729.

Uvážíme-li k tomu, že i mapa 34/1742 *verrat* uvádí v dpt. Hérault v témž téměř rozsahu *pusel*, uznáme, že slovo *purcelli* jeví i v nářečích provençalských vitalitu značnou vedle literárního *porcel*.

Glossa *p**u**rcelli* [—***u***— je zjev hláskoslovný, který má značnou důležitost, jako na př. ve slově *puticla*, *putel*, *putelli*, a my jsme v 1. části III. kapitoly své práce slíbili, že takovým zjevům hláskoslovným věnujeme náležitou pozornost, viz str. 28] je gallorománská a rhaetorománská.

pragas, t. j. bracas. Podle M.-L. 1252 rum. *braca*, ital. *brache*, engad. *brajas*, novofranc. *braie* „plenka", prov., katal., špaň., port. *braga* „plenka", *bragas* „kalhoty". — Lévy takového rozlišení nezná a má tvary *braga*, *braia*. Atl. ling., mapa 8/375 *culotte*, *pantalon*, uvádí naše slovo na severu Francie i na jihu: v Calvados, Manche (zastaralé), Ille-et-Vilaine, Côtes du Nord, vždy tu a tam, ale i v Creuse, Corrèze, Cantal, Lot. Je to slovo gallské, dokonce hlavně pro Gallii a gallskou latinu charakteristické („Gallia bracata"). Avšak protože jest i v rumunštině, je zjevno, že vniklo tak časně do všech jazyků románských, že už v době vzniku naší památky bylo jistě všerománské.

pridias uuanti. Tento tvar *pridias* byl prohlašován po výtce za tvar výhradně a charakteristicky rhaetorománský: Schuchardt, Vokalismus II, 422 má „příklad synkope *p — r*: *pridias* (Gl. Cassel.): Churw. *prei*". (Na str. 455 uvádí churw. *pareit*.) Také Diez uvádí na str. 106 churw. *preit* vedle *pareit*. Marchot dovolává se slovníku Carischova (*prei* vedle *pareit*) a Carigiet (*preit*), srv. doklad Ascoliův l. c. str. 15, pozn. 1: „soprasilv. *pareit prei* less." Zajímavé je, že Gartner str. 206, když se ptal po názvu „zeď", slyšel samé representanty lat. *murus* (snad *pareit*, *pret* znamená jen „stěna"). Avšak není to jen tvar rhaetorománský. Atl. ling., mapa 20/890 *mur*, uvádí z dpt. Pyrénées-Orientales tvary *pret*, tedy také synkopované [*paret* vůbec existuje v prov.: v Charente 529, 621, pak v souvislém území Puy-de-Dôme 705, Corrèze 710, Cantal (vůbec), Haute-Loire 812, 813, 814, Lozère 820, 821, Aveyron 716, 718, 737, 735, 724, v sousedních „parlers" 731, 733 v Tarn-

et-Garonne a 638 v Lot-et-Garonne, v H. Pyr. 698, H. Garonne 966, Arriège 790. Také *bari* Alpes-Maritimes patří sem]. Je tedy tvar *pridias* (koncovka zkomolena!) společný nářečím provençalským a rhaetorománským. M.-L. 6242 *paries* zná sice tvary všech románských jazyků, ale našeho synkopovaného neuvádí.

pulcins honchli = kuřátka. Podle M.-L. 6820, 2. *pŭllĭcīnus*, ital. *pulcino* (a v jednotl. dialektech), franc. *poussin*, prov. *polzin*. Obwald. slovo *pužein* (Gartner, leb. Mund. 42, má i *pulžà'nts*) odvozuje M.-L. výslovně od *pŭllĭcēnus*, tudíž i glossa *pulcins* určitě vylučuje půdu rhaetorománskou. Co se týče rozšíření slova *poussin* v současných nář. franc. i prov., Atl. ling. 24/1079, mapa *poussin* ukazuje slovo to v Pas-de-Calais, pak Seine, Seine-Inf., Calvados, Manche, ale hlavně na východě: Meurthe-et-Moselle, Vosges, Doubs, Jura, canton du Valais, Savoie, Isère, H.-Alpes; v Ardèche 825, Drôme 837, 847, 857, Héraut 768, v ojedinělých některých parlers ve Vaucluse, Lot, Dordogne. Hláskoslovně tedy poukazuje glossa *pulcins* na území italské a gallorománské.

pulli honir = kuřata. Podle M.-L. 6828, 2. ve významu kohout: ital. *pollo*, engad. *pulla*, franc. *poule*, prov. *pol*, *-a*, ve Švýcařích *pu* kohout, katal. *pollo* atd. Východofranc. je *poulé*, *puló* kohout, *polay* kuře (M.-L. podle Atl. ling. 1071). Zajisté by bylo příliš, kdybychom chtěli dbáti německého překladu naší glossy. Je to slovo románské.

puledra fulihha (klisna mladá, neohřebená) a

puledro folo (hříbě). I toto slovo pokládá Marchot ve spise uvedeném str. 41 za význačně rhaetorománské (že by slovo to existovalo i jinde v Romanii, neuvádí). Avšak podle M.-L. 6825 je od **pŭllĭter* starofranc. *poutre* „klisna neohřebená", novofranc. *poutre* „trám", novoprov. *poutre* „mladý osel"; od *pŭllĕtru* odvozuje M.-L. dolnoengad. *puleder*, obwald. *pulieder*. — Dodejme však, že Lévy zná prov. *poldrel* hříbě.

Jak jsou naše obě glossy zapsány, vylučuje se tvar starofrancouzský, ale speciálně rhaetorománské slovo to není, naopak. — Dějinám tohoto slova věnována je studie Judova: *Poutre* v Herrigově Archivu 120, podobně Gierach ve spise uvedeném str. 156 a dále sleduje vývoj slova toho. Naše obě glossy ovšem nepomohou rozřešiti otázku, jak se vyvinul význam *poutre* = trám, jsouť zde ve významu „hříbě". Opory pro lokalisaci marně v uvedených studiích hledáme, leda že Gierach zná prov. *poldrel*, patrně také ze slovníku Lévyova.

Zato zmínky zasluhuje, že podle E. Winklera, Zur Lokalisierung des Capitulare de villis, ZRPh. 37 (1913), 532, je slovo *poledros* i v tomto textu, který je bezpečně gallorománský (zda jihofrancouzský, o to je vědecký spor, neukončený pro události válečné). Zkoumáme-li toto *poledros* a naše tvary proti engad. *puleder*, obw. *pulieder*, rozhodujeme se přece jen, že naše glossa je relativně gallo-

románská, a to potvrzuje Fr. Schramm v svém díle Sprachliches zur Lex Salica. Na str. 19 atd. zjišťuje, že Lex Salica představuje gallorománskou latinu 6. stol. Na str. 148 pak uvádí, že hříbě sluje tamže *poledrus*, jinak *poletrus*, *pulletrus*. To zajisté stačí.

pulmone. Podle M.-L. 6833 je slovo to rum., ital., engad., furl., franc., prov. Poněvadž Diez neznal rhaetorom. výsledků toho slova a Marchot ve spise uvedeném str. 40 jaksi vítězně je uvádí ze starého nářečí terstského, z Ertò, z nář. bergel., saháme po Gartnerově Handbuchu str. 255: potvrzuje, že slovo to není všertr., nýbrž jen v Poschiavo, Pinzolo, Cagnò a nář. furlanském. Tedy románské mimo špaň. a port.

punge a
punxisti. Podle M.-L. 6850 je *pungere* ital., furl. (*spondzi*), starofranc. *poindre*, prov. *ponher*, katal. *punyir*, špaň. a port. učeně *pungir*. Tedy všerománské.

putel a
putelli, t. j. **botellum** střevo. Podle M.-L. 1230 ital. *budello*, starofranc. *boel*, *boele*, novofranc. *boyau*, prov. *budel*, *budela*. Ital. prov. —*u*— je nevysvětleno.

Atl. ling., mapa 4/167 *boyau*, ukazuje, že naše slovo převládá dosud v prov. i francouzštině (je totiž silně zatlačováno slovy *tripes*, *boudin*). Dpt. Gironde (jih), Lot-et-Garonne (jižní polovice), pak Arriège 782, Gers 676 vykazují záměnu přípony *budet*. Způsob psaní těch našich dvou gloss a tvar provençalský *budel* proti starofrancouzskému *boel* opravňuje nás k tomu, abychom slova ta řadili mezi slova relativně provençalská.

puticla, t. j. **butticula**. Podle M.-L. 1426 je franc. *bouteille* (z čehož tvary ital., špaň., port.) a špaň. *botija* „baňatý džbán". Ale je i provençalsky, a to: Lévy *botelha*, *botelhar* (mettre en bouteilles) etc., ta slova prov. mohou však býti import francouzský. — Atl. ling. 4/164, mapa *bouteille*, ukazuje, že slovo to je dnes francouzské i provençalské [jen někde se ozve *ampula* (Pyr. Or.), *fiola*, *kabeto*, v Hérault 758, 757, 767 *flasku*], ale způsob psaní v naší památce řadí je mezi slova francouzská.

quanta v glosse 161 *quanta moi*. *Quantus* samo o sobě je slovo všerománské, M.-L. 6933. Zde však jde o zjev syntaktický, otázka „kolik věder" totiž je vyslovena *quanta moi*. Jako zájmeno tázací i vztažné je *quant* ovšem i starofranc. i staroprovenç., doklady o tom jsou, ale *quant* brzy přejímá funkci spojky, i příčinné. Ve významu „kolik", jejž v latině lidové naše slovo bylo převzalo za klas. *quot*, nahrazuje se ve franc. slovem *combien* — doklady už z XI. stol., viz Dict. gén., ač jako zastaralé quantes fois drží se dlouho, snad i dosud. Za to *quant* „kolik" žije v dialektech provençalských. Upozorňuji na to,

co skýtá Atlas ling., mapa 32/1513 *combien de personnes*. Celá Provence svorně užívá *kãnt d parçunes*. Přitom asi předložka *de* byla zavlečena do provenç. dialektů z francouzštiny (vlivem školy, tisku, všeobecné branné povinnosti atd.), neboť ještě jsou parlers, v nichž se drží čistý usus (ojediněle v Lozère, Aveyron, Tarn, Tarn-et-Garonne). I soudíme z tohoto svorného svědectví lidové provençalštiny, jež je beztoho konservativní, že se i v staré době užívalo *quant* s příslušným jménem podstatným ve významu „kolik", a nejstarší toho doklady vidíme v citované glosse. Slova *quanta moi* jsou nám tedy pozoruhodným svědectvím, že památka naše má vrstvu slov provençalských.

radi v glosse 18 *radi me meo colli* a 19 *radi meo parba* po dvakrát přeloženo „skir", právě jako *tundi* v gl. 17. Podle M.-L. 6987 slovo všerománské, avšak jen starofranc.; prov. je ve významu *raser* i *tondre* (Lévy str. 313).

radices uurzun, t. j. kořeny. Podle M.-L. 7000 *radix* kořen ital. *radice*, engad. *risch*, furl. *radris*, starofranc. *raiz*, prov. *raitz* (podle Lévyho i *razitz*, *rais*), katal. *rel*, špaň. *ráiz*, port. *raiz*. Glossa tato vlastně na ono místo naší památky nepatří, následujeť po glosse *radi meo parba*, tedy v odd.: části lidského těla. Pomýšleli bychom, vidouce za *radi* glossu *radices*, že opsáno to z abecedního nějakého glossáře; možno tu však, že se samo slovo to glossografovi vedralo do pera lidovou etymologií. Franc. mod. je *radis*, v dialekt. novofranc. žije, viz Atl. ling., mapa 1126: *racine*, 1133: *rave*, 1687: *radis*.

renes lenti, ledviny. Podle M.-L. 7206 *ren* „ledvina" slovo všerománské. — „Slovo to," dodává M.-L. tamtéž, „v ital. nář., engad. (ale jest i furl., viz Gartner str. 261), ve franc., prov. znamená zejména v plur. „páteř", „záda", viz prý Atl. ling. 419 (*dos*), 1149 *reins*." — Vyskytuje se však i na mapě *échine* (v dialekt. franc., canton du Valais, Savoie 954 *fil de rẽ*, pak v západních parlers provenç.). Rovněž na mapě 1911, *tomber à la renverse*.

saccuras achus = Axt, sekera. Tedy etymon je *secūris*. M.-L. 7775 *sĕcūris* „sekera" zná vegl. *sĕor*, ital. *scure*, campid. *seguri*, engad. *sgür*, špaň. *segur*, port. *segure*. — Odvozeniny: Ormea *sairotu* „sekera". (Ormea je dialekt janovský, srv. Gröberův Grundriss 1^2 str. 711.) — Avšak to není vše. Diez l. c. str. 87 mluví o slově *saccuras*, má je za tvar rtr., na str. 114 uvádí, že rtr. (= churw.) je *sigir*. Této poznámky se přidržuje Marchot a z Redolfia str. 176 uvádí bergelský tvar *sagür*. — Ve způsobu psaní našeho slova jsou pozoruhodna —*cc*—, jimiž se —*e* protonické stává krytým a zvyšuje se v *a*. „Proměnu krytého *e* v *a* v slovu *saccuras* sotva lze pokládati za rys specificky románský, i když románské řeči mají týž zjev častěji, neboť přehojné doklady této hláskové změny, jež Schuchardt uvádí (Vokal. I, str. 206—223), ukazují s dostatek, že zjev ten patří také do hláskosloví předrománského,"

praví Pirson l. c. str. 529. (Z dokladů Ascoliových plyne však, že se také *e* v poloze volné povyšuje v rtr. nář. na *a*, ku př. *sch-nagar* : negare. Tvar *sagir securis* vyskytuje se i u Ascoliho str. 32 a 42 (ze spisu Gabrielova, tedy oberländisch ze 17. stol., srv. Gartner str. 310 násl.) — Mluvíme-li přesně, glossa *saccuras* souhlasí jen se slovem bergelským *sagür* a s oberlandským *sagir*, pak s tvarem, jehož odvozeninou jest ormeanské *sairotu*. Protože tvary nářečí janovského dosud přesahují — a tím spíše přesahovaly v době staré — i na půdu francouzskou, do pohraničních nářečí provençalských,*) není nemožno, že tomu bylo tak i s tvarem *saccura*.

sappas hauua. Podle M.-L. 7591 **sappa* „sekera, motyka": rum. *sapă*, ital., engad. *zappa*, furl., franc. *sape*. Atl. ling., mapa C 1763 *bêche*, vykazuje *sapa* v canton du Valais 989, v Aostě 967, z prov. nářečí v parler 990 v Alpes-Maritimes a 866 v Hautes-Alpes, vždy obklopeno jinými slovy, jako *pala*, *fosé*, bylo tedy i provençalské; jsou to zřejmě zbytky odumírajícího slova.

scalpros scraotisran, dláto, rydlo. Podle M.-L. 7654 engad. *sk'arpel*, franc. *échoppe*, prov. *escalpre*, katal. *escarpra*, španě. *escoplo*, port. *escopro*. Slovo všerománské.

scandula. Podle M.-L. 7652 v ital. dial., obwald. *šlonda*, furl. *sk'anaule*, dauph. (> franc.) *échandole*. Prov. je *eisendola* od *scindila*. Tedy slovo ital., rtr., fr. (dial.).

scapulas. V glossách Kasselských se vyskytuje slovo to dvakrát: 14 *scapulas* ahsla, 23 *inter scapulas* nepřesně přeloženo: untar hartinun. — Grimm l. c. str. 399 vytýká, že se nemá tisknout *inter* odděleně od *scapulas*, a dovolává se sbírky gloss zvané Vocabularius optimus 1, str. 170: *interscapula* Mittelschulter. Diez, Altr. Gl. str. 95, praví, že v jazycích románských nežije ani *interscapula* ani *scapula* samo. Körting také toho slova nezná vůbec. — Marchot viděl rtr. tvar slova toho původně v obw. *schuví*, ale to je podle Stürzingera l. c. str. 120 *jugellum* (*schuví* vyslov *žu(v)í*), potom v ZRPh. 20 (1896), str. 82 se opravil: je prý to furl. *schàble*, *schàle* = rámě. To zase Stürzinger l. c. str. 121 doplnil, že *scapulas* se udrželo v gred. *šabla*, furl. *škàbli* (Ascoli No 114). — Otevřeme-li Gartnerův spis Die Gredner Mundart (1879), nalezneme na str. 32 *scapulae* šabla, str. 146 šabla lat. *scapula* = rámě. — M.-L. 7657 *scapula* lopatka, rámě, zná naše slovo v Hérémence (Wallis) *ešyebla*, tyrol. *šabla*, furl. *škábla*. Podle mapy Gr. Gr. I², Ausbreitung der romanischen Sprachen in Europa, patří Hérémence na území frankoprovençalské. — V Atl. ling. se tvary odpovídající lat. *scapula* objevují na mapě 11/472 *épaule*, a to v parlers 978,

*) Viz ku př. Atl. ling. 13/585, mapa *foie*, kde je v Alpes-Maritimes *figado*, tvar nepochybně ital., neboť prov. je *fedze*; srv. i Gröberův Grundriss 1², str. 718 (Suchier: Franz. Prov. etc.)

979, 988, 989, území to souvislém v kantonu du Valais ve Švýcařích. — To vše by ukazovalo tedy spíše na původ rtr. — Avšak A p p e l Provenzalische Chrestomathie[4], 1912, má v slovníku (str. 301) *schapla* Schulter(?) a citát k tomu je z *Boeci* (u Appela ř. 207) *sobre la schápla avia ú tei.Θ. grezesc.* — Ještě sluší tu uvésti toto: V JBRPh. 7, v oddílu: J. P i r s o n, Latin vulgaire et bas latin 1903, str. 72, referuje Pirson o nápisu na železné deštičce, nalezeném v Mentaně v Italii, že „jeho ráz vulgární je dosvědčen mimo jiné tvarem *scaplas*. Tento nápis není datován". Snad tedy dokonce žije to slovo někde v ital. dialektech (ve spisovné ital. je *scapola*, jež může býti učené), a je to tedy slovo románské.

Poněvadž z mapy *épaule* bylo zřejmo, že se slovo *ešyebla* atd. ozvalo na otázku, jak sluje rámě, zajímalo nás věděti, zda se snad autoři Atl. ling. ptali i po názvu lopatky. Table de l'Atlas linguistique slibuje článek *omoplate* v Supplément alphabétique, jenž se snad teprve chystá do tisku. Laskavým prostřednictvím prof. dra K. Jaberga z Bernu dostalo se nám r. 1915, uprostřed světové války, informace od J. Gilliérona, že ani tento článek neskýtá tvarů, jež by pocházely z lat. *scapula*. — Při nejmenším tedy slovo toto žilo i v prov. i v nář. rtr. — Ale slovo *inter* — jak jsme ukázali svrchu — vylučuje nářečí rhaetorománská. Toto však lze vše smířiti: myslím, že i glossa *inter scapulas* ukazuje na krajinu na území těch jazyků, na to území frankoprovençalské, a tedy na Autun a okolí, o čemž uslyšíme brzy více. —

scruua suu, svině. Podle M.-L. 7748 *scrōfa* je rum. *scroaf*, ital. *scrofă*, engad. *skrua*, furl. *skrove*. V starofranc. bylo slovo *escroue* „maternik prasete"; to M.-L. odvozuje od *scrobis* „jáma, ženská rodidla", ale pak připouští i etymon *scrōba* (*scrofa*), ač prý by se muselo vyložiti, jak se od významu „maternik prasnice" dojde k významu „prasnice". — V starofranc. bylo však slovo *escroue* šroub z něm. slova (viz Dict. gén.), čímž vznikla srážka významová. Aby se jí zabránilo, franština stará, majíc pro význam „svině" ještě jiné slovo, také lidové, totiž *troia*, nevyvíjela dále slovo *escroue* ze *scrofa*, které bylo pak v tomto významu brzo zapomenuto. Tomu nasvědčuje, že v latinsko-francouzském glossáři z Tours, Foerster Ubb[3], sl. 207 je glossa 4 *scropha*, truie (rkp. z XII. stol.). Tak bych to vyložil já, a případů, kdy se kolise významová odstraňuje takovým rozrůzněním, je hojně. Dojista však nelze uváděti, že by slovo to bylo svědectvím proti gallorománskému původu naší památky, neboť deminutivum slova *scrofa* je *scrofula* (viz Walde, Lat. etym. Wtb.[2] str. 690), *scrofella*, a slovo to nepopiratelně žije v staré francouzštině i prov. (a i v jiných jazycích románských mimo špaň. a port.).

Tedy slovo románské, aspoň v dobách nejstarších, ale ne špaň. ani port.

sedella ampri, vědro. Podle M.-L. 7959 *sitella* vědérko: engad. *sadella*, franc. *seau*. Není to tedy slovo specificky rtr., jak mínil Gartner, kritisuje Marchota. — Upozorňujeme pak, že Atl. ling. 26/1208, mapa *seau*, uvádí v parlers 982, 992 (prov. Turin) tvary *sedjalın*, v Alpes-Maritimes 991 *sidjilin*, 990 *sidjyeri*, a *—dj—* v těchto tvarech je z *—d—*. Je-li potřebí důkazů, všimněme si tohoto: v provençalštině slovo znamenající „krát" nepochází od latin. *vicem*, nýbrž od *vicata*, jež dává v parlers provenç. *vigada*, namnoze i *vyadze* atd. Prohlížíme-li v Atl. ling. mapy 589 *la troisième fois*, 590 *une fois*, 591 *deux fois*, nalézáme v týchž parlers jako *sedjalin*: *vyadje*. V parlers italoprovençalských tedy *—d—* má výsledkem *—dj—*, a můžeme bezpečně souditi, že *sedjalin* atd. je odvozeno od *sedella*, a tedy ještě i dnes toto slovo je nejen v engadinštině a franštině, nýbrž i ve východních nářečích provençalských.

— Rhaetorománské a gallorománské slovo.

segradas sagarari. Toto německé slovo je středohornoněmecké sagaraere = sakristie. Důvěřujíce spolehlivosti překladu, Rönsch a G. Paris vidí v *segradas* domácí kapli, jakousi oratoř. Diez však praví na str. 116: „Co zde se slovem „sakristie", kde se mluví o domě a ne o kostele, mezi významy pro „stáj", „kamna"? „*Segradas* lze opraviti nebo vysvětliti jako *secreta* (sc. camera), kterážto slovo se později vyslovovalo *segreda* a znamená „temný pokoj". Marchot l. c. str. 45 vidí v tom *secreta* = záchod. Baist l. c. str. 103, pozn. 1 míní, že *secretum* je okrašlující jméno pro koupelnu.

Poznamenejme, že Lévy má *cambra segreda* = záchod. Poloučeně žije sice slovo *secretus* v starofranc. *segroi* = hájemství, stejně i v provençalštině, avšak hledíc k tomu, že slovo uvedené Lévym nejspíše ještě vyhovuje okolí naší glossy, vidíme v naší glosse slovo z vrstvy provençalské.

seia v glosse 111 *tunica, seia tunihha*. Podle M.-L. 7515 *sagum*: starolog. *sau* sukno z hrubé vlny, franc. *saie* a z toho prý tvary ital., špaň., port. Dodávám k tomu, že prov. (podle Lévyho) je slovo to *saga, saia* sorte d'étoffe de laine; sorte de vêtement (jupe?). Slova toho kmene mají v prov. vitalitu značnou, srv. *sagel* sorte de vêtement, *sael* id., pak *salhar, salhadura, salhamen* plášť (viz M.-L. 7514 *sagulum*). Co se týče *ai>ei* v našem slově, je to vinou bavorského písaře a je to změna, která se provedla v druhé polovici VIII. stol., viz Baist l. c. str. 105. Tedy slovo původně gallorománské.

sestar sehtari, štoudev. Podle M.-L. 7888 *sextarius*, ital. *staio*, pl. staroital. *staiora*, engad., furl. *ster*, starofranc. *sestier*, novofranc. *setier*, prov. *sestier*. Podle Lévyho je v prov. ještě *sestaratge, sestairalatge* m. s. sestérage, droit levé sur chaque setier de blé vendu ; *sestairal, sestairada*, kterážto slova (vyjma *sétérée*) nežijí už ve franc. — Relativně tvar gallorománský.

siccla a

situlas einpar, vědro. Marchot v svých výkladech pokládal *siccla* a *situla* za dvě různá slova. Na to poznamenal Stürzinger l. c. str. 120 „. . . *situla* = tyrol. *sedla* (podle M.). Tyrol. —*dl*— povstalo nejprve z *vok.* + *cl.* V Tyrolsku jako v ostatním území rtr. prošlo s i t u l a stupněm *siccla* a nesmí se *situla* označovati za etymon vedle *siccla*". — Přechod *t-l* v *cl* je snad již vulgárně latinský. Podle M.-L. 7962 *sĭtŭla*: ital. *secchia*, tyrol. *sedla*, furl. *segle*, *sele*, franc. *seille*, prov. *selha*, port. *selha*, tedy slovo všerománské.

sicleola, nadepsáno nad gl. 127 *sedella* (viz str. 11). Deminutivum slova předešlého, jež však v jazycích románských nežilo dále, srv. Diez str. 113. — Slovo středolatinské.

siciles. M.-L. 7900 odvozuje od latin. *sĭcĭlis* srp: rum. *secere*, vegl. *sekla*, benát. *sezola*, janov. *seiza*, dolnoengad. *saisla*, gredenské *saižla*, furlanské *sezule*, kdežto východofrancouzské *sel'* odvozuje od starohornoněmeckého slova *sichila*, podotýkaje, že slovo východofrancouzské nemůže hláskoslovně pocházeti od „*sicilis*", a také úzké krajinské omezení prý svědčí, že slovo to přejato bylo z němčiny. — První námitky nelze uznati vůbec, už také proto ne, že Atl. ling. zná i tvary *sil*, *sīy*, *sey*, o nichž se M.-L. nezmiňuje. Co se týče námitky druhé, Atl. ling. 12/543, mapa *faucille*, ukazuje po pravdě, že se *sicilis* vyskytuje dnes jen na severovýchodě Francie (nejjižněji sahá do polovice dpt. Vosges, je zatlačováno subst. *faucille* — viz na př. parler 189 v Hainaut na hranicích francouzských, kde *sīy* je obklopeno tvary *fosil*, nebo v dpt. Meuse 143, kde je slovo naše zastaralé), ale právě tak jako je možná domněnka M.-L., lze i vysloviti mínění, že se tam to slovo u d r ž u j e. Tolik však je při nejmenším jisté, že hledíc k tvarům francouzským nelze nikterak slovo to pokládati za charakteristicky rhaetorománské, jak to činili Marchot a ještě Stürzinger. Mínění naše, že *sicilis* ve francouzských nářečích (Hainaut, dpt. Ardennes, Meuse, Meurthe-et-Moselle, Marne, Vosges) je původní (a nikoli přijato ze *sichila*, jak míní M.-L.), potvrzuje J. J u d, Probleme der altromanischer Wortgeographie str. 62/63: „Tento problém není jednoduchý. Především nelze pochopiti, proč germanisté raději vycházejí od *sēcula*, románsky nikde nedoloženého, než od *sicilis*, jež na jihu zeměpisně sousedí s územím německým. *Sicilis* totiž ve významu srp žije nejen rumunsky a dalmatsky (na Krku), nýbrž i v nářečích rhaetorománských, blízkých území jihoněmeckému. Tvary tyto ukazují proti latinskému *sicilem* na *sicila*, a to je přece základ německého *sihhila*. Takový tvar *sicila* se nastěhoval zajisté dávno také do Francie severovýchodní a ujal se zde, změniv koncovku v *-ula*, jež byla užívanější: starofrancouzsky *seille*. Podrobné zkoumání tvarů východofrancouzských mělo by asi výsledkem, že do dějin slova toho zasáhlo *secare* ve významu „žíti". Toto pevninské slovo vniklo jako *sambatum*

z Francie jihovýchodní na sever a zabírá skoro týž pás jako *sambatum*. Spisovatel gloss Kasselských (řekli bychom správněji: bavorský opisovatel a překladatel), který latinské slovo *siciles* reprodukuje sihhilo, dobře poznal podle mého mínění souvislost obou slov.“ — Je tedy slovo to v ital., rum., rhaetorom., východofranc. (ne však v provençalštině).

silᵘarias řadíme mezi slova záhadná. Obyčejně se vykládá jako *alvarias*.

sim v glosse 162 *sim* halp. Podle M.-L. 7811 (*sēmis* polovic) *sēmus* = ztenčený: ital. *scema*, furl. *sem*, starofranc. *sein*, prov. *sem* atd. Slovo románské.

sisirtol řadíme mezi slova záhadná. Podle překladu stanta má to snad býti deminutivum od *sestar*, jako je prov. *sestairol* (v. Diez na str. 111). „Dosud četli všichni *sisireol*, rkp. má jistě *sisirtol*,“ praví Foerster³, pozn. ke glosse 123 (sloupec 41/42).

spinale v glosse 25 *un osti spinale* ein hruckipeini. Podle M.-L. 8151 *spīnalis* „páteřní“, je rum. *spinare* „páteř“, engad. *spinel* id., gredn. *spinel*. Podle Gartnera str. 256 (ptal se na „záda“) bylo by *špinęl* v St. Ulrich v Gredenu a *špinę* ennebersky v údolí Gadery.

M.-L. 8150 *spīna* zná jen ve významu „trn“. Dict. gén. má pod heslem *épine* 3⁰ P. anal. 1. (Anat.) Éminence osseuse allongée en forme d'épine: *L' — nasale*. Spécialt. *L'— dorsale, l' — du dos*, ou, absolt. *L'—*, la série des vertèbres formant la colonne vertébrale. — Zdálo by se, že je to v tomto smyslu slovo učené, vědecký výraz. Avšak pohled na mapu Atl. ling. 10/437, mapa *échine*, ukazuje, že *spīna* = páteř žije dosud v dialektech francouzských, v pruhu dnes velmi přerušovaném, jehož nejzápadnější bod by byl L'île de Serk (parler 398) a nejvýchodnější kanton bernský; z provençalských nářečí mají parlers v Pyrénées Orientales *aspina del askena*. Po *spinale* samém se sice autoři Atl. ling. nedotazovali, avšak nelze, myslíme, po tom, co jsme podotkli, tvrditi, že by *spinale* nebylo nebo nemohlo býti na půdě gallorománské.

stabulu stal. Podle M.-L. 8209 slovo všerománské.

stomachus mago. Podle M.-L. 8276a slovo všerománské učené.

stupa v glosse 95 *stupa* stupa. Podle Dieze Altrom. Gloss. str. 104 prov. *estuba*, franc. *étuve*, prý slovo všerománské, Diez Wtb. I. 402. Dict. gén. pod heslem *étuve* praví: „z pozdního latinského *stūpa*, srv. prov. *estuba*; slovo původu nejistého. Toto —*b*— vyskytující se i v provenç. ukazuje, že nejde o starohornoněm. *stuba*, jež prý by bylo dalo *estuva*“. Zajímavý je doklad z Chrestiena de Troyes, Cligés: *Que l'an loz chaufast autre estuve*. Nahlédneme-li do Foersterova Kristian von Troyes, Wörterbuch zu seinen sämmtlichen Werken, Halle 1914, str. 136, *estuve* (*stupa? či stuba?), vidíme, že je nejen v Cligés, nýbrž i v Conte del Graal a tamže je i sloveso *estuver*. — Podle Ascoliho str. 32, pozn. 2

je slovo naše oberland. *stiva*, engad. *stüva*. Gartner str. 263 u hesla „kamna" zná *štuę* z Pordenone, *štua* z Portogruaro. — Když jsme probírali slovo *bisle*, uvedli jsme, že v současných nářečích žije slovo *situf*, v kraji turinském *stuva*. — M.-L. nezná ani *stuba* ani *stupa*, zato pod heslem 3108 **exstufare* (pařiti, dusiti) pokládá franc. *étuve*, prov. *estuba*, bergell. *stüa*, ital. *stufa* za odvozeniny toho slovesa. Tímto slovem se obíral M.-L. už dříve v článku: Germanisch-romanische Wortbeziehungen (viz bibliografii). Tam praví na str. 78/79: „Francouzské slovo étuve a vše, co s tím souvisí, spojuje se rádo s německým slovem Stube — a laikovi zdá se souvislost ta samozřejmou —, ba Meringer v svém výborném vylíčení historie kamen jest si, zdá se, i věcně jist závislostí německého slova na latinském. Avšak ať obracím a otáčím slova ta, jak chci, nenalézám ani období ani dialektu, kde by bylo možno, aby se lat. *ū* objevilo jako hornoněm. *ū*, hornon. pak *ŭ* jako franc. *ü* a zároveň *b* jako *v*, ba dokonce jako *f* v ital. A protože *étuve* má bezvadný základní tvar v *extufare* a starohněm. stuba ve stiuban, protože *stiuban* byla manipulace při koupeli, stuba tedy nejdříve znamená koupelnu, viděl bych v *étuve* a Stube takový klamavý stejnozvuk jako je θεός a deus". — Tyto dedukce M.-L. mají důsledky dosti zajímavé. Jak vyložiti naši glossu *stupa*? Je to tvar gallorománský a rhaetorománský, vylučuje ital. *stufa*.
— Slovo rhaetorománské a gallorománské.

talauun kotník. Slovo románské. — Zato způsob psaní tohoto slova zasluhuje zmínky. Už Diezovi bylo to —*uu*— divné. Pirson je vysvětluje na str. 525 takto: „Základní tvar je *taluun* s obvyklým zdvojením *u* před *n* v slabice otevřené. Snad opisovatel nebo korektor, chtěje čísti v jednom tom *u* slova *taluun a* (ježto v karolinské minuskuli *a* a *u* jsou si podobny), nadepsal nad *u* samohlásku *a*, již považoval za správnější. Pozdější opisovatel vsunul toto *a* do slova *taluun*, jako by to byla jeho součástka."

taradros nebozez. Podle M.-L. 8570 *taratrum*, vyskytující se u Isidora, slovo románské, Atl. ling. 28/1284 *tarière*. — Není však v rumunštině a italštině a je to slovo gallské. V Archivum romanicum 6 (1922), 201 praví o něm J. Jud, že patří mezi ona gallská slova, jež přešedše do „serum provincialis" staré Gallie zabránila, že tam nevnikla slova latinská stejného významu. „Zmohlo se latinské slovo *terebra* na to, aby jen trošku zatlačilo gallské slovo *taratrum* = vrták? Právě tato gallská slova dodala latinskému slovníku Gallie určitého zabarvení." Je to tedy slovo z vrstvy gallorománské.

thalamus chamara, slovo latinské.

tibia v gl. 30 *tibia* pein. Překlad nepřesný, znamenáť „holeň". Francouzsky žije jen ve významu „holeň". Ve významu „kost" je to, míníme, lékařský výraz latinský.

ticinne v oddílu nádob. Slovo záhadné, snad se má čísti *tunne*.

timporibus v glosse *timporib'* chinnapahhun, novohornoněm. kinnbacken = čelist, skráně. Vlastně tu jde o slovo latinské (jen port. zná *tempora*, učeně), neboť románské tvary, ital. *tempia*, starofranc. *temple*, prov. *templa*, pocházejí od **templa*. Podle M.-L. 8635 smíšeno *tempus* + *templa*.

tina a

tinas, vědro. Podle M.-L. 8741 je to slovo všerománské. Atl. ling., mapa 8/375 *cuve à lessive*, uvádí *tine* v Hainaut (tamtéž je v 184 *tine* i na mapě *seau* 26/1208), pak v pruhu zabírajícím Aube 113, Yonne 111, 106, Nièvre 105, 104, 103, celý Cher, sev. Indre, jižněji Corrèze a ještě jižněji Lozère, Gard, ale většinou v provenç. departementech až k Italii a Savoie převládá *tinel*. *Tine* je dále ve Švýcarech v kantonech Vaud a Fribourg, pak v dpt. Jura.

tondit a

tundi. Podle M.-L. 8779 slovo románské (kromě port.). Podle Atl. ling. 34/1724 *tondre* je francouzsky i provençalsky.

trapes capreta = prkna. Podle Körtinga 9460 ital., franc., prov., špaň. Dodejme, že jest i rtr., což potvrzuje i M.-L. 8823. Atl. ling., mapa 24/1080 *poutre*, ukazuje tvary vzniklé z *trabem* v úzkém pruhu podle východní hranice, od Meurthe-et-Moselle až do Hautes-Alpes, pak tu a tam v Drôme, Ardèche, Creuse, Corrèze, H. Vienne, Dordogne. Ve Vendée 479 zastaralo; jest i v dpt. Var 893 *atrau*, Aveyron 733 *traure*. Srv. co psáno o slově *chevron*, str. 42. Bylo tedy všerománské.

tremolol sapan, prý „jemné plátno". Slovo záhadné. „Dosud čtli všichni *tramolol*," poznamenal Foerster. Za zmínku stojí, že M.-L. zná 8847 latinské slovo *trama* vetkání, útek tkalcův, jež je románské. Snad jde o deminutivum tohoto slova.

troia suu. Podle Körtinga 9765 slovo románské kromě port. a nářečí rtr., což se potvrzuje M.-L. 8933. Podle Atl. ling., mapa 29/1342 *truie*, toto slovo převládá ve francouzštině i provençalštině (ve franc. krajích jsou i tvary *guda*, *goret*, v provenç. pak, v Hérault a Aveyron, několik obcí zná i *puselo*).

tunica slovo latinské.

tunne choffa. Podle Körtinga 8587 prov. i franc., srv. M.-L. 8986, jenž slovo to zná i v katal. Podle Atl. ling. *tonne* hlásí se na mapě 8/375 *cuve à lessive* v již. Hainaut a nejsevernějším cípu dpt. Meuse a Meurthe-et-Moselle, pak *tõn* v Côtes-du-Nord, v kantonu bernském ve Švýcařích na hranicích dpt. Jura. Ale z toho nelze ještě souditi, že by slovo ono bylo severofranc. a nevyskytovalo se v provençalštině, zejména ne v době naší památky; nebylť učiněn přímý dotaz, kde slovo *tonne* existuje a kde ne. Lévy zná provençalské *tona*. — Slovo gallorománské.

tutti v glosse *aia tutti*. Jak jsme napsali při rozboru slova *aia*, tvar *tutti* vylučuje špaň. a port., což ovšem podle povahy glossářů platí jen pro tuto glossu, relativně gallorománskou.

umbilico pupek; je rtr., prov. a ital.

un v glosse *un osti spinale*. — Má snad býti *uno* (viz *osti* mezi slovy zkomolenými a záhadnými, str. 62) a podle Dieze str. 95 lze v tom viděti neurčitý člen, vystupující tvarem zcela románským.

uncla v glosse 36 *uncla* nagal. Podle Körtinga 9899 slovo všerománské (podle Gartnera str. 172/3 všertr.), rovněž podle M.-L. 9071.

unctura v glosse 58 *unctura* smero, v oddílu: části lidského těla. Diez str. 100 bral tuto glossu doslova. Také Marchot, jenž přiznává, že nenalezl jako Diez slova toho v nář. rtr., ježto prý však *ungere* je v rtr., nepřekvapily by tam ani tvary z *unctura*. Avšak ještě i Baist l. c. str. 103 míní, že *unctura* sádlo je oprávněno i v karolinské latině i staro-franc. (dodejme: i v provençal.) a hodí se k předchozí glosse *costis* žebro a že tedy není třeba této glossy opravovati. Proti tomu Koegel, Gesch. Lit. I, 2. díl, str. 504, pozn. 2, první prohlásil, že „je tu míněno *junctura* kloub, spojení, toho si byl asi ještě vědom ten Román, který po této glosse napsal heslo *cinge*." Pirson l. c. str. 523 vysvětluje věc také tak: „Jak se glossa *unctura* smero octla v oddílu „části lidského těla", lze si vysvětliti. Správné slovo bylo by *junctura* kloub, jež v glossářích řeckolatinských je interpretament k *Zeuxis*, . . . jako za *Zeuktes* je *junctor*. V jednom takovém glossáři (Corpus Gl. III, 322) jest *unctor, unctura*, kteréžto slova jsou v jiných rkp. správně opravena v *junctor, junctura*. Že na začátku slova *j*— odpadává, svědčí Rhabanská glossa *Quintillum* = *mēnsis unius* Althochd. Gl. I, 235, 2, varianta glossy: *Quintillum, mensis quem junium vocant*, takže tento hláskoslovný zjev nelze přičítati jen náhodě. Velmi se podobá pravdě, že spisovatel původní předlohy použil takového nějakého glossáře, v němž bylo *unctura* napsáno místo *junctura*. Poněvadž však mu nebylo známo, že *unctura* je vedlejší tvar slova *junctura*, zaměnil je homonynem vzniklým ze slovesa *ungere* a přeložil pak subst. »sádlo«." — Dodáváme, že glossy z Reichenau, Foerster-Koschwitz, Altfr. Übb[4], sloupec 10, gl. 404, mají *Poplite*: *iuncture ianiculorum* (= *genuculorum*) *uel reliquum membrorum*, i podobá se tím více pravdě, že správně opravují a vysvětlují věc tu Koegel a Pirson. Ale ať *unctura* od *ungere*, ať *junctura*, pořád slovo to není rhaetorománské. M.-L. 4618 uvádí: *junctura*, ital. *giuntura*, franc. *jointure*, prov. *jontura*, katal., špaň., port. *juntura*, ale nezná slova rtr. Körting 9889 *unctura*, Diez l. c. str. 100 znají prov. *onchura* (také Lévy zná je v prov.: *onchura* i *ontura*), stfr. *ointure*, špaň., port. *untura*, podobně M.-L. 9058. V Gartnerovi str. 255 vyskytuje se pro slovo „Schmer" (míněno: Wagenschmer) jen v území Oberhalbstein *undžamaint* (od kmene *ungere*), jinde všude *sonža* atd. z *axungia* (znamená i vepřový omastek a lůj) nebo i *žmir* (Schmiere).

Ale samo slovo *ungere* je podle M.-L. 9069 engadinsky i furlansky. Tedy slovo románské, ale ne rtr. (fr., prov., it.).

ua v glosse 155 *ua* canc. Tvar všerománský.

uaccas choi. Podle Körtinga 9947 slovo všerománské. Körting je nezná v nář. rtr., avšak podle Gartnera str. 192/3 je slovo to všertr., viz také i M.-L. 9109. Podle Atl. ling., mapa 29/1349, je *vache* franc. i prov.

uellus. Podle Körtinga 10.026 ital. *vello*, starofranc. *velre*, *viaure*, prov. *vęl* (i Lévy) = toison. Avšak M.-L. 9182 zná i port. *vello* a andal. *vellora* = vlna. Tedy slovo románské, ale ne rhaetorománské.

uerticem. Körting 10.095 zná jen italsky *vertice*, rtr. *gverša*. Diez na místě uvedeném str. 92 zná slovo to i ve španělštině — dodáváme, že jest i v port., ale učeně, viz ku př. slovník Langenscheidtův —, dále pak praví: „Ve franštině se slovo to už nevyskytá, nýbrž se opisuje slovy: sommet de la tête. Avšak zajisté bylo ve franštině staré slovo *vertiz*, ku př: *en la vertiz de lui sa felunie descendrat* Psalm. Bodl. 7, 17; le froit le prent en la *vertiz* Parton. II., 5. Že to bylo slovo hojně užívané, o tom svědčí změna rodu; učenci by se toho nebyli odvážili." — M.-L. 9250 *vĕrtex* zná slovo to v ital. spisovné: *vertice* (v nářečí Val Soana *verǧa* špička, lomb. *vierdza* témě hlavy, engad. *viertsch*). — Lévy je zná i v prov. *vertitz* s. f. vertex, sommet de la tête. — Tolik dosavadní badání. I je zajisté najevě, že *uerticem* není slovo charakteristicky rhaetorománské, jak by se mohlo zdáti ze slov Marchotových [na str. 35 svého spisu praví toliko: „C'est le rtr. *verscha guerscha versch* Scheitel (Carisch)." Ani slova neříká o tom, je-li i v jiných jazycích románských]. — Dodejme ještě toto: Že slovo to žilo ve franštině i lidově, svědčily by místní názvy: La Guerche de Bretagne v dpt. Indre-et-Loire, La Guerche sur l'Aubois v Cher, viz Dictionnaire des bureaux de postes, 2. vyd. 1909, v němž nalézáme ještě Guerchy v dpt. Yonne. — Pro úplnost stůj zde ještě, že Jaubert, Glossaire du Centre de la France, 2. vyd., uvádí naše slovo: *vortice* s. m. Sommet. Du latin *vertex*. Se dit en Sancerrois (Sancerre leží nad Loirou v dpt. Cher). I když tohoto dokladu, neznámého dosud, nepřeceňujeme, tolik snad říci smíme: *vertex* je slovo, jež v starší době žilo v několika jazycích románských v tvaru tu učenějším, jinde lidovějším, a to i ve franc. a prov.

uestid: v naší památce třikrát doloženo. M.-L. 9285 je zná románsky, mimo franštinu. Körting slova toho nezná, avšak Diez ve spise uvedeném str. 119 zná ital. *vestit*, špaň. *vestido*, katal. *vestid*, rtr. *vischieu*, „ale neudrželo se ve franštině a provençalštině. V Passio Christi však přece stojí v strofě 11: *palis, vestit, palis, mantels davant extendent a soz pez.*" — Poněvadž Marchot, Les gloses de Cassel str. 54, příliš akcentuje uvedený rtr. tvar, Stürzinger l. c. str. 120 upozornil: „Toto *uestid*, doložené třikrát, ukazuje na starofrancouzské

(a dodejme i provençalské) *v e s t i (t)*, ne však na tvar rtr. Neboť nářečí rtr. podržela *u* ve *vestitum*, ale vypustila *—t—*. Tento pozoruhodný vývoj koncovky *-itum* v *—iu* je čistě rtr., avšak nyní v Tyrolech a Furlansku podlehl namnoze vlivu lombardskému a benátskému, z toho nyní tyrol. *vesti*, furl. *vestid*. Je však samozřejmo, že se v století 8. zachoval řečený vývoj i v Tyrolech a Furlansku.“ — Lévy zná prov. *vestit* = vêtement. Je to slovo sice všerománské, ale způsob psaní ukazuje na půdu gallorománskou: *uestid* v glossách Kasselských je slovo relativně gallorománské a pro tuto lokalisaci mluví — jak jsme již viděli — i obě adjektiva *laniu, lini*, jež v glossách 166, 167 jsou přívlastky našeho slova.

uiuaziu iili, novohněm. eile = spěchej, tedy překlad zase nepřesný. Je to starofr. *viatz*, prov. podle Lévyho *vivatz, viatz*, M.-L. 9408. — Slovo gallorománské.

uuanz = gants. Podle M.-L. 9500 slovo gallorománské.

uuasa = nádoby. Počáteční *uu* (= w) je neorganické. Podle M.-L. 9161 slovo románské, ale ne rtr. — Avšak podle Gartnera je v nářečí Erto *veś*. — Atl. ling. 29/1313 (*douve du*) *tonneau*: dpt. H. Saône parlers 35, 25 znají slovo *vase*, podobně sousedící Doubs 43, 33, *vese* Doubs 53, *veçe* Doubs i H. Saône.

uuindicas uuintinga = courroie du bouclier? Slovo pozdní latinské, jehož nejstarší doklad podává právě naše památka, srv. F. Kluge, Arch. rom. 6,239.

Ze 203 slov, jejichž románskost a zeměpisné rozšíření jsme zkoumali na předchozích stránkách, jest:

I. záhadných a zkomolených	12
II. latinských nebo pozdních latinských	28
III. všerománská	74
IV. románských, ale nikoli španělských a portugalských	14
V. rhaetorománská, francouzská, italská	3
VI. rhaetorománská, provençalská, italská	4
VII. rhaetorománská, provençalská	2
VIII. rhaetorománských, provençalských, francouzských	11
IX. francouzských	8
X. gallorománských	27
XI. provençalských	7
XII. provençalských, francouzských, italských	9
XIII. provençalská, italská	4
	203

Slova

I. záhadná a zkomolená:

articulata, carisa, deapis, esilos, fasselas, mandacaril, me, pis, sil^{u}uarias, sisirtol, ticinne, tremolol (12);

II. latinská nebo pozdní latinská:

argudu, aures, calamel, caldarora, citius, deurus, equm, fac iterum, forcipa, guluium, idrias, inchus, index, liones, os maior, medicus, medius, palpebre, pecunia, ponderosus, sicleola, thalamus, tibia, timporibus, tunica, uuindicas (28);

III. všerománská:

animalia, aucas, boues, brachia, calcanea, caldaru, calice, callus, camisa, campa, capilli, caput, easu, cauallus, collo, costis, coxa, cuppa, dentes, digiti, falceas, furn, furnax, gallina, gerala, homo, innuolu, iumenta, latera, lumbus, mallei, mansio, manus, martel, maxillas, mutus, oculos, palas, palma, pannu, pectus, pedes, porciu, pragas, pulli, punge, punxisti, radi meo colli, radi meo parba, radices, renes, scalpros, siccla, situlas, sim, stabulu, stomachus, talauun, tina, tinas, tondit, tundi meo capilli, trapes, uncla, ua, uaccas, uerticem, uuasa (74);

IV. románská, ale ne španělská a portugalská:
agnelli, armentas, cinge, dorsum, facias, fidelli, lumbulum, mantun, pirpici, planas, polix, pulmone, sappas, scruua (14);

V. rhaetorománská, francouzská, italská:
bisle, scandula, siciles (3);

VI. rhaetorománská, provençalská, italská:
caminus, pecora, saccuras, umbilico (4);

VII. rhaetorománská, provençalská:
maneiras, pridias (2);

VIII. rhaetorománská, provençalská, francouzská:
implenus est, purcelli, scapula, inter scapulas, sedella, un osti spinale, stupa (11);

IX. francouzská:
caua, cauella, hanap, intrange, mufflas, ordigas, paua, puticla (8);

X. gallorománská;
aia tutti, auciun, capriuns, claudus, cramailas, equa, ferrat, figido, kemin̨da, laniu uestid, lini uestid, mediran, membras, moi, pao, puled(a, puledro, seia, sestar, taradros, tunne, uestid, uiuaziu, uuanz (27);

XI. provençalská:
gyppus, labia, putel, putelli, quanta moi, segradas (7);

XII. provençalská, francouzská, italská:
albios oculos, dolea, domo, minimus, ouiclas, pulcins, troia, unctura, uellus (9);

XIII. provençalská a italská:
fomeras, humerus, lippus, nares (4).

Avšak statistická situace naší památky, námi svrchu vyjádřená číslicemi, a především povaha gloss Kasselských samých ukazuje, že nevystačíme s absolutními čísly, kterými operoval Stürzinger, nýbrž že třeba dále uvažovati a srovnávati.

A tu upozorňujeme, že dosavadní badání zanedbalo úplně okolnost převeliké důležitosti, že totiž naše památka je sbírka gloss, tedy ne jednotné, individuální dílo jediného spisovatele, mající jazykovou pečeť své doby, nýbrž kompilace,*) která čerpá z pramenů několika,

*) Mutatis mutandis aplikujeme tu, co jest o povaze a složení glossářů vůbec známo z pojednání glossografických, v. na př. G. Landraf, Glossographie und Wörterbuch (ALL. 9, 355 násl.); K. Gruber, Die Hauptquellen der Corpus-, Epinaler und Erfurter Glossen (Romanische Forschungen 20,393), a zvláště co o složení gloss z Reichenau napsal W. Foerster, ZRPh. 31 (1907), 544 násl. a 36 (1912), 519 násl. Ovšem ani jedna z těchto glossografických studií nepojednává o památce naší.

snad mnoha, která obsahuje vrstvy slov nejrůznějšího stáří i původu, navzájem promíšené. Není známa předloha, natož starší její prameny, ani místo, kde napsána, natož, odkud přišly ony starší spisy, které se v předloze gloss Kasselských slily v dílo nové. I nelze vůbec zatím usuzovati, na kolik kompilátor uplatňoval dialekt svůj rodný nebo dialekt svého okolí. Dialektické zjevy v glossářích pocházívají z jejich pramenů, a dosavadní glossografická zkušenost učí, že duševní účast kompilátorova nebývá valná, což dokazují přečetné chyby písařovy a slova zkomolená (12).

Kdo tedy tvrdil, že glossy Kasselské jsou severofrancouzské nebo furlanské, nechápe složení a vznik gloss a nemá pravdu; mohl by leda tvrditi, že naše památka má severofrancouzskou nebo furlanskou vrstvu, avšak ukážeme, že ani to není správné.

Díváme-li se s toho hlediska na glossy Kasselské, vidíme, že se i ony skládají z různých vrstev:

1. latinské, která také není jednotného stáří — mámeť slova latiny klasické vedle slov mladších, pozdních latinských: *aures* vedle *deurus* atd. (II.);

2. všerománské — naše skupina III.;

3. z vrstvy slov románských, která se však neuchytila na poloostrově iberském (IV). Do této vrstvy prozatím, ve smyslu širším, možno zahrnouti i naše skupiny V.—XIII.

Říkáme-li „vrstvy", nemíníme tím, že by každá taková vrstva representovala jeden pramen naší sbírky, naopak vrstvy ty, v rozsahu ovšem, jehož nemůžeme již zjistiti, byly společné všem pramenům naší sbírky.

Vrstva latinská obsahuje 28 slov ze 203. Slova latinská jsou rozseta po celém našem glossáři ve všech oddílech. Oddělení *první* obsahuje 10 slov latinských ze 72 vůbec; *druhé* 2 z 29; *třetí* 1 z 19; *čtvrté* 3 z 9; *páté a*) 3 z 20, *páté b*) 3 z 22; *šesté* 6 z 32. Vidíme z toho, že se živel latinský, celkem nečetný, ztrácí proti ostatním 163 slovům románským, jež namnoze žijí v Romanii dosud. Tato románská slova jsou tak charakteristická kmenem i tvarem, že máme právo glossy Kasselské prohlásiti *za nejstarší památku románskou*, ne sice tendencí — kompilátor jistě myslil, že píše ještě latinsky, ba snažil se o to, jak jsme ukázali —, nýbrž výsledkem. —

Pohled na naši statistiku, zejména však dojem, jejž jsme si odnesli z abecedního probadání, ukazuje, že v naší památce není slov po výtce španělských nebo portugalských, není vrstvy slov, jež by ukazovala na prameny z iberského poloostrova, neboť i Etymologie Isidora Sevilského (v. *gulvia*) jsou text čistě latinský a pozdní latinský; jsou i v nich snad živly keltiberské, ale těch jsme nepostřehli v glossách Kasselských.

Rovněž tak třeba položiti důraz na to, že v naší památce není ani slova čistě rhaetorománského. Nehledě k tomu, že nebylo hláskoslovných důkazů (jak jsme ukázali u posudků Marchotovy práce v II. kapitole této studie) pro rhaetorománský (furlanský) původ gloss Kasselských,

vidíme nyní z rozboru po stránce jazykozpytné a jazykového zeměpisu, že není pro něj ani důvodů z jazykového zeměpisu; ba nejen to, není v naší památce vůbec nijaké čisté vrstvy slov rhaetorománských. Rhaetorománská slova se vyskytují v našich vrstvách V, VI, VII a VIII a jsou to slova, jež jsou i ve francouzštině neb provençalštině. Patrně jsou to slova zapsaná v tom koutu Francie, kde nářečí frankoprovençalská sousedí s rhaetskými a italskými parlers pohraničními. Podobně nemáme vrstvu slov po výtce italských, a ta okolnost je ve shodě s dějinnou skutečností, že se pokřestění Bavor dálo z Francie a ne z Italie, o čemž viz naši IV. kapitolu (Závěry); jsouť sbírky gloss učebnými pomůckami pro latinu v nově založených klášteřích.

Shrnujeme tedy: první vrstva této první části naší památky (12 slov zkomolených), druhá vrstva (28 slov latinských) a i třetí vrstva (74 románských slov), celkem tedy 114 slov, jsou možné ve sbírce gloss, ať vznikla na kterémkoli území Romanie. Těch 114 slov nerozhoduje a neobjasní nám, kde vlastně vznikly glossy Kasselské.

Zbývá tedy uvažovati o 89 slovech zbývajících. Z těch není ani jedno toliko neb aspoň význačně španělské a portugalské, zato slova, která přímo vylučují poloostrov iberský, jsou možná v Gallii. Nepoznali jsme slov po výtce italských, jen slova z pohraničí Gallie a Italie, resp. Švýcar, Gallie a Italie. Rovněž tak není vrstvy rhaetorománské, jsou jen slova rhaetofrancouzská a rhaetoprovençalská, hlavně však rhaetofrankoprovençalská. Srovnejme pak s tím, že máme silnou vrstvu gallorománskou (28), slova čistě francouzská (8), slova význačně provençalská (9) se slovy italskoprovençalskými (4) a skupinu XII (8 slov francouzských, provençalských a italských), která tvoří spojení mezi krajinou francouzskou a frankorhaetskou a pohraničními krajinami Provence.

A v těchto vrstvách, jak je ukázal náš podrobný rozbor, jeví se nám nyní nutnou úhrnná úvaha s hlediska jazykového zeměpisu.

Především se nám zdá, že je správné usuzovati, že slovo mělo největší vitalitu v té krajině, v které se drží až dosud. Neřekli jsme na př. v článku *quanta moi*, že *quantus* ve významu „kolik" nebylo ve franštině; tvrzení takové bylo by nesprávné, protože na př. v Roman de Renart čteme tu a tam *quantes fois*, avšak bylo by také absurdní, poněvadž by se tvrdilo něco po stránce negativní, kdežto Atlas linguistique dokazuje jen positivně. Ale tolik můžeme říci, že po stránce jazykového zeměpisu je naše rčení charakteristicky provençalské, protože tam bylo nejrozšířenější, nejoblíbenější a protože se tam drží dosud. Podobně tvrdíme, že i slovo *pensile — bisle* je francouzské, rhaetorománské a italské, protože dodnes je tam nejživotnější, a tuto úvahu podporují dějiny věci, neboť jazykový zeměpis studuje i dějiny *věcí*, aby mohl správně lokalisovati *slova*. A tak bychom mohli uvésti řadu slov: *caminus, scandula, siciles, saccuras, gyppus* atd., abychom znovu ukázali, jak správně mluvíme o slovech pohraničních atd.

Z těch 89 slov, jež mají rozhodnouti, je tu silná vrstva X., totiž 28 gallorománských slov, t. j. společných slovníku francouzskému i provençalskému. Ale gallorománská (a při tom přesahující do Rhaetie) jest v podstatě i vrstva VIII., 11 slov, a podobně i vrstva XII. (přesahující zase do Italie), 8 slov.

A poněvadž se tomu neprotiví ani vrstva IX., čistě francouzská, a XI., čistě provençalská, ani vrstvy V., VI., VII. a XIII., míníme, že glossy Kasselské jsou výsledkem svým text *gallorománský*, vzniklý totiž na půdě románské Gallie.

Jsou ještě jiné důsledky, k nimž vede rozbor vrstev. Slova z vrstvy gallorománské jsou obvyklá v Gascogni jako Pikardii, v Provenci jako ve Vendée, rovněž francouzská a provençalská slova každé na celém území svého jazyka. Avšak jsou tu vrstvy jiné, V. (3 slova rhaetofrankoitalská), VI. (4 slova rhaetoprovençalskoitalská), VII. (2 slova rhaetoprovençalská) a XIII. (4 slova provençalskoitalská). Ty obsahují ponejvíce slova, jež nejsou obvyklá ani ve střední a západní Francii ani v západní a střední Provenci, bereme-li toto jméno v širším smyslu francouzského jihu.

Vrstvy tyto (V., VI., VII., XIII.), a do jisté míry i XII., mohly vzniknouti jen na východním pruhu střední Gallie, tam pak jsou možné i naše vrstvy IX., X., XI.

To, myslíme, dokazuje, že *glossy Kasselské vznikly na území franko-provençalském*; o tom ještě uslyšíme.

Pak je tu vrstva IX., čistě francouzská (7 slov), a k ní možné řaditi vrstvu V., 3 slova.

Proti ní je vrstva čistě provençalská (7 slov), k níž se řadí vrstva VI., VII. a XIII.

Vrstvy VIII. a XII. jsou jakoby spojovacím mostem a ovšem i celá vrstva X., gallorománská.

Také o tomto zjevu promluvíme dále.

Poznamenati třeba, že žádná vrstva nevyplňuje sama jeden z těch oddílů, na něž se dělí naše památka. Kompilátor bral patrně odevšad, jen aby měl věcný glossář hodně bohatý.

To je nám důkazem, že první část naší památky a — řekneme to již předem — celé glossy Kasselské v té podobě, jak jsou nám známy, jsou — zase ne tendencí, nýbrž výsledkem — text gallorománský. — K tomu ještě ukážeme v kapitole IV. (Závěry), že jsou tu i jiné důvody, jež svědčí, že předloha nynější redakce naší památky vznikla na půdě Gallie.

Jsou-li tedy glossy Kasselské text gallorománský, ovšem se všemi těmi přídavky, které se u sbírky gloss z VIII. stol. rozumějí samy sebou (vrstvou latinskou atd.), jest ještě jedné věci věnovati pozornost: jako nebylo důvodů hláskoslovných, není ani z jazykového zeměpisu důvodu, který by mluvil pro sever Francie. Viděli jsme, že jest s e d m slov: *caua*,

cauella, intrange, mufflas, ordigas, paua, puticla, u kterých jsme zjistili, že se nevyskytují v žádném jiném jazyce románském než právě ve franštině, avšak severofrancouzské není žádné. Vyslovujeme přesvědčení, že by nás byl Atlas linguistique upozornil, kdyby některé to slovo bylo charakteristicky severofrancouzské, jako nám prozradil — čehož dosavadní badání netušilo —, že *maneiras, pridias* žijí také v provençalštině a že slovo *gyppus* je význačně provençalské. Je nasnadě otázka, říkáme-li, že glossy Kasselské vznikly v kraji frankoprovençalském, proč nepravíme, že jsou frankoprovençalské? To by znamenalo však, přiděliti je určitému nářečí, a k tomu není správného podkladu, neboť:

1. památka naše je mluvnicky příliš málo jednotná, aby mohla býti prohlášena za text dialektický. Poučné je srovnati v té příčině tuto sbírku gloss s nejstarší literární památkou, jíž jsou Přísahy štrasburské. Je příliš zjevno — třeba že glossy Kasselské jsou románsky dosti pokročilé —, že běží o text, který byl myšlen jako latinská pomůcka, ač v té příčině kompilátora zradilo vlastní jeho dílo;

2. u sbírky gloss tak staré je možno mluviti jen o místě vzniku, o krajině, v níž byla kompilována, ale povaha těchto textů nedovoluje nic více.

Zato si třeba všimnouti tohoto zjevu: v glossách Kasselských jsou slova francouzská a frankorhaetská se strany jedné a provençalská, rhaetoprovençalská a italskoprovençalská s druhé. Mostem mezi nimi jsou vrstvy rhaetofrankoprovençalská a gallorománskoitalská. To je nám krystalisačním bodem pro naši theorii o vzniku naší památky v kapitole IV. (Závěry.)

Je tedy výsledkem rozboru první části naší památky: *Glossy Kasselské jsou* — vedle gloss z Reichenau — *nejstarší památka gallorománská.*

3.

Rozbor druhé části gloss Kasselských.

Oddělení VII. gloss Kasselských, gl. 181—245, obsahuje tato slova:

bonas 245
bonum 243[I]
cogita 238
cogitani 240[II]
de 188[I], 239[I], 242[I]
ego 209[II], 210[I], 215[II], 218[II], 240[I]
es 185[II], 186[II]
est 203[II], 229[II], 243[II]
et 215[I], 218[I]
facio 218[III]
facis 220
fieri 222[III]
fuistis 195[II]
fuit 199[II], 200[II]
gratia 206
habent 232[II]
habere 207
habet 183
homo 184[I], 223[II]
in 231[I]

*

indica 181[I]
intellego 210[II]
intellexisti 208
intellexistis 211, 212
ipsum 239[III], 242[III]
iste 184[II]
malas 244
manda 217[II]
mandasti 213
mandaui 214
me 242[II]
mih 181[II]
modica 229[I]
multum 202
necesse 199[I]
necessitas 201, 203[I]
nobis 198[I], 204
nomen 183[I]
non 209[I], 219[II]
paioari 228
patria 188[III]
pergite 189
plus 232[I]
potest 221
quale 188[II]
quam 234[I]
quare 219[I]
quesiuimus 197
quid 196[I] 200[I]
quis 186[I]
quisistis 196[II]
quod 198[I]
quomodo 182
remanda 216[III]
romana 231[II]
romani 226
sapiens 223[I]
sapientia 234[II]
sapienti 227[I]
sapienti 230
semper 241
sic 221
stulti 225[I]
stultitia 233
stultus 224
sunt 225[II], 227[II]
temet 239[II]
transierunt 191
transiui 190
transiunt 192
tu 185[III], 186[III], 217[I]
tua 205
ubi 195[I]
unde 185[I], 186[II]
uenimus 194
uenis 187[III]
uenistis 193
uolo 235
uoluerunt 236
uoluisti 237

Celkem tedy 79 slov ve 102 exemplářích.

Z těchto slov utvořiti lze podle toho, jak glossy za sebou následují a jak se dají spojiti v logické celky, asi čtyřicet vět*), a to:

gl. 181—184 Indica mihi quomodo nomen habet homo iste.
185 Unde es tu?
186 Quis es tu?
187 Unde uenis?
188 De quale patria?
189 Pergite.

*) V takovéto věty i Grimm i Holtzmann již l. c. rozepsali tento oddíl naší památky, jenže Grimm opravoval text latinský podle německých interpretament, ač leda jen opak je přípustný; jeť německý překlad mladší.

190 Transiui.
191 Transierunt.
192 Transiunt.
193 Uenistis (?).
194 Uenimus.
195 Ubi fuistis?
196 Quid quisistis?
197—199 Quesiuimus quod nobis necesse fuit.
200—201 Quid fuit necessitas?
202—207 Multum necessitas est nobis tua gratia habere.
208 Intellexisti?
209 Non ego.
210 Ego intellego.
211 Intellexistis?
212 Intellexistis (patrně: intelleximus).
213 Mandasti?
214 Mandaui.
215—216 Et ego remanda (čti: remando).
217—218 Tu manda et egó facio.
219—220 Quare non facis?
221/222 Sic potest fieri.
223 Sapiens homo.
224 Stultus.
225—228 Stulti sunt Romani, sapienti Paioari.
229/231 Modica est sapienti (čti: sapientia) in Romana (čti Romano).
232/234 Plus habent stultitia quam sapientia.
235 Uolo.
236 Uoluerunt.
237 Uoluisti.
238/9 Cogita de temet ipsum.
240—242 Ego cogitaui semper de me ipsum.
243 Bonum est.
244 Bonas.
245 Malas.

Zde se končí dosavadní badání o glossách Kasselských; G r i m m, l. c. str. 423—425, a D i e z, l. c. str. 121, věnovali tomuto oddílu jen několik poznámek rázu spíše formálního. Tato část se pokládá za latinskou, a B a i s t, viz výše str. 21, řekl, proč tato konversační část musí býti latinsky správnější než díl předchozí.

Sestavili jsme sice abecední seznam tohoto oddílu, ale to bylo pro přehled materiálu, jehož jsme dosud neměli. Sestavivše tento materiál ve věty, probadáme jej po větách; jen tak vynikne románský jejich ráz a eventuální relativní romanismy, jež by isolovány unikly pozornosti.

Quomodo. Podle M.-L. 6972 slovo všerománské, ale rovněž dobře by mohlo býti konversačně latinské.

Nomen habet jest úsloví, jež bylo v latině a jež i dále žije v jazycích románských.

Iste jest sice slovo všerománské (M.-L. 4553), avšak zde nám vadí jeho postavení za substantivem.

V následujících dvou větách: *Unde es tu?*, *Quis es tu?* bylo by lze viděti romanismus v tom, že je za slovesem připojena náměstka, avšak brání tomu úvaha psychologicky oprávněná první větou, že patrně byl tu důraz na náměstce *tu*; ostatně hned následující věta zní prostě: *Unde uenis?*

Ve větě: *De quale patria?* románské je **de** místo **e**, rovněž i to, že adjektivní *quā* nahrazeno slovem **quale** (jež je podle M.-L. 6927 všerománské).

Co se týče dalších romanismů, jest jen podotknouti o **quaerere** (gl. 196—199), že je podle M.-L. 6923 všerománské (avšak v rtr. dial. známo jen ve furl.).

O **necesse** v gl. 199 praví M. L. 5871, že je učeně staroital. *necesse*, starolomb., starobenát. *necesso*, furl. *nisisse*.

Necessitas pak, gl. 201 a 203, je rovněž tak staroitalsky *nicistá*, v cantonu du Valais *netsetó*. Ale správnější je obě ta slova pokládati za latinská (*necessitas est* je pozdně latinské úsloví).

Multum v glosse 202 je podle M.-L. 5740 *mŭltus*, slovo všerománské: ital. *molto*, log. *multu*, stfr. *mout*, prov. katal. *molt*, špaň. *mucho*, port. *muito*.

O slovese **intellĭgere**, jež je v této části naší památky ve čtyřech tvarech (gl. 208, 210, 211, 212), čteme u M.-L. 4482 *intelligere*, že je rum. *înțelege*, engad. *inkler*. Avšak H. Suchier, Gröberův Grundriss I² str. 840, tvrdí výslovně, že *intelligere* bylo obvyklé ve francouzštině a provençalštině ještě v 10. stol.

Non ego v gl. 210. Baist, l. c. str. 104 naráží na náš tvar, řka, že je to pěkný romanismus. — *Non ego* je právě tak starofranc. *nonje*, jako prov. *non io* a ital. *non ieu* (Meyer-Lübke, Rom. gr. III, 520).

Quare v gl. 219 je podle M.-L. 6934 franc., prov., kat. *car*, ale ovšem v jiném významu!

Sic (podle M.-L. 7892) žije všerománsky.

Stultus podle M.-L. 8328 je ital. *stolto*, v horním Engadinu *tukt* „hloupý", v dolním *stut* „udiven, zmaten", starofranc. *estout* zdá se mu pojmově obtížné, pomýšlel by ne na *stolz*, nýbrž **extultus*. Na konec praví, že i výklad engadinských slov je pochybný. Zato Stengel: Die

beiden ältesten provenzalischen Grammatiken atd. 57, 45, výslovně má: *Estoutz* i. de facili irascens uel *stultus*, bylo tedy slovo to i provençalsky. Avšak z Lévyova Supplement-Wörterbuchu víme, že Lévy svědectví tohoto pramene (srv. heslo *foteire*) nepřikládá váhy.

Sapientia. Podle M.-L. stfr. *savance*, prov. *sabensa*, port. *sabença*.

Cogitare. Podle M.-L. 2027 slovo všerománské: rum. *cugetà*, staroital. *coitare*, log. *kuidare* říditi, obw. *quitar* míniti, starofranc. *coidier* míniti, mysliti, franche-comt. *küdi* mýliti se, špaň., port. *cuidar* mysliti, starati se. — Table de l'Atl. ling., str. 110 má tvary *cuidais* (1e): que je croyais 359, *cuidait* (3e): nous crûmes 360, *cuidé*: j'ai cru 361. Dodejme k tomu, že totéž sloveso je ještě na mapě 8/358: Crois tu? — Tvary ty jsou vždy v témž parler 938 (dpt. Jura), a to:

kude te = crois-tu?
kedje kudivo = que je croyais
ŏ kŭdĕ = nous crûmes
dj ɛ̀ kŭdằ = j'ai cru.

Je to z obce Morbiez, canton Morez. Tázaný byl brusič brejlí, dělník asi 40letý, rodilý v téže obci. — Nelze ovšem tvrditi, že by už jinde neexistovaly zbytky slovesa *cuidier*, poněvadž dotaz zněl po slovese *croire*.

Pozornosti zasluhuje rovněž gl. 239 *dɛ̆emɛ̆ipsum*, jež možno rozepsati buď *de temet ipsum* (jak jsme učinili pro seznam), nebo *de te metipsum*. V tomto případě je to provençalismus, M.-L. 5551/1 *metipse* sám: prov. *medeis, meteis*, katal. *mateix*. Avšak v gl. 242 je už zase *demeipsŭ*. Možno tu snad říci, že v gl. 239 proklouzl glossografovi provençalismus.

Semper je podle M.-L. 7814 slovo všerománské (jen ve franc. staré). Table de l'Atl. ling. upozorňuje, že na mapě *toujours* 26/1318 je tvar *sempré*. Ten je v celých Pyrénées-Orientales, pak v Gard 841, kde už zastaralo. Je i v pohraničních francouzsko-italských parlers 990, 899, 898 v Alpes-Maritimes, 982, 992 v Italii v kraji turinském. Míníme, že se tam asi udrželo vlivem vlašským, protože bylo slovo to i starofrancouzsky. —

Abychom uváděli, že románská jsou i slova *venire, bonas, uoluerunt* atd., nemá významu se zřetelem k rázu této části naší památky. —

Přehlížíme-li romanismy této druhé části gloss Kasselských a srovnáváme-li je s první částí, vidíme, že tato část je romanisticky daleko konservativnější, že je taková, jak to formuloval Baist. Sama o sobě část tato nedává bezpečných kriterií lokalisačních.

Stačí však, že gallorománské lokalisaci naší památky, již jsem stanov i podle látky prvního rozhodujícího dílu, nijak neodporuje.

IV.

ZÁVĚRY.

Ukázali jsme, že glossy Kasselské v té podobě, jak jsme je právě prozkoumali, jsou napsány kolem r. 802 ve Freisingu v Bavořích, že jsou opis a ne dílo původní, a že svými výsledky jsou text gallorománský. Je tedy přirozené, ptáme-li se, jsou-li ještě i jiné důkazy toho, že do Freisingu z Francie přišla předloha, již nutno klásti do VIII. stol.?

Sáhli jsme nejprve k H a u c k o v ě Kirchengeschichte Deutschlands; tam se dovídáme, že velicí misionáři, kteří pokřtili Bavory, byli Frankové: Rupprecht, Emmeran, Corbinian (ten pokřtil i část Rhaetie), ale to jest asi tak vše. Ačkoli vynikající toto dílo zůstává pořád základem všech studií o církevnictví v Německu, skýtá tu leccos přesnějšího dílo speciálnější a novější: M. D o e b e r l, Entwickelungsgeschichte Bayerns, Erster Band (Von den ältesten Zeiten bis zum westfalischen Frieden), 3. vyd. v Mnichově 1916, str. 61 a dále. A protože se tím potvrzuje náš filologický důkaz, budiž nám dovoleno uvésti tu podstatné věci. Na str. 61 D. upozorňuje, že (po vpádu germánském) Románi z Norika, Vindelicie, Rhaetie nevymizeli, nýbrž jen ustoupili, že se však zbytky jejich udržely i na Dunaji a s latinou jejich i křesťanství. Rozšíření říše franské přes Rýn znamenalo i rozšíření křesťanství; byloť provázeno vysíláním franských misionářů . . . Tuto franskou církev a misii oživil příliv irských mnichů. Jedním z jejich středisek (str. 63) byl klášter Luxueil založený Kolumbanem, misionářský to seminář pro Alamány a Bavory. Jako svatý Kolumbán a jeho žák Gallus působili v Alamánsku, tak nástupce Kolumbánův v opatském úřadě v Luxueil, Eustasius, působil v Bavorsku proti pohanství a ariánství. V 7. stol. učinilo asi pokřtění země a stavba kostelů značné pokroky. Úplně zvítězilo křesťanství teprve, když byly Bavory rozděleny r. 738/9 na čtyři biskupství: Salcburk, Freising, Pasov a Řezno. Zesílený život církevní se projevil zakládáním klášterů. „Řehole sv. Benedikta hověla ku podivu potřebám doby, zvouc právě jak k práci, tak k rozjímání: ora et labora. Právě tímto druhým požadavkem se stal Benedikt dobrodincem lidstva. Jeho mnichové pěstovali kulturu hmotnou i duševní, vzdělávali půdu, vychovávali mládež, pěstovali vědy a umění.“ — Biskupský klášter Sv. Marie na Dombergu ve Freisingu měl v VIII. stol. tyto filiální kláštery:

Hugibertmünster, Isen, Schäftlarn, Schliersee, Scharnitz a Schlehdorf. Rovněž v 8. stol. byl Freising proslulý svou klášterní školou (str. 71). Tamtéž napsal biskup Arbeo latinsky životopis sv. Corbiniana a Emmerama.

Doba vzniku gloss Kasselských padá do časů karolinské obnovy klasických studií. I v ní měl Freising své čestné místo: Doeberl str. 95 praví, že biskup Hitto z Freisingu dával opisovati knihy a sháněl na svých visitačních cestách spisy obsahu duchovního i vědeckého. Tu se tedy snad sáhlo po sbírce gloss přišlých z Francie, a opatřeny německým překladem jako učebná pomůcka. Že Freising měl styky s klášterem Luxueil, jsme právě slyšeli. Uvidíme hned dále, že náš klášter a biskupství měly styky i s Autunem. Toto město (staré Bibracte, pak Augusta Aeduorum a Augustodunum), nyní hlavní město departementu Saône-et-Loire, mělo biskupství proslulé už v 3. století. Jedním z biskupů byl svatý Martin, a tu Doeberl str. 63, pozn. 3 praví, že na franský vliv v Bavořích ukazuje právě to množství kostelů martinských v bavorských osadách, jejichž jména jsou zakončena příponou *-ing*. — U Autunu bylo však v VI. stol. založeno opatství řehole benediktinské Saint-Martin-les-Autun a r. 670 koncil v Autunu nařizuje, že se má přísně zachovávati řehole Benediktova. Stejně se usnášely také provinciální synody bavorské koncem VIII. stol., i synoda v Cáchách r. 802, jejíž „capitula a sacerdotibus proposita" pomáhá datovati, jak jsme viděli na začátku této práce, kodex, v němž se uchovaly glossy Kasselské.

Takto je tedy zjištěno, že na pokřtění Bavor, na církevní i kulturní zdar Freisingu měl vliv právě východní pruh střední Gallie (s městem Autunem jako bodem nejzápadnějším).

Když jsme pak zjistili v naší památce charakteristické zjevy gallorománské, jali jsme se pátrati, není-li nějaká speciální studie o stycích bavorských klášterů s francouzskými ve stol. VIII. Tehdy celý západ byl pod řeholí sv. Benedikta a opat a první biskup frisinský Corbinian založil blízko u Freisingu klášter benediktinský Weihenstephan-Freising, hledali jsme proto v studiích a revuích benediktinských. Dosud však styky ty vědecky prozkoumány a souborně zjištěny nejsou. O Salcburku na příklad se ví, viz Hauck II² 422, že sv. Arno dlouho prodlel v klášteře elnonském (S. Amand-les-Eaux u Valenciennes) a že odtud přinesl četné rukopisy. Nějakou takovou sebe menší zmínku o Freisingu jsme hledali. Hauck mluví o stycích Bavor s opatstvím Luxueil (dpt. Haute-Saône), o návštěvách potulných mnichů, ale jen povšechně. I jali jsme se v Gallia christiana studovati dějiny oněch klášterů, jež v stol. VIII. kvetly nejvíce, není-li tam zmínky o stycích s Bavory, ale marně. Tu však Dom Germain Morin,*) O. S. B., spolupracovník Revue bénédictine, upo-

*) Dom Germain Morin prohlédl na mou žádost — aspoň pro VIII. a IX. stol. — Meichelbeckovu Historia frisingensis a Bitteraufovy Traditionen des Hochstiftes zu Freising. V žádném z těchto spisů není přesných zmínek o rukopisech přišlých z Francie. — Budiž mi dovoleno poděkovati Dom Morinovi i zde za jeho vzácnou ochotu; já sám jsem si těch knih nemohl opatřiti.

zornil nás na svůj článek v téže revui 29 (1912), str. 168 násl.: Un recueil gallican inédit de Benedictiones episcopales en usage à Freising aux VIIe—IXe siècles. V něm ukazuje, že liturgický rozvrh, jejž přijal Freising v stol. VII.—IX., souhlasí s rozvrhem z Autunu, jejž po Bavořích rozšířili asi misionáři z Luxueil. M. konstatuje, že tytó Benedictiones jsou zajímavou stopou, jak se Freising původně řídil diecesí autunskou. Dom Morin připomíná dále, že Corbinian, podle domněnky první biskup frisinský, pocházel z Melunu (Ile-de-France); mluví o vynikající účasti mnichů z Luxueil při pokřtění Bavor a souhlasí s míněním K r u s c h o v ý m, že jsou v Bavořích liturgické texty pocházející z Luxueil, jež potvrzují spojení celého toho kraje až k Autunu s Bavorskem. (Jiný důkaz o stycích Freisingu s Francií jest codex Clm 6298 v Mnichově, jemuž právě D. Morin věnoval velikou pozornost; obsahuje nejstarší exemplář gallikánského homiliáře, uspořádaného biskupem Caesariem z Arles. O věci samé i E h r i s m a n n na str. 291, Exhortatio.) Vědecká kompetence Dom G. M o r i n a jest nade vši pochybu dosvědčena četnými jeho články v Revue bénédictine atd. Je tedy prokázáno, že Freising v VIII. stol. měl styky s Francií, s diecesí autunskou, čímž se podpírá i náš důkaz filologický.

Předloha gloss Kasselských z Francie do Freisingu přenesená vznikla ze starších pramenů kompilací, což jest výraz přesnější a správnější než „verfasst" německých romanistů, na př. B a i s t a. Jsou tu možné dva způsoby: buď mohl býti rozšířen glossář starší, nebo kompilovány v nové dílo glossáře starší různého původu místního. První mínění vyslovil M e y e r-L ü b k e, kritisuje dílo Marchotovo. Tam, mluvě o glossách 65 *iumenta* a 66 *equa*, pokládá je za důkaz, že byl rozšířen nějaký starší glossář. Věc není tak lehká, ale zajímavá proto, že by takové rozšiřování předpokládalo promyšlenou a řekněme i methodickou spolupráci glossátorovu, kdežto dosavadní zkušenost glossografů, jejichž díla jsme uvedli rozbírajíce výsledky analysy prvního dílu gloss Kasselských, je ta: kompilátor spisuje glossy z několika pramenů v nový celek většinou mechanicky, netečně, nedbaje, dá-li slovo smysl atd. Především se nám tedy zdá, že M.-L. asi míní, že by slovo *equa* představovalo glossář starší a *iumenta* ony doplňky, ale podíváme-li se do W a l d e^{2}, není tomu tak; obě slova jsou už i v staré latině. A tahle dvojice synonym není jediná v naší památce; máme tam ještě tyto paralelismy: 63 *cauallus*: 64 *equm* (přeloženo hengist = hřebec, patrně Bavor neuměl mnoho latinsky a *cavallus* bylo asi lidovější); 80 *scruua*: 81 *troia*; 91 *casu* : 92 *domo*; 98 *furn* : 100 *furnax*; 97 *keminada* : 99 *caminus*; 117 *mufflas* : 118 *uuanz*. [Nepatří sem ty dvojice, kde jsou chybou posledního opisovače synonyma v německém překladě: 60 *lumbus* : 61 *umbilico*, obé přeloženo *napulo*; nebo 14 *scapulas* : 15 *humerus*, obé přeloženo *ahsla*.] Tato slova rozrůzniti ve vrstvu starší a mladší hledíc k povaze sbírek gloss nelze ani se stanoviska latiny VIII. stol. ani romanisticky. I kdyby se to mohlo a smělo státi, i kdybychom řekli, že na př. *iumenta, cauallus, troia, keminada* jsou ty doplňky; že do-

plněk staršího glossáře jsou i slova s *—d—*: *argudu, figido, fidelli, mediran, pridias, segradas, sedella, uestid*; i kdybychom k nim připojili *puledra, puledro, taradros* — o více slovech bychom těžko dokázali hláskoslovně, že jsou (mladší) doplňky staršího glossáře —, zbývá ještě veliký (poměrně) starší onen glossář nejméně o 180 slovech s vrstvami jako dříve latinskou, románskou, francouzskou, frankorhaetskou, provençalskou etc., neboli není nám zase pomoženo nic, není vysvětleno, odkud ty vrstvy jsou.

Proto vyslovujeme domněnku, že glossy Kasselské jsou kompilovány ze dvou glossářů, a k tomu připojujeme nový fakt: kompilátor zároveň vědomě tu a tam doplňoval.

Pro tuto naši thesi mluví: 1. ony dvojice synonym námi svrchu uvedené, kterým se teprve teď dostává uspokojivého vysvětlení; 2. okolnost, že vedle slov s *—t—*: *mutus, articulata, situlas, putel, putelli* jsou slova s *—d—* (z nichž *argudu* je latinské!); 3. stanovisko jazykového zeměpisu, což je důkaz spolehlivý: tak se zcela jistě uspokojivě vysvětlí, že v glossách Kasselských jsou ony dvě vrstvy, francouzská a rhaetofrancouzská, proti vrstvám provençalské, rhaetoprovençalské a provençalskoitalské.

I míníme právě, že první glossář vznikl na území francouzském na hranicích švýcarských, druhý v nářečích provençalských. Klášterů od Embrun (staré Eburodunum v dpt. Hautes-Alpes) k Trevíru v těch místech bylo dost, každý z nich měl jistě nějakou sbírku gloss jako skvost pedagogický, pomůcku k učení a učení se latině, kterou rád poslal klášteru své řehole v území nedávno pokřtěném, jako byly té doby Bavory.

Že pak náš glossátor, a míníme tím kompilátora gallorománského a ne opisovače a překladatele bavorského, doplňoval glossy Kasselské vědomě, že byl tedy tu a tam do jisté míry spolupracovníkem a nejen mechanickým opisovačem (jako jindy většinou), o tom svědčí glossa 161 *quanta moi*, jež jde po glosse 160 *moi*, a pak hlavně toto: v glosse 164 je *uestid* a po ní *laniu uestid, lini uestid*, jako by glossátor chtěl ukázati, že ví, jaký může býti šat. V této souvislosti nabývají pravého významu glossy 97—100; glossátor, napsav slovo *keminada*, pospíšil si připojiti synonyma *furn, caminus, furnax*, aby se pochlubil svými vědomostmi. Podobně po glosse 16 *tondit* připojil celé věty: 17 *tundi meo capilli*, 18 *radi me meo colli*, 19 *radi meo parba*, což jsou úkony pro mnicha veledůležité, jak hned uslyšíme.

Cítíme dobře, že jsme tu opustili půdu faktů — snad po prvé v své práci, neboť jsme raději řadili slova mezi zkomolená, abychom nemusili vyslovovati domněnky — a tvoříme theorii o vzniku naší památky, pro niž nemůžeme podati přímého důkazu. Jsou to pouhé možnosti, ale je, myslíme, u gloss třeba i těmi se zabývat. Nepochybujeme, že celková studie o glossách osvětlí přece jednoho dne vznik těchto nejstarších památek gallorománských určitěji.

Kde vznikly glossy Kasselské v této podobě, jak je známe dnes, kde byly kompilovány, zda v jihovýchodním území francouzském či severovýchodě provençalském, nelze říci. Snad svědčí vrstva rhaetofrankoproven-

çalská, že se tak stalo na hranici všech tří území, a děla-li se kompilace v Autunu, prováděl ji snad Frankoprovençal.

Kompilátor byl kněz, asi mnich. O tom svědčí především tehdejší stav vzdělanosti: mnich nebo kněz jediné to byli, kteří v VIII. stol. uměli čísti a psáti. Důvod Holtzmannův, že není vztahů k věcem duchovním, musí ustoupiti: vždyť šlo o glossář věcný. Rozhodují však dvě glossy, dosud nepovšimnuté: 18 *radi me meo colli*, 19 *radi meo parba* (jen Marchot l. c. str. 37 u gl. 19 poznamenal: semble attester que l'auteur était clerc ou moine). Haeften, Disquisitiones monasticae, Antverpiae 1644, liber V, tractatus IX, disquisitio: An Benedictinorum rasa barba, podotýká: Porro inter clericos et monachos haec fuit differentia, quod illi barbam tondere tantum, hi vero ad cutem radere soliti fuerint. — Ducange má: Barbam radere sacerdotibus ac clericis latinis solemne. My se držíme ovšem Haeftenia, neboť je kompetentnější, a soudíme, že kompilátorem byl mnich benediktin.

Kompilaci donesli misionáři do Freisingu a tam ji po r. 802 opsal Bavor, mnoho latinsky neumějící, opatřil latinská slovíčka německým překladem, aby se jeho krajané z toho učili latině, a když dopisoval, chauvinismu svému ulevil: „Stulti sunt Romani . . .“, ač Románi přinesli vzdělanost do jeho vlasti. —

Shrnujeme výsledky své studie:

Popsali jsme krátce, ale podle možnosti úplně rukopis.

Načrtli jsme dějiny dosavadního badání o glossách Kasselských úplněji, než se stalo dosud, rovněž i výsledky jeho, takže i obraz dosavadních názorů je úplnější a pestřejší.

Rozdělení naší památky na dva oddíly (glossář, kniha hovorů) jsme podrželi, poněvadž je dáno povahou její.

Pořídili jsme úplný abecední seznam všech slov I. dílu a slovo za slovem bez výjimky jsme prozkoumali filologicky i se stanoviska jazykového zeměpisu.

Při tom jsme údaje i Meyerova-Lübkova REW. jednak opravili (viz zejména *alboculus, figido, gibbus* atd.), jednak aspoň doplnili: 476 *animalia*, 829 *auciun*, 6392 *bisle*, 1490 *calcanea*, 1549 *caminus*, 2053 *colli, collo*, 2310 *cramailas*, 5587 *minimus*, 2745 *domus*, 2755 *dorsum*, 4232 *humerus, implenus* (schází v M.-L.), 4008 *labium*, 5064 *linzu* 5075 *lippus*, 5160 *lumbus*, 5332 *manuaria*, 6170 *palma*, 6477, 6553 *picare, picem*, 6567 *plana*, 6242 *pridias*, 6660 *purcelli*, 6933 *quanta moi*, 7591 *sapas*, 7657 *scapulas*, 7959 *sedella*, 7515 *seia*, 7900 *siciles*, 9161 *uuasa*, 9250 *uerticem* — v části druhé: *cogitare* 2027, *intelligere* 5740.

Vyložili jsme pravou podstatu a povahu glossářů.

Ukázali jsme, že dosavadní názory o naší památce nemohou býti správné, že glossy Kasselské jsou výsledkem svým text *gallorománský*.

Rozebrali jsme i slova obsažená v druhé části našich gloss, která je konservativnější.

I míníme, že předloha naší památky — jež byla z Francie do Bavor přenesena, tam opsána a opatřena překladem do němčiny — vznikla na půdě Gallie, a to asi ze dvou pramenů. Kompilátor byl mnich.

Probadali jsme tedy glossy Kasselské po stránce jazykového zeměpisu, nezanedbávajíce ani stránky fonetické. Vysvětlili jsme, odkud a jak vznikly ty vrstvy v nich. Soudíme, že jsme probadali glossy Kasselské, jak si to přál Meyer-Lübke v Literaturblattě, tak totiž, „aby se porozumělo té podivné směsici", jakou glossy Kasselské jsou.

LES GLOSES DE CASSEL.

Notre travail comprend: I. bibliographie; II. l'historique des études; III. analyse complète du texte; IV. conclusions. Puis on trouvera l'index alphabétique aux pages.

I.

La bibliographie comprend:

A. Bibliographie spéciale des **Gloses de Cassel**, avec quatre sections: 1° facsimile; 2° éditions; 3° livres et études dont notre monument fait l'objet; 4° livres, études, articles des revues où l'on explique ou corrige telle et telle de nos gloses, où l'on a essayé de donner une caractéristique linguistique des **Gloses de Cassel**.

B. Table de dictionnaires, livres et articles linguistiques et historiques etc. etc. dont nous nous sommes servi pour notre travail.

II.

Voici le contenu du deuxième chapitre qui donne l'aperçu historique de notre thème: 1° Le manuscrit. — 2° Ce que sont les **Gloses de Cassel**. — 3° Leur destination. — 4° Le personnage du rédacteur. — 5° Le lieu où notre monument a été écrit. — 6° Copie ou plutôt la dernière rédaction. — 7° Les sources. — 8° Le domaine du roman auquel il faudrait attribuer le glossaire; l'opinion d'Eckhardt, Grimm, Diez, G. Paris, A. Holtzmann. Le travail de P. Marchot et les critiques dont il a été l'objet. Le mérite de Stürzinger. Les études de Baist et Pirson etc. 9° Résumé.

Afin de gagner place pour les résultats de nos recherches personnelles, nous nous contentons de reproduire le résumé de cet historique des études:

Parmi les romanistes qui se sont occupés des **Gloses de Cassel**, ont opté pour leur origine italienne: Sittl (Arch. lat. Lex 2, 567);

provençale: Eckhart,

française du Nord: Grimm, Diez, Schuchardt, Lücking, Stürzinger, Suchier, Foerster, Baist, Nyrop, Anglade (R. langues rom.),

rétoromane: Holtzmann, Monaci, Marchot, Brunot,

romanobavaroise: G. Paris, Gartner (Marchot),

Restent indécis: Meyer-Lübke (mélange rétofrançais), Pirson (texte bas-latin avec des éléments rétogaulois), Rydberg, Voretzsch.

III.

L'analyse complète des Gloses de Cassel.

1° Introduction.

(Motifs du présent travail; notre méthode; notre littérature; notre plan.)

En ce qui concerne le caractère linguistique des **Gloses de Cassel**, c'est un véritable chaos et la confusion augmente, si l'on considère la circonstance embarrassante que tous les savants qui s'occuppent de notre monument réussissent toujours à appuyer leur opinion par des exemples convaincants, même irréfutables, puisés généralement dans les Gloses elles-mêmes. On n'a pas encore essayé d'expliquer ce fait curieux; notre analyse et ses résultats montreront comment cela a été possible: cela consiste dans le caractère du glossaire qui est une compilation; il y a des couches de mots d'origine diverse.

Le travail que nous nous proposons d'accomplir est difficile, parce que le texte nous vient des temps anciens et ce que nous offre la philologie romane pour nous aider, est peu de chose et ne suffit guère.

Mais la cause principale de la confusion dont on n'a pas encore tenu compte est que, jusqu'ici, les **Gloses de Cassel** n'ont pas été analysées complètement, mot à mot sans exception. Marchot lui-même qui a toutefois voulu dresser un tableau grammatical de notre texte entier, n'a point analysé toutes les gloses: dans son Commentaire il a sauté à peu près cinquante mots sur cent quatre-vingts.

Voilà pourquoi notre étude n'est pas une révision, mais une *première analyse complète* des **Gloses de Cassel**. —

Quant à la méthode qu'il faut suivre, le travail de Marchot nous la prédestine: pour combattre l'origine française de notre texte, il a tracé le tableau de principaux caractères phonétiques et il a relevé surtout deux phénomènes phonétiques (*esilos, meo*); pour prouver leur provenance frioulane, il s'autorise de nouveau des raisons purement phonétiques (v. à la p. 34 de son travail). Il est vrai que dans son Commentaire, il analyse les **Gloses de Cassel** au point de vue lexicologique, mais ce n'est que dans le but qu'il exprime dans les termes suivants (v. à la page 9): Après avoir déterminé, d'une façon générale, dans quelle région du monde roman les **Gloses de Cassel** ont été élaborées, il s'agira d'identifier dans la langue romane que parle cette région, chacun des mots que contiennent les Gloses. — Il se contente donc de constater si chacun de ces mots se retrouve dans le rétoroman et il le retrouvera même en forçant les faits: il a subordonné d'avance les faits lexicologiques aux résultats inexacts de son analyse phonétique. Nous avons droit de dire que l'étude de Marchot n'est faite qu'au point de vue phonétique. Or, cette méthode a échoué tout à fait, et elle eût échoué même si elle avait été suivie d'une manière moins superficielle comme c'est le cas. Déjà G. Paris avait mis les romanistes en garde contre la phonétique peu sûre d'un monument des plus anciens. Il avait dit: Le glossaire, si précieux pour l'histoire du sens, ne peut dans la plupart des cas inspirer pour la partie phonétique qu'une médiocre confiance, rédigé comme il est par un Allemand latiniste.

Mais si la partie phonétique n'est pas une base sûre et solide pour localiser notre texte, adressons-nous aux mots, à la partie lexicologique: que l'atlas linguistique roman nous aide à décider.

Marchot, il est vrai, pour corroborer sa méthode, avait contesté à la p. 30 a priori qu'une telle méthode eût pu réussir.

Mais il n'a pas la première idée de méthode lexicologique, de ses devoirs, de sa portée. En outre, au cours de cette vingtaine d'années qui nous sépare de l'étude de Marchot, il a paru des livres, des travaux précieux qui mettent en vigueur tous les avantages de la méthode de géographie linguistique romane.

En recherchant l'extension géographique des mots contenus dans notre recueil, nous ferons naturellement attention aussi aux phénomènes phonétiques importants des **Gloses de Cassel**, à ceux qui sont autorisés par l'évolution ultérieure des langues romanes et non pas à ceux que nous devons à la perplexité ou négligence du scribe. Par exemple dans le mot: *puledra, puledros* nous sommes d'avis — et nous croyons que c'est juste — que ces formes nous renvoient plutôt au galloroman qu'à la forme rétoromane. Ce sont là des phénomènes dont nous nous servons pour localiser les formes des mots conservées dans notre monument, voir par ex. dans notre analyse ci-dessous les mots: *putel, putelli, puticla, purcelli* et surtout voir ce que nous avons écrit sur le *-d-* de la glose *argudu*.

Comme nous l'avons déjà dit, depuis 1895, l'année de l'apparition de l'étude de Marchot, la philologie romane a fait des progrès énormes que l'on peut mesurer le mieux en étudiant le Romanisches etymologisches Wörterbuch de W. Meyer-Lübke (= Dictionnaire roman étymologique) dont les premières livraisons ont paru en 1911, mais qui n'est pas encore complet en 1919. La dernière livraison parut en 1921, mais sans apporter la „Geschichte des Wortschatzes", v. REW à la p. 1092, qui aurait été sans doute d'importance capitale pour notre travail. Elaboré d'une méthode scientifique sûre, il a été objet, à mesure que ses livraisons paraissaient, de nombreuses corrections et améliorations qui affluaient de toutes parts. Cela est dû en partie au vif désir de tout romaniste de posséder enfin un dictionnaire étymologique roman sûr et solide, mais d'autre part l'œuvre de Meyer-Lübke est çà et là très personnelle, même quant au choix d'étymologies des mots incertains. (Pour en rester à la matière des **Gloses de Cassel**, on est tout de même un peu étonné d'avoir à rechercher l'étymologie de *foie* sous le nom de *sykoton*.) Mais cela ne diminue point le mérite de l'auteur de nous avoir donné la juste idée du fonds latin, germanique, arabe, slave, qui est à la base des langues romanes. Mais quant aux dialectes rétoromans qui nous intéressent par-dessus, tout étant donné le point de vue de Marchot, Meyer-Lübke n'avait pu utiliser que la *Rätoromanische Grammatik* (= Grammaire rétoromane) de Gartner, parue en 1883. Mais en 1910, au moment où le Dictionnaire de M.-L. allait être mis sous presse, Gartner a publié son chef-d'œuvre: Handbuch der rätoromanischen Sprache und Literatur (= Manuel de la langue et de la littérature rétoromane). Ce manuel contient non seulement des textes en six patois rétoromans de nos jours, mais aussi sa grammaire comparée des patois rétoromans nous présente beaucoup de mots des plus usités en plus de cinquante variétés dialectales. C'est une espèce de l'Atlas linguistique rétoroman. Nous nous en sommes servi pour compléter les données rétoromanes du dictionnaire de M.-L. —

Pour n'omettre rien, nous n'avons pas manqué d'étudier le Vollständiges Wörterverzeichnis zu E. Koschwitz: Les plus anciens monuments de la langue française, par E. Stengel, 1882 (= Table de mots contenus dans le livre de Koschwitz etc.) au cas où l'on trouverait dans ces plus anciens textes des exemples qui pourraient nous aider à localiser notre recueil. Mais excepté la forme *vestid* (v. ci-dessous l'analyse alphabétique) nous n'avons rien trouvé. Il fallait bien s'y attendre, vu que les plus anciens monuments de la langue française et provençale ont un caractère tout différent de celui des **Gloses de Cassel**, un caractère poétique, plus monumental, tandisque notre texte n'est qu'un glossaire qui ne contient que des expressions de tous les jours, des notions plus vulgaires. Tout de même, nous tenons à constater ce résultat même négatif, parce que Gartner avait exigé cette recherche qui lui paraissait être de grande espérance. —

Mais ce qui a été de la plus grande utilité et de la plus grande importance pour nos recherches personnelles, c'est l'Atlas linguistique de France par J. Gilliéron et E. Edmont, Paris 1903—1910. Tout éloge paraît superflu à quiconque connaît cette œuvre supérieure. Les trésors de la langue française y cachés sont à présent d'un accès plus facile grâce à la Table de l'Atlas linguistique, parue en 1912. Gilliéron a déjà publié toute une série d'études de géographie linguistique fondées sur les matériaux de son Atlas linguistique. Nous n'avons pas ici le loisir ni de les nommer ni de les apprécier. Il n'y a point une méthode générale qu'il faudrait suivre pour l'étude de ce genre. La matière offerte par l'Atlas linguistique est un vaste champ, mais qu'il faut défricher. On y peut étudier l'ensemble de la phonétique des patois modernes sur une carte et en comparant plusieurs cartes du même type on parvient à découvrir et à tracer tout le développement d'un phénomène pendant des siècles, de même on y étudiera la morphologie, la phonétique syntaxique, la syntaxe elle-même, la vie des mots, la sémantique, tout ce que l'on voudra: on n'a qu'à étudier les cartes, à réfléchir sur leurs indications et données, à comparer et se laisser conduire par des faits linguistiques et de donner des déductions justes concernant l'évolution antérieure de ce phénomène. Il n'y a qu'une chose à retenir que Wend. Foerster a formulé *ZRPh* 31, 564: Les données de l'Atlas linguistique ne sont sûres que de leur côté positif, mais pour le cas qu'un certain phénomène ne se trouve pas signalé dans un tel parler, un tel patois, rien n'y fait: l'absence d'un tel phénomène, le côté négatif, ne prouve rien à moins d'autres preuves sûres.*)

Nous aussi, nous avons réussi à tirer de l'Atlas linguistique de Gilliéron plus d'un enseignement que l'on retrouvera dans notre analyse. On joint aux études de géographie linguistique, fondées sur l'Atlas, des cartes qui sont quelquefois assez instructives. Mais pour notre tâche d'analyser et de localiser un monument du VIIIe siècle, elles n'auraient point l'intérêt que leur doit quiconque étudie les patois modernes. Ces cartes nous présenteraient l'extension actuelle des mots, mais notre but à nous est tout autre, nous voudrions apprendre l'extension de ces mots au VIIIe siècle.

Les indications fournies par les matériaux de l'Atlas linguistique, voilà ce que nous leur demandons:

1. pouvoir d'après l'état des choses actuel vérifier ou expliquer l'état ancien;

2. nous dévoiler des patois où se sont conservées des formes inespérées, inconnues jusqu'alors.

Mais il faut être bien réservé pour que l'étude de l'extension actuelle puisse amener à la localisation d'une forme ancienne. Il y a un très grand nombre de mots qui sont à présent galloromans, mais qui ne l'étaient point dans les temps anciens. Voilà le cas où l'exactitude sobre du Dictionnaire roman de Meyer-Lübke vient en aide et rend des services ainsi que le Petit dictionnaire provençal de E. Lévy de 1910.

Souvent aussi, nous avons consulté le Dictionnaire des bureaux de postes, 2e édition 1909, qui rend aussi des services — il peut par-ci, par-là montrer l'extension géographique d'un phénomène — mais à un certain degré seulement. Il ne donne naturellement que le nom de la commune, mais le géographe linguistique serait heureux de posséder un Dictionnaire roman de noms de lieux où il trouverait la date de fondation, au moins. Ainsi, si l'on lit le nom de la commune Le Muy, département du Var, on peut juger que c'est là une forme ancienne (du latin *modius*, fr. *muid*), parce qu'il y a analogie avec le nom de lieu Puy (du lat. *podium* = colline) et les communes de ce nom-là sont de fondation ancienne, comme l'a montré Petar Skok, l'éminent romaniste yougoslave, *ZRPh* 32, 434. Mais d'un autre côté le nom de lieu Tine (Suisse) n'a pas d'importance pour la philologie, la commune pouvant être

*) V. pour la méthode encore notre article: **caua.**

de fondation récente. Ledit Dictionnaire des bureaux de postes nous a été utile, croyons-nous, pour les mots *armenta* et surtout *uerticem* (v. l'analyse alphabétique).*)

Le plan de notre étude est tracé d'avance, car nous avons remarqué ci-dessus que dans les recherches que l'on a faites jusqu'à maintenant on est habitué à diviser les **Gloses de Cassel** en sept sections dont les six premières qui contiennent les gloses 1—180 forment le glossaire proprement dit; c'est la première partie de notre recueil dans laquelle il y a beaucoup de traits romans, et la section septième: gl. 181—245 (jusqu'à la fin de notre monument) qui forme la seconde partie des **Gloses de Cassel**, une espèce de livre de conversation, que l'on n'a pas assez examiné jusqu'ici au point de vue roman.

Nous maintenons cette subdivision.

Dans la **première** partie de notre analyse:

1° nous dressons une Table alphabétique de tous les mots romans contenus dans la première partie seulement — ce qui est nécessaire pour obtenir une vue d'ensemble et pour dresser une statistique (voilà ce que l'on n'a point fait jusqu'ici. Grimm op. cit. à la p. 460 a, il est vrai, une Table alphabétique du texte entier (gl. 1 —245), mais on n'y trouve que des mots qu'il avait supputés romans, et cela corrompus souvent par ses propres corrections conjecturales);

2° nous analysons au point de vue romanistique tous les mots d'après l'ordre alphabétique, excepté les mots du même radical; ceux-là, nous les analysons ensemble;

3° nous donnons une statistique exacte de tous les éléments dont se compose cette partie de notre monument;

4° nous formulons les résultats de l'analyse de cette première partie des **Gloses de Cassel**.

Dans la **deuxième** partie de notre analyse:

1° nous donnons d'abord une table alphabétique de tous les mots de cette seconde partie;

2° nous les analysons de point de vue roman;

3° nous comparons ce qui en résulte avec les résultats de l'analyse de la première partie.

2.

Analyse alphabétique de la première partie des Gloses de Cassel.

La première partie de notre recueil, c'est-à-dire gl. 1—180, compte 196 mots sous 206 formes. Nous n'entendons par là que les lemmas, cela va sans dire: les mots latins dans la plus large conception du mot — et non les interprétaments germaniques. Ces lemmas appartiennent à toutes les catégories grammaticales et même il y a des phrases entières. Cette partie des **Gloses de Cassel** se compose de six sections, comme nous l'avons remarqué dans notre aperçu historique:

I. (Les parties du corps humain)	gl.	1— 61	compte 72 mots latins en tout
II. (Les animaux domestiques)	gl.	62— 90	29 mots
III. (La maison)	gl.	91—100	19 mots
IV. (Les vêtements)	gl.	100—119	9 mots

*) Au moment de mettre sous presse notre étude, nous apprenons, en parcourant les premières années de la Revue de philologie française et de littérature que M. Gilliéron s'est aussi servi du Dictionnaire des bureaux de postes dans ses travaux de géographie linguistique, il y a déjà dix ans.

*

V. *a*) (Les vaisseaux) gl. 119—135 22 mots y compris les trois mots interlinéaires dont nous avons fait mention à la p. 11 et que l'analyse philologique ne saurait point négliger.

b) (Les instruments) gl. 136—150 22 mots

VI. (Varia) gl. 151—180 33 mots

Nous croyons inutile de les réimprimer, dans notre résumé français, on les trouve à la p. 32ss de notre travail; nous y avons résolu toutes les abréviations paléographiques.

Nous ajoutons que nous comptons *albiosoculos* pour un seul mot — on verra nos raisons dans l'article *albiosoculos* à la p. 101 et il en est de même pour *deapis*, mot corrompu et énigmatique que la Chrestomathie de Bartsch-Wiese divise en deux mots. Par contre nous reconnaissons pour deux mots les gloses *aia tutti* et *inter scapulas*; c'est cette dernière glose que D i e z et encore M a r c h o t relient.

Voilà comment nous arrivons à compter dans la première partie des **Gloses de Cassel** 196 mots en 206 formes.

Cependant il y a parmi ces 206 formes quelques mots qui incontestablement n'ont aucune importance pour l'analyse philologique.

Ce sont: *et* 149^{I}, 150^{I}, 175^{I}.

De cette manière nous avons à analyser 195 mots en 203 exemplaires.

Nous sommes convaincu que notre analyse alphabétique, écrit en tchèque, est tout de même facile à comprendre pour quiconque s'occupe de la philologie romane. —

L'abréviation M.-L. signifie le Dictionnaire étymologique roman de Meyer-Lübke, Atl. ling. = Atlas linguistique de Gilliéron. Gartner signifie le Handbuch du même auteur (v. la bibliographie), et cela: Gartner, leb. Mund. 40 (par ex.) = la 40ième phrase de la partie première, intitulée: Texte aus lebenden Mundarten; l'abréviation: Gartner str. 259 par ex. se rapporte à la deuxième partie du manuel: Grammaire comparée de dialectes rétoromans.

Nous renvoyons donc le lecteur aux pp. 32—87 de notre travail et ne donnons ici que les résultats de notre analyse, excepté les cas plus importants.

agnelli — roman à l'exception de l'esp. et du port.*)

aia — (tutti) *aia* (eia) manque au rétoroman. Le mot suivant: *tutti* exclut l'esp. et le port. Puisque le roumain et le log. n'entrent point en considération, il ne reste que l'aire du franç. et du prov. comme patrie de ce mot, *relativement* sans doute, c'est à dire pour les **Gloses de Cassel** seulement. Mot relativement gallo-roman.

albios oculos = qui a une cataracte sur l'œil. D i e z avait lié ces deux mots en *albioculus* qu'il corrige et identifie avec le mot *alboculus*, où il voit l'étymologie du fr. *aveugle* et qu'il déclare avoir été forgé d'après les mots *abnormis*, *amens* etc. G. P a r i s est d'avis que *aboculus* vient de la langue du palais byzantin et qu'il est formé d'après le mot grec.

En corrigeant *albios oculos* en *aboculus*, Diez avait recouru à un procédé qui n'est pas rare dans une étude des gloses dont la leçon est plus d'une fois corrompue, mais qui n'est autorisé que dans ce dernier cas. Mais ici, croyons-nous, les philologues romans, non seulement Diez et G. Paris, mais aussi récemment Wartburg et Meyer-Lübke se trompent, en voulant maintenir l'étymologie *aboculus*: on a tort de croire que le précieux *albios oculos* est une transformation de *aboculus* due à l'étymologie populaire. C'est faux, et nous allons appuyer notre opinion par des raisons objectives et pragmatiques.

Le premier qui a relevé l'étymologie: *aveugle* < alboculus, c'est E. H e r z o g, *ZRPh* 26, 732. Il a objecté qu'on aurait dû réunir d'autres exemples pour la thèse que les langues romanes eussent formé des mots d'après le modèle de la langue du palais byzantin; puisqu'au commencement du moyen âge un grand nombre de documents a été écrit dans un latin très différent du latin classique et très voisin du latin populaire, pourquoi est-ce donc qu'un tel mot comme *aboculus* ne s'est point conservé? „Voilà pourquoi moi, j'aimerais — dit Herzog — à partir du mot qu'on trouve dans de vieux textes: il y avait en latin le nom d'une maladie des yeux, d'abord chez les animaux, puis chez les hommes *album oculi* (en grec: glaucome), cité par Pelagonius, dans Mulomedicina Chironis, chez Végèce. Il y a à côté de lui une autre dénomination, par ex. albumen, mot qui signifie: cataracte sur l'œil. On peut donc supposer que le nom de la maladie *alb(u)oculi* a pénétré de la langue des médecins dans celle du peuple et celui-ci en a peut-être formé un adjectif *alboculus*; *l* a disparu par cause de dissimilation (comme *albula able*), juste à temps que le *-b-* puisse passer en *- v -*. Ainsi seulement peut-on justement comprendre la glose 173 *albios oculos* dans les **Gloses de Cassel**. En ce temps-là le mot ne signifiait pas encore par extension *aveugle* en général, mais on avait encore le sentiment de son origine. La terminaison *—ios* vient d'une latinisation maladroite du mot roman." —

Voilà les déductions de H e r z o g et nous croyons qu'il a parfaitement raison. Il s'est trouvé même un médecin qui vint appuyer ses raisons, c'est le médecin oculiste O. Gerloff, *ZRPh* 30, 85. La plupart des aveugles, dit-il, n'est pas *ab oculis* = sans yeux, mais ils ont les yeux troublés, éteints. Il y a en général deux maladies: trachome et cataracte (avec des kératites profondes, ajoutons-nous) qui défigurent l'œil de sorte qu'au lieu de la cornée de couleur foncée et de la pupille noire on voit une macule blanche qui frappe. C'est surtout chez les peuples du Sud que cela a dû sauter aux yeux et à la longue on désignait

*) Étant donné le caractère du résumé, nous avons dû supprimer ici beaucoup de détails, de détails qui doivent intéresser avant tout les romanistes. Nous prions donc les lecteurs de vouloir bien parcourir, quand bon leur semble, notre analyse écrite en tchèque. Ils verront qu'un romaniste sans préjugés comprend aisément l'article roman conçu en tchèque.

ainsi tous les aveugles, même quand — dans des cas beaucoup plus rares — leur œil n'était pas blanc. — L'oculiste souligne qu'à son point de vue, Herzog a tout à fait raison. —

Mais les romanistes ne l'ont point reconnu. En 1911, W. von Wartburg a publié une étude sur les noms romans des défauts de la vue dans Revue de dialectologie romane, t. 3, pp. 402—503, t. 4, p. 16—44. (Die Ausdrücke für die Fehler des Gesichtsorgans in den romanischen Sprachen und Dialekten.) Il dit § 25: En France, c'est de nos jours *aveugle* qui prévaut (sur *orbus* et *caecus*). L'origine de ce mot est incertaine. — Dans la note il ajoute: Tous les efforts pour expliquer l'origine de ce mot au point de vue des jurisconsultes ou des médecins ont été vains. Quant aux deux solutions proposées jusqu'ici, ni* *alboculus* (Herzog) ni* *aboculus* (Diez) ne me satisfait. La première paraît artificielle, la seconde est de formation tout à fait anormale. —

Voilà ce qui est singulier: Wartburg appelle artificielle l'étymologie de Herzog appuyée par un monument aussi ancien que le nôtre — sans parler de raisons psychologiques qui viennent à son aide — mais lui, il propose: *vacuus ab oculis*! Et ces aveugles innombrables dont les orbites n'étaient point vides, ils n'étaient pas *vacui ab oculis*, croyons-nous! *W.* néglige, comme on voit, les **Gloses de Cassel**, mais il se punit lui-même: son travail apporte un grand nombre de dénominations dialectales, il est vrai, mais l'intéressant mot *lippus* de nos Gloses (= qui a les yeux chassieux), mot qui vit dans les parlers de Provence, lui a échappé.*) —

Presqu'en même temps, Meyer-Lübke, Dict. rom. étym. no 33, maintient l'étymologie *ab oculis* et dit: Ce mot vient de la langue des médecins et est formé d'après le grec: ap'ommaton. (Il ne faut pas prendre en considération l'*album oculi* = cataracte, *albios oculos* staraplinter Kass. Gl., parce qu'à l'appui de ab oculis on peut produire des citations.) — Mais M.-L. oublie qu'il est de première nécessité de nous faire savoir le temps duquel viennent ces citations. Des passages de Ducange ne prouveraient rien, car Herzog avait montré que dans le cas d'*album oculi*, Ducange et ses continuateurs avaient écorché la matière. Et puis Herzog, Wartburg, Meyer-Lübke sont d'accord que le mot aveugle est commun à l'italien et au français : est-ce vraisemblable que les gens de la France du centre aient attendu que les médecins leur forgent d'après le modèle du grec „ap'ommaton" le mot *aboculus* qui ne convient au reste qu'à ceux à qui on a crevé les yeux? Il est beaucoup plus probable, croyons-nous, que le peuple a formé d'après le mot *albuginem* ou un autre du même radical *alb-* le mot *alboculus* que le glossateur des **Gloses de Cassel** avait noté. Nous signalons encore que le copiste bavarois qui, comme nous le verrons, ne connaissait pas le latin à fond, a compris très bien la glose *albios oculos* (il l'a traduite „staroplinter" et encore de nos jours on dit en all. staarblind = aveugle par suite de cataracte). Ceci est pour nous une preuve que dans le latin du VIIIe siècle *alboculus* est un mot assez usité qui plus tard signifiera l'aveugle en général. Herzog et Wartburg sont d'accord qu'on ne peut trouver dans les livres et documents tant juridiques que médicaux du commencement de moyen âge un seul exemple sûr de ce mot: pour nous c'est entendu que le mot ne soit pas venu ni de la langue du palais ni de celle des médecins.

Considérant ces raisons d'ordre philologique et psychologique nous trouvons que la glose *albios oculos* présente la vraie étymologie du français *aveugle*. (Que

*) Il y faut ajouter que dans son Französisches etymologisches Wörterbuch, Bonn et Leipzig 1922, à la p. 7, Wartburg a lâché sa propre étymologie: **vacuus ab oculis** et s'en tient à l'étymologie de Meyer-Lübke ce qui ne démonte point nos objections contre cette manière de voir.

nous avons ici deux mots, *albios oculos*, cela est dû à l'étymologie populaire du scribe ou même du copiste bavarois.)

Ajoutons quelques remarques sur l'extension géographique du mot. Herzog loc. cit. à la p. 732 est d'avis que le mot ne vit qu'en français et dans les dialectes de l'Italie du Nord. En ancien provençal on ne le retrouve que dans le mot *avogolar* du livre de Sidrac „*Avugle* dans les dialectes modernes", dit Herzog, „doit venir du français. De même on trouve en italien littéraire *(a)vocolo, avocolar, avocolezza*, mais je ne peux établir, si cela est indigène ou d'origine bas-latine . . ." Wartburg, lui non plus, ne le retrouvait en ancien provençal. Mais nous tenons à signaler qu'une telle preuve négative n'a pas de valeur. Les anciens monuments de la littérature provençale — comme ceux de la littérature française et autres — ne représentent point toutes les branches des connaissances humaines et sont par là loin de nous donner l'idée vraie du vocabulaire de l'ancien provençal. Il s'ensuit que ne découvrant pas un mot dans des monuments de l'ancien provençal on n'a pas encore le droit de dire que ce mot n'a pas existé en provençal. — Quant aux dialectes provençaux modernes, Atl. ling. 2/80, carte *aveugle*, nous révèle ce mot dans presque tous les dialectes français et provençaux. Mais cela ne nous dit rien, car le mot *aveugle* y a été demandé dans une phrase entière et point heureuse pour nos recherches, cette-fois: Il faudrait être aveugle ou fou. Je crois qu'on peut avoir recours à la carte 1537 *éblouir*. On y voit dans les dialectes provençaux au milieu des représentants des types *éblouir* etc. deux îlots: *avugla* 872 Bouches-du-Rhône et 755 *abuklá* Tarn. Nous croyons que dans ces deux parties il ne se peut agir de l'invasion française, et que ce mot a existé aussi dans les anciens dialectes provençaux — Mot français, provençal, italien.

animalia. D'après M.-L. 476 roman (excepté le prov. et l'ital.) — Mais nous les retrouvons aussi en provençal, v. à la p. 38 Roman.

argudu. C'est le latin *argutus* qui n'est pas roman, mais qui nous intéresse rien moins à cause de *-d-*. Au temps des **Gloses de Cassel**, à n'en pas douter, le *-t-* intervocalique s'est sonorisé en *-d-*. Dans notre texte, nous avons plusieurs exemples de *-d-* 75 *fidelli*, 52 *figido*, 97 *keminada*, 105 *mediran* (qui vient de *materiam*), 103 *pridias* (= parietes), 101 *segradas*, 127 *sedella*, 164 etc *nestid*, mais de l'autre côté, il y a le *-t-*, c'est-à-dire la graphie latine dans de, cas suivants: 47 *articulata*, 177 *mutus*, 179 *situlas*, 49 *putel*, 50 *putelli*. Nous nous demandons, si les **Gloses de Cassel** ont été compilées de deux sources. [D'autress nous ne disons nullement: preuves de cela, mais: phénomènes analogues qui ne. l'excluent point, nous les avons assemblés dans le chapitre IV du présent travail (Conclusions)]. Voilà un phénomène phonétique que Marchot n'a pas trouvé digne d'attention, mais qu'on retrouve dans les manuscrits à partir du VIIe siècle et qui apparaît dans les textes encore longtemps. Il est donc probable qu'une des deux sources des **Gloses de Cassel** vient du VIIe siècle, croyons-nous.

armentas roman, mais inconnu aux langues ibériques.

articulata corrompu, v. l'article **digiti** ci-dessous.

aucas roman.

auciun D'après M.-L. 829 français, mais nous prouvons, v. p. 39, que le mot est connu aussi en provençal. — Galloroman.

aures — latin.

bisle M.-L. 6392 (*balneae pēnsiles* = (cabinet de bain) connaît le mot en ital., fr., prov. — Nous montrons que le mot est aussi en rtr. (p. 39). Mais il faut tenir compte de l'article de *Jud*: Problèmes de la géographie de mots dans les langues romanes anciennes, qui revient à notre glose à la p. 61 (v. la bibliographie). Il cite notre glose parmi les mots latins qui ont été caractéristiques pour le latin pro-

vincial de la France du Nord. Dans l'acception de „fourneau", le mot *poêle* n'est connu qu'en France du Nord et en Dauphiné au plus, parce qu'en Provence, en Espagne, les calorifères sont presque inconnus. Il s'ensuit qu'au temps de notre monument ce mot est français, francoprovençal et italien et il existe dans les Alpes, dans la Suisse romande. — Rétofrançais et italien.

boues — roman.

brachia — roman.

calamel = os de jambe. D'après M.-L. roman, mais seulement dans la signification de *chalumeau*. Mais dans les **Gloses de Cassel** ce mot se trouve dans la partie du texte qui apporte les appellations des parties du corps humain (ce sont *coxa os maior, tibia* qui précèdent, c'est *talauun* qui suit): nous sommes donc convaincu que ce mot, étant employé dans sa signification primitive, n'est qu'un de termes techniques médicaux latins ou plutôt bas-latins.

calcanea = talon. D'après M.-L. roman à l'exception du provençal. — Mais a été aussi en ancien provençal (v. p. 40). Roman (savant).

caldarora n'est pas une graphie vicieuse, mais une forme parallèle du mot *caldariola*. — Bas-latin.

caldaru = chaudron. D'après M.-L. roman, mais à la fin de son article no 1503 M.-L. ajoute: Le mot *caldariu* paraît s'être glissé, peu à peu, dans la France du Sud, partant du Nord et supplantant le *pariolum*, v. Jaberg, Sprachgeographie à la p. 19. — Cependant Jaberg lui-même remarque l. c. que l'extension de *caldariu* dans *toute* la Romania nous commande la réserve. Et au temps où les **Gloses de Cassel** ont été composées notre mot était déjà indigène au moins dans la région francoprovençale — croyons-nous. — Roman.

calice roman (savant).

callus = gallus, roman. Quant au français, le mot ne vit que dans les patois.

galina — roman.

caminus — on le retrouve en ital., prov., et engad. d'après M.-L. Inconnu à Gartner.

keminada d'après M.-L. ital. *caminata*, engad. *k'amineda*, fr. *cheminée*, prov. *caminada*. Atl. ling. 6/823 carte *cheminée* fait voir dans les parlers provençaux la forme *chemined* (Creuse etc.) La phonétique du mot excluant l'italien et l'engad., nous le tenons pour galloroman.

camisa, campa (= camba), **capilli** — romans.

capriuns. D'après M.-L., le français *chevron* est un des dérivés du latin* *capreus* — Mais ce qu'il importe, c'est de savoir la date de cette dérivation et son lieu de naissance probable. Or, G. Paris mentionne un passage (v. p. 42) où l'on trouve le nom „fluvium Capriunum". Mais à notre avis, tout ce qu'on y gagne pour notre recherche, c'est qu'aux environs de l'an 800 (et pour sûr longtemps avant) le mot *capriunu* était assez étendu en galloroman, cf. Raynouard, *Lexique roman*, qui cite un passage du Roman de Jaufre: E no i a trau ne cabrion. — Galloroman.

caput — roman.

carisa glose interlinéaire. Baist y voit, comme nous l'avons dit (v. p. 13), le tchèque *kovec* = muid. Mais ceci ne serait possible que dans le cas où l'on supposerait que nous devons ce mot au copiste (au dernier rédacteur) de Freising, car ce monastère était voisin des Slaves. Mais ce n'est pas sûr et nous regardons pour le moment ce mot comme énigmatique, corrompu.

Meyer-Lübke, *ZRPh* 1918 à la p. 490, a tenté une nouvelle explication, il y voit le milan. *carrera* (botte carrera) = tonneau que l'on charrie. Nous reconnaissons que cette explication correspond à la traduction germanique de la glose fodarmaziu = une charretée, mais nous la trouvons trop hardie. C'est d'abord dans les glossaires réunis dans le recueil „Althochdeutsche Glossen" de Stein-

meyer-Sievers qu'il faut chercher la vraie forme primitive du mot. Celle-ci une fois trouvée on pourra seulement rechercher ses correspondants dans les langues romanes. Tout autre procédé nous paraît arbitraire. Et puis, dans ledit article, Meyer-Lübke déclare le mot *carrera* bergamasque, des confins rhétoitaliques, tandis que dans REW 1721 il l'a déclaré comme venant de l'Engadine. Mais les Gloses de Cassel n'ont été écrites ni en Engadine ni en Italie du Nord, comme l'on le verra dans les „Conclusions" du présent travail. Meyer-Lübke a donc tort de dire qu'un mot milanais et bergamasque convient à la „géographie du texte". Tout au plus, on pourrait dire qu'il s'agit d'une glose venant du réto-roman ou des dialectes italiens du nord. Mais nous répétons que le mot est corrompu.

casu. On était d'avis que la plume y avait fourché au copiste. Mais Pirson y voit un métoplasme de *casa*, v. p. 44. Cela suffit pour regarder avec Gröber le mot *casu* venant du latin vulgaire comme roman.

caua, mal écrit = *cuva* du lat. *cupa*. D'après M.-L. 2401 fr. *cuve*, vaud. *kyüwa*, prov., catal., esp. *cuba*. Mot non rtr. — Atl. ling. 8/375 le montre sur la carte *cuve* (*à lessive*), mais il se retrouve aussi sur la carte 29/1313 *tonneau* : Puy-de-Dôme 807 et — avoisinant — H. Loire 812. Si l'on compare ces deux cartes, voici ce qu'on apprend: quand M. Edmont a demandé aux gens de ces villages, comment on appelait chez eux „le cuvier" (le lavoir), on lui répondit 807 *kornado* ou *bougado* (ce dernier veut dire en provençal „la lessive" en général) et 812 *ğerla*, mais quand il leur a demandé comment ils appelaient dans leur patois „le tonneau", voilà *kube* qui apparaît. C'en est une chose essentielle et principale, importante pour les travaux de géographie linguistique fondés sur l'Atlas linguistique, parce qu'elle nous montre dans quel degré on peut compter sur les données de l'Atl. ling., et quiconque a étudié des cartes comme la nôtre, voit que nous avons raison: les indications de l'Atl. ling. sont sûres dans les grands contours, surtout là où plusieurs cartes sont d'accord, mais quant aux détails, elles nous manquent souvent. Les auteurs de l'Atl. ling. ont regardé plus les paroles que les choses. Les cartes où figurent les noms des ustensiles — choses qui varient d'un pays français à l'autre même quant au matériel — ces cartes sont plutôt intéressantes au point de vue du folclore, mais le philologue ne peut guère en tenir compte. On voit qu'on aurait tort de soutenir d'après la carte 8/375 que le mot *cuve* n'est pas connu au patois 807, le mot y vit, mais son sens s'est modifié un peu. —

La phonétique de notre glose nous force d'y voir un mot relativement français. Il est intéressant, croyons-nous, de constater que M. Oscar B l o c h, Les parlers des Vosges méridionales, 1917, a été amené à des résultats analogues v. à la p. 244, dernier alinéa, à l'égard de son Atlas à lui. Je n'ai pu prendre conscience de son livre qu'en 1920, par suite de guerre. Comp. aussi ce que dit K. Jaberg ASNS 132(1914), à la p. 219 sur le caractère de l'Atl. ling.

cauella, c'est à dire *cuvella*, M.-L. ne connaît que des correspondants picard et wallon, mais L é v y a le diminutif *cubelot*. — Relativement français.

cauallus — roman.

cinge. G r i m m y voyait loc. cit. à la p. 387: ceinture, un mot comme on le retrouve en ital. *cigna* que le copiste bavarois n'aurait pas compris et qu'il aurait traduit par l'impératif. D i e z était du même avis, il cite pour l'appuyer le prov. *cenha*. G. P a r i s s'y rallie avec réserve. Mais M a r c h o t, B a i s t, P i r s o n y voient l'impératif (Le dernier parce qu'il se souvient des gloses grécolatines comme *zōson*: cinge. Pour notre compte, nous croyons qu'il s'agit ici d'un substantif *cinga*. Ce qui le prouve, c'est l'Atl. ling. 26/1274 carte *tablier*. C'est grâce à Table de l'Atl. ling. que nous l'avons révélé. On trouve dans le dpt. des Deux-Sèvres 512 (aux confins de la Vendée et Charente-Inférieure) la forme *süyẽ*, dans le

dpt. de la Seine-Inférieure 268, 258 *ɕẽnæ̃*. Ce sont là les restes de notre mot qui se perd, mais dont le radical vit dans les formes *cimwer* (= ceignoir, croyons-nous) vivantes dans tout le dpt. de la Somme. Que l'on y compare le provençal *cenha, cenh*, qu'on y rallie ce que M.-L. 1924 appelle les dérivés du verbe *cingere* et l'on n'aura pas d'objection à faire contre le subst. *cinga*. — Roman, à l'exception de l'esp. et du port.

citius. M.-L. 1954/3. connaît ce mot en logud. *kitto*, campid *kitsu* = matin. Mais il n'y a pas de doute que, dans notre glose, il s'agit d'un mot latin.

claudus — galloroman.

colli, collo, costis, coxa — romans.

cremailas — galloroman. Ajoutons aux indications de M.-L.: Lévy connaît prov. *cramalh, cremalh*.

cuppa = coupe — roman.

deapis — corrompu.

dentes — roman.

deurum = pantalon de cuisse — bas-latin.

digiti — Le mot est roman, mais dans les **Gloses de Cassel**, *digiti* 42 ouvre la série de noms des doigts. Qu'il nous soit permis de nous occuper de suite de ces dénominations au point de vue roman.

Dans les **Gloses de Cassel** on a en fait six appellations 1. *polix*, 2. *index*, 3. *medius*, 4. *medicus*, 5. *articulata*, 6. *minimus*. Les quatres premiers noms sont corrects, le cinquième énigmatique et appartient vraisemblablement au sixième. Quant à leur traduction germanique dans les **Gloses de Cassel**, les trois premiers mots sont traduits correctement, mais *medicus* est traduit *laahi* = médecin, ce qui prouve que le copiste bavarois ne savait pas beaucoup le latin. Du nom du cinquième doigt, qui dans la source à laquelle remonte notre texte, a dû être (d'après Grimm et Bartsch): *auricularis* (*aut*) *minimus* = (orfingar) altee (= ou) ministo, le copiste a fait deux gloses en corrompant *auricularis* en *articulata*.

Quand aux noms des doigts au point de vue roman:

polix — roman, mais non esp. et port.

index — latin. En français *index* (en tant qu'il signifie le doigt le plus près du pouce de la main) date du XVIe siècle seulement, il se trouve dans les œuvres d'Ambroise Paré (1516—1590), v. Dict. gén.

medius. Comme dénomination du doigt du milieu, le mot est latin.

medicus de même.

articulata. D'après ce que nous venons de dire ci-dessus: corrompu.

minimus. D'après M.-L. 5587 il n'y a qu'en italien *menomo*, en ancien fr. *merme* = plus petit; *doigt marme* petit doigt. Wend. Foerster, Roman de la char (Lancelot), note du v. 4658, dit qu'il ne trouve nulle part dans les dictionnaires le mot (*doi*) *mame* lequel il rapporte au latin *minimus*. — Nous complétons les indications de M.-L., en relevant que ce mot a vécu et vit encore en provençal ce qui lui a échappé, v. Lévy: *merme* = plus petit (et toute une série de dérivés). — Mot commun à l'ital., ancien fr., provençal.

dolea — anc. ital., anc. fr., prov.

domo. D'après M.-L. ce mot n'existe qu'en ital. *duomo*. — Mais Stürzinger signale le mot dom dans La Vie de S. Légier, v. 198, *à son dom*, à la rime, il est vrai. Comparons y le passage que nous avons découvert dans Stengel, Prov. Gr. 55/16; *doms* . domus communis. Nous avons le droit de dire, croyons-nous, que le mot *dom* avait vécu aussi en Gaule au commencement de la littérature, un certain temps au moins et sous la forme savante.

dorsum — roman à l'exception de l'esp. et du port. M.-L. cite la forme frioulane *dues*, mais Gartner à la p. 256 ne connaît pour le frioulan que des formes dérivées de *skina*.

equa — roman à l'exception du rtr. Mot relativement galloroman.

iumenta — roman v. l'article *Jument* de M. G. Bertoni, Archivum romanicum 1 (1917), 420 — 425. La forme *iumenta* des **Gloses de Cassel** n'y figure pas et paraît avoir échappé à l'attention de l'auteur. Elle correspond avec *iumentam* de Lex Salica, citée par Bertoni à la p. 421 et 423. Il est vrai que dans l'article *puledra, puledro* nous nous autorisons de la Lex Salica comme d'un texte galloroman, mais là il s'agit de la forme *puledrus* qui est assez avancée au point de vue roman et décide par là. Ici, après les deux mots *caballus* et *equm* qui désignent le cheval entier et le cheval hongre, viennent deux gloses désignant la cavale et rien de plus naturel que de munir de la terminaison féminine *-a* le mot „jument", autant plus que l'autre mot: *equa*, est terminé de la sorte.

equm traduit hengist = cheval entier — latin.

esilos sans doute du radical *ax*, mais corrompu.

est v. la glose *implemus est*, ci-dessous.

fac dans la glose *fac iterum* relativement latin.

facias — roman à l'exc. de l'esp. et du port.

falceas peut être *falces*, mot qui serait roman.

fasselas — énigmatique et corrompu.

ferrat = verrat — galloroman, **fidelli** = vitelli — roman.

figido. Nous n'avons point l'intention de passer ici en revue les diverses opinions et donner un apperçu historique du problème, parce que la forme *figido* resterait même après inexpliquée. *) M.-L. 8494 „*sykoton* (grec) = foie" voudrait partir des trois types: *fécatum, fícatum, fīcátum* et ajoute: „. . . la métathèse paraît s'être effectuée dans les divers territoires d'une façon indépendante. *Ficidus*, dérivé direct de *ficus*, ne conviendrait que pour le français." — Mais Gierach et Krüger proposent * *féticum*, resp. * *fiticu*, issu de *fecito* par métathèse.

Pour prouver que c'est inutile et même faux de songer à une métathèse, pour le provençal comme pour le français, comparons la carte Atl. ling. 13/585 *foie* avec les cartes 14/612 *froid* (subst.) et 25./11 28 *raide*: ce qui nous y amène, ce sont les accords dans le développement phonétique de ces trois mots: *rĭgĭdu* donne en provençal *rege*, *frĭgĭdu* — *freg* justement comme le foie s'appelle en provençal *feze*. C'est ce qui montre le Dictionnaire étymologique roman de Meyer-Lübke, et l'Atl. ling. nous fait voir ensuite que ces trois mots présentent les mêmes résultats non seulement dans les parlers provençaux, mais aussi dans les parlers français proprement dits.

Rigido et *frigido* ne sont pas homogènes, naturellement: quiconque jette un coup d'œil sur la carte *froid*, voit que ce mot apparaît dans la forme populaire, tandisque *rigido* apparaît sous sa forme littéraire, française, ce qui va de soi, car *rigidus* n'est point si fréquent dans la bouche du populaire que le mot „froid".

---

*) En 1915, au moment où nous écrivions l'article sur *fīgido*, nous n'avions pas, dans la bibliothèque du Séminaire roman de l'université Charles à Prague, les „Mélanges linguistiques" de G. Paris, où l'on trouve un chapitre consacré à notre question à la p. 532: *Ficatum* en roman.

(Et dans la détresse de ces temps de guerre nous avons omis de rechercher ledit article dans la Romania où il avait paru.)

Ce n'est qu'en 1920 que l'on nous a signalé cette omission. G. Paris s'est occupé dans ledit article beaucoup de la forme *figido* et c'est un honneur pour moi de constater que ma manière de voir s'accorde, çà et là, avec celle de l'illustre maître.

Quant au *frigido*, il faut retenir que son résultat est modifié — dans quelques pays au moins — sous l'influence du mot *frisk* (parler 988 *frek*, aux environs il y a partout *fré* = frais).

Comparons d'abord les cartes

foie : raide

Sur la carte de *raide*, il faut éliminer des formes comme 966 *ret* et semblables qui ne sont pas terminées par *e* féminine et qu'on ne peut, à cause de cela même, comparer à la forme *foie*, car dans *ret* la forme primitive est restée au masculin et n'a pas été remplacée par la forme féminine *raide*. En général on ne peut tirer des conclusions des phénomènes négatifs, il n'y a que les accords positifs qui sont probants. Il y en a assez: Hautes-Alpes 971 *fedje : redjo*, 981 *fedje : redje*, 980 id. 869 *fedze : redze*, 866 *fedje : redje* ; Basses-Alpes 875 *fedje*: *redje* ; dans la Vaucluse 874 et 865 *fedje : redje*. Ce qui nous intéresse dans le dpt. de la Drôme, c'est parler 837, là il y a correctement *rédze*, mais au contraire *fyo*, mais tout le reste du département de la Drôme ayant *fedzè*: *redè*, on peut conclure que cette forme *fedze* a été vivante aussi 837. Ardèche 827 toutes les deux formes sont littéraires, mais on trouve 825 *fedje : redje* 826 *fedze : redze*. Haute-Loire 814 *fedze : redé, tedze* (le son initial de ce dernier mot est altéré, mais du reste l'évolution phonétique s'est conservée). Dans les autres pays provençaux, c'est la forme littéraire *rede* qui prévaut. —

Quant aux parlers français, jetons d'abord un coup d'œil sur l'état des choses dans le Hainaut etc., nous y trouvons 196 *foët : roe*, 194, 193 id. 191 *fet : roe*, 190 *fuve : red^t*, 184 *fâey : rwa*, 183 *fwa : red^t*, 182 *fwa : rwa, red*. — Dans le dpt. du Nord 295 *fo : ro*, 281 *fwa : rwa*; Pas-de-Calais 285 *fwa : rw*, 275 *fwae : rwe* puis Haute-Saône 47 *fwe : rwe*, 46 *fwe : rwa*, 56, 25 *fwae : rwe* 45 *fwe : rwe*; Doubs 54 *fwa : rwae*, 41 *fwe : re*; Suisse romande 73 *fwa : rwa*, 63 *fe : rae*. —

Foie 585 : *froid* (subst.) 612

Comme nous l'avons dit, l'influence troublante de *friskus* empêche assez souvent que les résultats de ces deux mots ne se trouvent encore plus conformes; mais tout de même il y a de nombreux accords. Aussi nous abstenons-nous de voir des conformités dans des formes comme par ex.: canton Vaudois 976 *fé : fré*, nous n'avons pas besoin de forcer les faits. On trouve des accords dans les parlers provençaux: Lozère 821 *fetçy : fretçy*, 729 *fetçye : fretçy*, 830 la même chose, 810 *fetçi : fritç*; Gard 840 *fedje. fretçy* (à la fin du mot la sonore peut se changer en sourde); à peu près tout le dpt. de l'Hérault a le type *fetçy : fretçy*; Aveyron 718 *futçi : fritçy* (*-u-* dans le correspondant de foie est peut-être dû à l'influence de *f—*), de même les autres parlers de ce département; tout le dpt. Tarn aussi; Lot 722 *fetse : frets* Aude 773, 785; Tarn-et-Garonne du Nord; Lot et Garonne 638.

Dans les patois français: Hainaut 292 *fwa : fwa*, 183, 182 *fwa : frwa* 290 *fwe : frœ*, 196, 194, 193 *foet : froe*; Nord 280, 270 *fwa : fwa*, 295, 272 *fo : fro* Pas-de-Calais 288, 287 *fwae : frwe*; Somme 255 *fwe : frwe*, Oise 253, 232 la même chose, 242 *fwa : frwa*, de même Seine 226, Indre-et-Loire 414; Aisne 262 *fwo : frwe*, 179 *fwa : frwa*, 241 *fwe : frwe*; Ardennes 178, 177, 167, 158, 166 *fwa : frwa*, de même Meuse 164, Marne 148 *fwa : frwa*, 128 *fwe : frwe*; la même chose Loiret 208. Il y a encore des résultats conformes Aube 122, 114, 113, Côte-d'or 24, Saône-et-Loire 11, 10, 7, 6 etc. etc. —

Il n'y a pas de doute possible que le subst. *foie* donne dans les patois provençaux et français les mêmes résultats comme *raide* et *froid*, c'est-à-dire, comme nous partons pour raide de *rigido*, pour froid de *frigido*, de même faut-il reconnaître pour *foie* la forme *figido* comme point de départ, venant de *ficido-ficito*. — M.-L. 6480 cherche pour le prov. *peze* un type d'étymologie

* *picidus*. Il s'ensuit qu'il n'est nullement nécessaire de proposer ou demander une métathèse pour *foie*, que c'est inutile et même faux. —

Notre *figido* n'est ni corruptèle ni graphie arbitraire, c'est une forme qui a vraiment existé en France au moment où notre texte a été composé. Cette forme des **Gloses de Cassel** n'est pas isolée, on la retrouve dans les gloses Karlsruhe nº 86 (*Rz*), jadis à Reichenau et qui viennent du VIIIe siècle, *iecoris* : *figido* (v. Foerster, Altfr. Übb.[4] col. 29. [Dans les **Gloses de Reichenau** proprement dites, ms. Karlsruhe 115, publiées par J. Stalzer, il y a *ficatus*. Mais il est notoire que le rédacteur des **Gloses de Reichenau** s'efforçait de maintenir autant que possible le caractère latin de son texte et y réussissait là où cela a été le plus facile: dans les terminaisons. Or même s'il avait connu la forme plus populaire *figido*, il aurait tout de même écrit *ficatus*, forme qui lui aurait dû paraître plus correcte. La forme *ficatus* atteste à notre avis que dans les temps des **Gloses de Reichenau** le mot *iecur* n'existait plus du tout, mais seulement la forme venant du radical *fic*— et rien de plus.]

Figido des **Gloses de Cassel**, il le faut comprendre : *fẹgĕdo*, et plutôt encore *fẹg'do* et si ce mot se conserve les trois syllabes, cela est dû à la scrupulosité du scribe. L' -i- de la pénultième est représentant de l'*a* posttonique qui a dû être sur le sol de Gaule à ce temps-là assurément très réduit et devait bientôt disparaître complètement (comme dans *Lăzarus* qui donne en français comme au provençal *ladre*).

Figido avec sa graphie délibérément retardatrice est tout de même une forme plus avancée au point de vue roman. Voilà comment *fĭcato* s'est développé en français et au provençal *fẹkato* — *fẹketo* — *fẹgĕdo* (écrit *figido* dans les Gloses de Cassel), *fẹg'do* etc. (*Figido* est galloroman, comme nous le verrons encore.)

C'est l'Appendix Probi (198) qui reproche déjà: *frigidus non frigdus* et on pourrait nous opposer que l'intervalle entre la syncope de *frẹg'do* et *fegdo* est trop long. Mais parmi ces trois mots, *frigido*, comme le plus populaire, a été aussi le premier à commencer et accomplir son développement (*frĭgdo* etc.), tandisque, plus conservateur, *rĭgĭdo* s'est attaché. Meyer-Lübke, Einführung[2] § 103 (p. 125) dit que l'anc.-fr. *roide* est à la base d'un *rĭgĭdo* t. isyllabique.

A ce moment, croyons-nous, le *fĭcato* est venu s'implanter sur le sol de la Gaule romane et dans sa forme de *fẹg'do* comme l'on avait *rẹg'do*, est entré dans la même voie, par où *frĭgĭdo* avait passé. —

Ceci nous amène à dire quelques mots sur la sonorisation et le sort ultérieur du *-c-* dans les proparoxytons. Ici même l'Atlas linguistique nous fournit des matériaux importants.

Le mot *vide* venant de *vocitus* (M.-L. 9429), nous avons d'abord comparé la carte 1384 (*vide*) de l'Atl. ling. avec celles de *foie*, *froid*, *raide*.

Quant au mot *vide*, il faut tenir compte de ce que nous avons dit ci-dessus du mot *raide*; la forme féminine a pénétré dans le masculin et a fait disparaître la forme masculine proprement dite.

Malgré tout cela il y a dans les parlers aussi bien français que provençaux de nombreux accords.

foie : *vide*

Basses-Alpes 875 *fedye* : *vyudje* ; Vaucluse 865 *fedye* : *vyudje* ; Bouches-du-Rhône 873 *fedʒ̃ye* : *vedʒ̃e* ; Gard 862 (avoisinant) *fedze* : *wedze* ; Arriège 783 *fetçe* : *bwetçy*.

Tarn-et-Garonne 649 *fetse* : *botsé*, la même chose 731, 741; 733 *fetse* : *byets*; Tarn 743 *fetse* : *bets*, *betso (fem.)*; Aveyron 724 *fetsé* : *byets*, *byetso*.. — Suisse

romande 50 *fedzo* : *vwezu*, 63 *fè* : 64 *vve*. Puis Doubs 31 *fwe* : 32 *vve*, 41 *fwe* : 42 *vve*; Côte-d'or 12 *fwe* : *voe* : 16 *vwe*.

froid : *vide*

Italie 982, 992 *freyt* — *voeyt*; Alpes-Maritimes 991 *frey* : *viwey*, 990, 898, 897 *frei* : *voei*; toutes les Pyrénées-Orientales *fret* : *buit*; de même tout le dpt. Arriège à l'exception pourtant du parler 790 où l'on trouve *heretçy* : *bwetçy*; H. Garonne 699 *heretç* : *bweytç*; H. Pyrénées 695, 697 *hret* : *bwet*; Tarn-et-Garonne 649 *frets* : *botsé*, 731 la même chose 733, Aveyron 724 *frets byets*; Tarn *frets* : *bets*.

Saône-Loire 916 *froe* : *awoed*, Meurthe-et-Moselle 171 *froey* : *voeydt* Hainaut 182 *fru*, *frwe* : 181 *vut*, 190, 291 *fru* : *vudt*; Somme 266, 265 etc. : *jrwe* : 262 *vwei* ; Creuse 504 *fray* : *vwaydt*; H. Loire 814 *frei* : 817 *weyd* Ardèche 824, 823, 833 *frei* : Ardèche 826 *weide*. —

raide : *vide*

Suisse 988 *regdo* : 989 *vigdo* (988 : *widdo*), 978 *redo* : *wido*; Ain 926, 916 *redo* : Suisse 936 *vwedo*; H. Savoie *ré* : *wé*, *weda*, 944 *redo* : *wedo*; B. Alpes 878 etc. *redé* : *vidé*, de même Var, Alpes-Maritimes, Bouches-du-Rhône; Aude 876 *redé* : *vidé*; Drôme 847 *rede* : 837 *vwede*; Puy-de-Dôme *roedê* : 807 *vwed*; Côte-d'Or 12 *rwed* : *voed*, 16 *rwedy* : *voe*, *voedy*; Meurthe-et-Moselle 171 *royei* : f62 *voeydt*; Creuse 602 *roede* : *wede*; Puy-de-Dôme *rvedé* : *vwed* (809 *woedê*).

Ces accords *vide* : *foie* etc. pour nous une nouvelle preuve pour notre série *fecatum* — *fekito* — *fegĕdo*. —

Il y a encore plusieurs cartes de l'Atl. ling. qui méritent notre attention sous ce rapport. Telle est par ex. Atl. ling. 22/1054, carte *poix*. L'article de M.-L. 6497 nous fait voir des embarras causés par les mots venant du latin *picare*, *pix*, *picidus* etc. Le subst. *pega* qui se retrouve dans les parlers provençaux de l'Est est pour M.-L. 6477 dérivé du latin *picare*, prov. *pegar*, mais dans l'article 6553 ibid. le même *pega* est un simple résultat du latin *picem*. Pour le neufchâtelois (M.-L. dit : Neuenburg!) *pe*ğ, lyonnais *pezi*, valais. *peze*, prov. *peze*, M.-L. 6480 part du latin **picidus* ce qui est le type proposé jadis par Horning; quant au fr. *poix*, prov. *petz*, il les dérive du lat. *pix* M.-L. 6551.

Comparons donc

foie : *poix*.

Il y a des résultats conformes: Suisse 51 *fedz* : *pedz*; 50, 60, 61, *fedzo* : *pedz* 937 *foedze* : *peze* 936 *feze* : *pez*, 959 *foedzu* : *pedze*; puis il y a encore des accords 968, 977, 978, 989; en Italie 985—7, à peu près tout le département H. Savoie et Savoie; Isère 829 *foeju* : *poeju*, 942 *fedzo* : *pedje*; Drôme 844 *fedze* : *pedze* 857, 847, 836 *fedze* : 837 *pedzo*, 836 *pedjo*; Ardèche 833 *fedje* : *pedjo*, les autres parlers *fedze* : *pedze*; H. Loire résultats partout conformes; Lozère 810, 821, 822 *fetçi* : *pedjo*; Loire 876 *fedze* : *poedza*; Ain 924 *fedze* : *peze* Creuse 603 *feje* : 702/704 *pedjo*. Puis il y a un développement analogue : Puy-de-Dôme partout, Corrèze 706, 707, 710, Cantal 708, 709, 719, 811. —

Quant aux parlers français, à l'exception des synonymes *bra*, *cir gras*, *jĕm* etc., on trouve de très nombreux accords aussi jusqu'au dpt. Somme et dpt.-du-Nord, et au dpt. Côtes-du-Nord à l'ouest. Mais ces accords *fwa* : *pwa* n'ont pas autant de force probante que les accords qu'on trouve dans les parlers provençaux: *pwa*, *pwe* peut tout aussi bien venir de *picem*. Dans ces formes les résultats de *picido* et *picem* se confondent, croyons-nous.

poix : *vide*.

Ces cartes ne présentent que des restes des conformités, et ce n'est point étonnant. Suisse 50 (canton du Vaud) *vwez* : *pedz*. S'il y a Gard 862 *voedze*,

Bouches-du-Rhône *vedjze*, les formes *pedze* se retrouvent un peu plus au Nord : H. Loire, Puy-de-Dôme etc. S'il y a *pedjo* Drôme 836, Ardèche 833, Lozère 821, 822, 810 on trouve *vyudje* Vaucluse 865 (avoisinant), B. Alpes 875. —

Puis c'est le mot *magida* qui nous paraissait être intéressant : M.-L. 5227 a le français *maie*, prov. *mag* (ce qui est une forme littéraire). Dans l'Atl. ling. on le retrouve sur la ca te 1006 *pétrin*.

figido : *magido*.

Aveyron *futçi* : *matçy*, 716 *fetse* : *metç*, 735, 746 *fetse* : *mats* 737, 728 *fetçye* : *matçy*; Lot-et-Garonne 638 *fedze* : *mats*; Tarn-et-Garonne 649, 731 *fetse* : *mats*, v. encore Tarn 743, 753, 755. D'une moindre force probante sont à notre avis, Puy-de-Dôme 801 *fwe* : *mwe*, 804 *fwae*, *mwe*, Allier fwe : me; Vendée 521 *fwey* : 510 *mwe*. Côtes-du-Nord *fe* : *me*; Oise *fwey* : *mwe*; Hainaut 253 *fwe* : *mwe* 140 *fwe* : 184 *mwe*.

mai : *vid*

H. Garonne 781 *meyt* : 771, 780 *bweyt*, B. Pyrénées 686, 694 *meyt* : *bweyt*, et de même les autres parlers; Gers 668, 678 *meyr* : *bwet* Tarn-et-Garonne 659 *meyt* : *bweyt*; Tarn-et-Garonne 649, 731, 741, 733 *mats* : *botsé*; Tarn 743 *mats* : *bets*; Aveyron 735 *mats* : 724 *byets*. —

Mais notre série resterait incomplète, si nous n'attirions pas l'attention du lecteur sur les formes du mot *suie*, Atl. ling. 1265, représenté aussi, mais peu, sur la carte 1131 *ramoner*. (Il y a encore le latin *mucidus* = moîte, mais l'Atl. ling. ne le connaît pas, par malheur) M.-L. 8425 propose *sudia*, mais ce type ne le satisfait pas à son aveu. Horning avait proposé **sucidus*.

foie : *suie*

Alpes-Maritimes 991 *fedje* : *sudjo*, de même 888, 898; Var 894 *feye* : *sweyo* 893, 894, 895, 884 *fedje* : *sudji*; Bouches-du-Rhône accord parfait des résultats (871 *fedze* : *sudzo*, partout ailleurs —dj—), de même Gard, Vaucluse; H. Alpes 868, 869 *fedze* : 866 *sudza*; Drôme 836, 844, 845 *fedze* : *sudzyo*; Ardèche 824, 833 les mêmes formes. Résultats conformes : Hérault, Aude, Tarn (*fetse* : *sutso* etc.); Gard 840 *fedjye* : *sudjo*; tout le dpt. Cantal *fets*, *fedze* : *sutso*, *sudze*. —

Voilà les matériaux fournis sous ce rapport par l'Atlas linguistique et qui nous paraissent jeter une vive lumière sur les phénomènes qui nous intéressent.

Voici ce qui nous paraît probable : dans le latin populaire de la Gaule — *figido* étant une fo me galloromane nous n'avons souci que du galloroman — on a formé des radicaux *voc—*, *pic—*, *sūc—* (et vraisemblablement *mŭc—*) au moyen de la terminaison *—icito* des mots: *vŏkĭto*, *pĭkito*, *sŭkito* ou d'une allure plus populaire: *vǒkĕto*, *pękĕto*, *sūkĕto*. A ces mots s'est rallié *fĭcato* (*fękato*), mot lui-même de formation récente et populaire dont l'a posttonique a été bientôt réduit en *—ę—*.

Il y eut alors la série suivante : *fęketo*, *vǒkĕto*, *pękĕto*, *sŭketo* (*mŏketo*). Vient ensuite la sonorisation de *—t—* en *—d—* et de *—k—* en *—g—* : *fęgedo* (le scribe ou rédacteur des Gloses de Cassel, connaissant l'étymologie du mot et voulant latiniser la forme par trop populaire, a écrit: *figido*) *vǒgedo*, *pęgedo*, *sŭgedo* (*mŏgedo*). Cette sonorisation a eu lieu juste au temps où le *—g—* primaire se maintenait encore dans *rĕgedo* et où le développement pas encore tout à fait oublié de *frigido* montrait la voie. A partir de ce moment, tous les mots de notre série ont le même sort: *fęg'do*, *rĕg'do*, *vog'do*, *pęgdo*, *măg'do*, *sŭg'do* (*mŏg'do*) et leur développement ultérieur varie dans les parlers de la Gaule.

Nous avons fait une digression, il est vrai, mais espérons qu'on nous pardonnera, car ce que nous avons voulu, c'est expliquer la glose *figido:* expliquer et non corriger ou négliger, comme l'on a fait jusqu'ici. Nous croyons lui avoir

trouvé sa place dans le développement de *foie*. — Vu que les formes rhéto-romanes viennent de **fitiku* ou *fikătum*, v. Gartner à la p. 255 — pour l'Italie aussi v. Meyer-Lübke *REW* loc. cit. — la forme *figido* est galloromane. — Quant à *—e*, il y a trois mots latins qui ont abouti en ancien français à un même résultat: *fĭdem, vĭcem, fĭcatum*. Pour les distinguer on a recouru à l'ortographe, de là *foi, fois*, et *feie, foie* la quelle dernière graphie est devenue usuelle. Mais on voit (G. Paris, Mélanges linguistique p. 539 n. 1ère) que cette orthographe a séduit le scribe de Tristan à changer le genre du substantif: *la foie*. — Quant à la forme *firie* Roland 1278, Meyer-Lübke part de *fĭcatum* dans *REW*, mais de **fiticum* dans Hist. Gr.[2] *Firie* est hapax legomenon qu'il est très difficile d'expliquer, vu que tout le domaine du français s'en tient aux formes partant de *fĭcito — fẹkito* et sans métathèse. Le *-d-* a assez souvent passé en *—r—* dans les parlers galloromans, à en juger d'après la forme *fera*, attestée par l'Atlas ling. pour la Savoie 963. —

fomeras c'est à dire vomeres, ital. et prov.

forcipa. Le substrat roman est **forfex* — latin.

furn — roman.

furnax de même. Mais on cherche en vain dans Gartner, patois viv. 215 et à la p. 29 la forme *furnaiža* que M.-L. produit comme venant d'Obalde.

galina v. l'article *callus* ci-dessus.

gerala = gerula, roman. Dans l'Atl. ling. non seulement 715, mais aussi 375 *cuve* à *lessive*, 1208 *seau*, 1595 la *hotte*.

guluium bas-latin, v. chez nous à la p. 57. Max Niedermann, Archivum romanicum 5 (1921), 440 apporte une explication très judicieuse du rapport qui existe entre *gubia* et son doublet *gulbia*. Ce qui nous intéresse avant tout, c'est que M. N. nous fait connaître que notre mot est écrit *gulvia* chez Isidore de Séville et aussi dans Corp. Gloss. Lat. II. 522, 46; nous voyons par suite dans notre *guluium* une glose bas-latine.

gyppus = bossu. M.-L. *gibbus* ne connaît que le catal. *gep.*, port. *gebo*. — Mais Atl. ling. 4/149, carte *bossu*, montre notre mot: c'est le *djibus*, fém. id. ou *djyibwo* dans: Gard 862, tout le département des Bouches-du-Rhône, Vaucluse, Var, Alpes-Maritimes. Les parlers français d'Italie 982, 992 ont *goeƀ* que M.-L. fait venir de *gubbus*. — Provençal. — V. aussi M. J. Ronjat, RLrom 57 (1914) à la p. 527.

hanap. L'histoire de ce mot d'origine germanique vient d'être éclairée d'une manière ingénieuse par M. F. Kluge, Mittellateinische Wortgeschichten (Spécimen d'un Ducangius theodiscus), Archivum romanicum 6 (1922) à la p. 233. M. Kluge apporte d'abord deux exemples de notre mot tirés du Corp. Gloss. Lat. 5, et venant du 9e et du 10e siècles: on voit là que *hanap* signifie vas vinarium. Les exemples littéraires méritent toute notre attention. Ils viennent

1° du livre d'Angilbert († 814) De ecclesia Centulensi libellus chap. 3.

2° du livre Gesta abbat. Fontanell. a. 850;

3° d'un poème composé en honneur de Hildebert à Corvey au IXe. s.

Puis, comme nous apprend M. Kluge, il est assez fréquent dans les inventaires des églises. Quant à l'Italie, son plus ancien exemple vient de Chronicon Novalicience 1014—1050(?).—

Ecclesia Centulensis est l'abbaye bénédictine de S. Riquier (Somme), Fontanelle est l'abbaye bénédictine de S. Wandrille (Seine-Inférieure), Corvey est la „Corbeja nova vel saxonica" en Westphalie, fondée par les Bénédictins de Corbie (près d'Amiens). On voit là qu'au IXe s. c'était là une glose bénédictine. C'est du Nord de la France que notre mot s'est répandu vers le Sud. Or, Novalese est le monastère bénédictin près de Turin, sur le chemin des romieux. —

Meyer-Lübke REW 4153 n'a pas tort de nous apprendre que le mot est italien, français et provençal. Mais nous sommes d'avis que pour notre monument la situation change essentiellement. Puisque notre glose est bénédictine au IXe s., elle l'était aussi au VIIIe s. Ainsi l'abbaye bénédictine S. Martin-les-Autun paraît tout à fait indiquée comme lieu de provenance du glossaire primitif, apporté ensuite à Freising et muni de traduction allemande, comme l'on verra plus loin. — Mais on voit très bien qu'au VIIIe et IXe siècles notre mot était propre à la France du Nord, c'est un mot de la couche française.

homo roman.

humerus. D'après M.-L. roum., ital., esp., port., béarn. *umi*. A existé aussi en provençal littéraire, v. D i e z, op. cit. à la p. 94: . . . prov. *ume* dans l'Elucidarius — ce qui est attesté par Raynouard — Prov., ital. —

idrias glose interlinéaire, bas-latine. Mot fréquent dans les gloses en général.

implenus est. Grimm et Diez étaient d'avis qu'il faudrait corriger cette glose en *impletus est* ou même *plenus est* et Marchot se rallie à cette opinion. De même on cherche le mot en vain dans M.-L., il n'y a là que *implere*. Mais nous croyons que le mot *implenus* a existé au moins en Rhétie et dans les patois français et provençaux: nous nous appuyons sur le verbe formé de l'adjectif *implenus* et ce verbe existe encore. Nous trouvons dans A s c o l i op. cit. à la p. 42, note 1ère: *desiert emplenir*. Mais ce qui est important, c'est la matière présentée par Atl. ling., cartes 25/1144 *je le remplis*, 1145 *tu remplis*, 1146 *tu remplissais*. La *Table de l'Atl. ling.* elle-même appelle notre attention sur les verbes: *emplener, emplenir* qui existent dans des patois galloromans et nous croyons que ces deux verbes qui n'en font qu'un, proviennent de l'adj. *implenus*. Les résultats du verbe *emplener* sont partout modifiés par le verbe *remplir* devant lequel il recule. Tel est par ex. le cas du dpt. des Côtes-du-Nord où l'on trouve sur la carte 1144 *rampleni* vieilli, de même Morbihan 465, Ille-et-Vilaine 453, H. Marne 49, Vosges etc. Mais de l'autre côté c'est le dpt. d'Ain qui a 924 *ãpleno*, Isère *ãplene*, Pyrénées-Orientales ont partout *ãpleni*. On trouve la même chose sur la carte 1145; sur la carte 1146 nous voyons 924 *emplenave*, 921 *rẽmplenava*, Pyrénées-Orientales *amplenabes*. — Galloroman (et peut-être aussi rétoroman).

inchus — latin.

index voir l'article **digiti**.

innuolu mot indistinct qu'il faut comprendre *genuclu* lequel est roman.

inter dans la glose 22 *inter scapulas* entre les omoplates. Il suffirait peut-être de dire que le mot *inter* n'est qu'une simple préposition latine. G r i m m lui-même produit un passage de Vocabularius optimus où l'on lit „interscapulas", ce qui veut dire: la partie du corps entre les homoplates, et D i e z cite un „interscapilium" d'I s i d o r e. Mais vu l'importance que M a r c h o t adjuge pour la localisation des **Gloses de Cassel** au mot s c a p u l a s, nous ne voudrions pas avoir l'air de forcer les faits linguistiques et nous renvoyons à nos remarques sur le mot **scapulas**, ci-dessous. — D'après M.-L. 4485 *inter* existe en roum., prov., fr., port.; en rtr. (d'après Gartner à la p. 269, il n'y a que *deinter*, — *trainter* etc. Galloroman, relativement pris, croyons-nous.

intrange relativement français M.-L. 4487.

iterum — latin.

iumenta, v. l'article **equa**.

keminada v. l'article **caminus**.

labia. D'après M.-L. langued. *labi*, catal. *llavi*, esp., port. *labio*. Nous ajoutons que D i e z connaît le prov. *lavia*. De même L é v y: *labia, lavia*. N'existe ni en fr. ni en rtr. — relativement provençal.

laniu — galloroman.

latera — roman.

lini M.-L. ne connaît que *le linge* de l'anc. fr. Mais ce mot est aussi en prov. L é v y connaît *lin, lini* adj. = de linge, de toile; linge adj. = de lin. — Galloroman.

liones = ligones, une espèce de hache. Mais la forme présente n'est qu'une graphie bas-latine du mot latin.

lippus qui a les yeux chassieux. M.-L. n'en connaît qu'un dérivé crémonais *lepegá*. Nous y ajoutons des formes provençales savantes, puisées dans L é v y: *lipeza* s. f. = lippitude; *lipos* adj. chassieux; *lipozitat* = lippitude. — Provençal et italien. (Le français *lippitude* vient du latin du XVIe siècle, v. Dict. gén.)

lumbus traduit dans les Gloses de Cassel n° 60 *napulo* = nombril, traduction qui est fausse, car le mot signifie: lombes. Mais cette glose est dans notre recueil immédiatement suivie par la glose 61 umbilico = nombril. Ce dernier mot paraissait peut-être au copiste être du même radical et de là traduction fautive.

D'après M.-L. ital., prov., catal., esp., port. Nous sommes d'avis que c'est là qu'appartient le mot rtr. de Disentis „*lom*" = poumon, v. Gartner à la p. 255, forme que déjà M a r c h o t avait signalé. D'après le Dict. gén. on a dans le Psautier d'Oxford: *lombe*. —

— Roman, au moins du temps où l'on a compilé les **Gloses de Cassel**.

lumbulum M.-L. 5154 connaît des formes des dialectes ital., frioul., fr. *nomble* = longe de chevreuil. — Ajoutons la forme provençale, L é v y: *lombles, nombles* = reins. — Roman à l'exception de l'esp. et du port.

maior dans la glose *os maior*, terme médical latin.

mallei — roman.

mandacaril: énigmatique et corrompu.

manneiras = hache, cognée. M.-L. 5332 *manuarius*, 3.: ital. *mannaia*, oberwaldien *manere* hache — Parmi les savants qui se sont occupés jusqu'ici des Gloses de Cassel, il y a S t ü r z i n g e r et M a r c h o t qui regardent notre glose comme rétoromane par excellence, et nous ne voulons pas contester que la forme italienne est exclue par la phonétique de la forme. Dans G r ö b e r Grundriss, tome 1er, 2e éd., Gartner dit à la p. 626 que dans le pays de Schleins on a *manera*, Fassa: *manao*, Enneberg: *manara*, nous y ajoutons le brégalien *manera* d'apirès R e d o l f i op. cit. à la p. 166. Mais D i e z avait dit que ce —*ei*— opterat plutôt pour la Provence. En effet, l'Atl. ling 15/680, carte *la hache*, nous montre le mot dans le dpt. Hérault 758, 759, 768, 778, 779 *manaira*; la carte 31/1591 *la hachette* nous fait voir sur le même territoire le mot *manairetta*. Le mot est donc non seulement rétoroman, mais aussi provençal.

mansione — roman.

mantun — roman, mais ni esp. ni port.

manus, martel, maxillas — romans.

me Meyer-Lübke dit que ce *me* dans la glose: *vadi me meo colli* doit son existence à la dittographie. Nous le rangeons par suite parmi les mots corrompus.

medicus v. l'article **digiti**.

mediran = bois de charpente, vient de *materiam*, galloroman.

medius v. l'article **digiti**.

membras. D'après M.-L. roman, mais la forme fém. du plur. nous montre que la glose est relativement galloromane.

moi dans les gloses 160 *moi* et 161 *quanta moi*, c'est-à-dire : *modius* = muid. Le mot vit — M.-L. 5629 — en ital. *moggio*, logud. *moyu*, engad. *mőz*, fr. *muid*, prov. *muei*. La phonétique exclut le rtr. et l'ital. et la forme *moi* ne peut être que française et provençale, les deux langues ne différant pas beaucoup dans les temps des **Gloses de Cassel**.

Dans l'Atl. ling. l'on ne demandait pas directement ce mot, mais il y apparaît tout de même dans les parlers français et provençaux. Sur la carte 29/1313 *tonneau* il y a dans le dpt. de la H. Marne, H. Saône 26, 36, Aube 113; son existence dans les patois provençaux est attestée par le diminutif *myots* dans le dpt. de la H. Garonne, puis par le nom de la commune Le Muy dans le dpt. du Var (Dictionnaire des bureaux de postes) v. ce que nous en avons dit dans l'Introduction de la présente analyse.

C'est un mot lui aussi relativement galloroman, et cette fois nous sommes d'accord avec Stürzinger et Pirson.

mufflas — français.

mutus — roman.

nares — prov. et ital. au point de vue de la présente étude.

oculos — roman.

ordigas. D'après M.-L. 687 *articulus* 1. gaul. *ordiga* = gros orteil. — Ce mot gaulois, familier en bas -latin, a été noté dans les **Gloses de Cassel** avec la terminaison latine. D'après les passages cités par Dict. gén. il y avait en ancien français *orteil* et *arteil* et dans ce sens nous ne croyons pas commettre une faute, si nous considérons notre mot, au moins pour le VIIIe siècle, comme appartenant au vocabulaire français. (Les autres langues romanes partent du type *articulu*.)

os dans la glose *os maior*. Nous avons dit, en parlant du mot *maior*, qu'il s'agit d'une glose latine.

osti dans la glose *un osti spinale*. On explique ce *—ti* par la dittographie; on pourrait dire à bon droit que le mot *osti* est corrompu, mais toute cette glose, v. *spinale* ci-dessous, est rtr., prov., fr.

ouiclas roman, à l'exception du rtr.

palas — **palma** romans. (Gartner connaît aussi une forme frioulane de *palma*.)

palpebre latin. Les langues romanes supposent * *palpetra*.

pannu — roman.

pao. D'après M.-L. *pavo* est roman, mais la graphie de notre glose exclut les formes ital., rtr., esp., port. avec *—v—* et la forme catalane avec *—g—*. Relativement galloroman.

paua. D'après M.-L. 6310 ancien fr. *poue*, prov. mot *pabo* (Lévy ne connaît que *paona*), esp. *pava*. Manque au rtr. — Français.

parba = barba — roman.

pecora roman à l'exception du français.

pectus — roman. M.-L. a la forme provençale *peitz*, Lévy *pechs*, *pietz*.

pecunia latin.

pedes — roman.

pirpici = berbici traduit par widari = béliers. D'après M.-L. 9279 roman à l'exception de l'esp. et du port. et la forme provençale *berbitz* doit venir du français. Atl. ling. 4/173, carte *brebis*, ne montre le mot que sur l'aire française, mais ceci est l'état des choses actuel et l'on ne peut contester que ce mot n'ait pas aussi existé en provençal. Si l'on consulte l'article (réplique) de E. Winkler: Encore une fois de la localisation du Capitulare de Villis, *ZRPh* 38 à la p. 558 (paru en 1918), on apprend que ce mot *berbices* est usité dans une œuvre de Marcellus Empiricus qui vivait dans le Midi au Ve siècle.

La Table de l'Atl. ling. signale que le mot *brebis* vit aussi sur la carte „bélier" ce qui serait tentant et séduisant, vu la traduction de notre glose. Mais sur la carte 3/124, *bélier* on ne trouve qu'en Charente Inférieure 528, à côté du mot *bélier*, la forme *brbẽ*. —

— Roman, excepté l'esp. et le port.

*

pis = pointe, sommet. Dans ce mot, il peut s'agir d'un dérivé du latin * *pikkare* (M.-L. 6495): roman, mais à l'exception des dialectes rétoromans (d'où le fr., prov., catalan: *pic*) ou d'un dérivé du radical *pīts*, M.-L. 6545, d'où le rtr. *piz, pits*, mot inconnu au fr., mais la graphie de cette glose ne nous renseigne point là-dessus. — Les Gloses de Vienne ont: *piz*. — Enigmatique.

planas — roman à l'exception de l'esp. et du port.

polix v. l'article **digiti**.

ponderosus = souffrant d'une hernie. La signification, attribuée ici à *ponderosus* par la traduction germanique, n'est pas celle du latin classique. M.-L. ne connaît pas le mot. En italien on a *ponderoso* qui signifie la même chose qu'en latin classique, cependant ce mot paraît être savant. L é v y connaît un *ponderos* = pesant, grave. Dans l'acception que lui donnent les **Gloses de Cassel** le mot est bas-latin.

porciu roman. — Mais ici c'est la terminaison *—iu* qui cause des embarras. Ne serait-ce pas un lapsus calami du copiste bavarois qui avait écrit auparavant (et correctement) des formes germaniques terminées en *—iu* : chniu, folliu?

Du même radical est la glose

purcelli. D'après M.-L. 6660 roum. *purcel*, ital. *porcello*, engad. *pursché*, frioul. *purtsiel*, fr. *pourceau*, prov., cat. *porsel*.

Il s'ensuivrait que la glose *purcelli* dans les **Gloses de Cassel** appartient aux patois français et rétoromans et ceci serait d'accord avec ce qu'avait écrit sur le mot W. F o e r s t e r *ZRPh* 31, 564 note 2 (la forme *purcelli* des **Gloses de Cassel** vit encore — d'après lui — dans les patois français du nord et rétoromans). Telle est à présent l'opinion générale, mais fausse. M.-L. écrivant son article no. 6660 *pŏrcellus* n'avait pas utilisé, ce qui est curieux, les matériaux présentés par l'Atl. ling. Là 23/1061, la carte *porc* montre la forme *pusel* même dans le Midi, dans les patois provençaux, sur une aire assez étendue: Aveyron 737, 747; Tarn 753, 755, 764; Hérault en bloc. [Il faut dire que la forme *pusel* remplace les représentants de *porcus*, mais non seulement dans le normand, le picard, le wallon, comme le dit M.-L. d'après les indications de R o l l a n d, Faune populaire 5, mais aussi, comme on le voit, dans le provençal.]

Cela est appuyé par le féminin de ce mot. M.-L. ne connaît que le roum. *purceà*, ital. *porcella*, mais la forme *purcella* vit aussi dans le Midi sur un territoire à peu près identique avec celui de *pusel*, v. Atl. ling. 29/1342, la carte *truie* qui montre *puselo* dans Hérault, Aveyron 746, 727, Lozère 729.

Vu que l'Atl. ling. 34/1742, carte *verat*, présente encore dans la même étendue la forme *pusel*, on reconnaîtra que la forme *pusel* ayant une vitalité aussi grande dans les patois du Midi, on peut à bon droit supposer un *purcel* à côté de la forme littéraiie *porcel* aussi pour l'ancien provençal.

La glose *purceli* (*-u-* est un phénomène phonétique qui a ici une grande importance, de même comme par ex. dans le mot *puticla, putel, putelli*, et nous avons promis dans l'Introduction du IIIe chapitre du présent travail d'y veiller) est galloromane et rétoromane.

pragas = *bracas* — roman. C'est un mot gaulois et caractéristique pour le latin de la Gaule („Gallia bracata"). Mais il est aussi en roumain et il s'ensuit qu'il a été très répandu dans toute la Romania déjà avant la naissance de notre monument.

pridias = paroi, mur. Cette forme *pridias*, on l'a jusqu'ici déclarée rétoromane par excellence. S c h u c h a r d t, Vokalismus 2, 422 dit. . . . exemple de la syncope *p — r*: pridias (Gl. Cassel.) = *prei* en rtr. de Coire. De même D i e z cite à la p. 106 *preit* à côté de *pareit*, appartenant au rtr. de Coire. M a r c h o t produit les formes *prei — pareit*, tirées des dictionnaires rétoromans de Carisch et Cari-

giet. Ce qui est caractéristique, c'est que G a r t n e r, à la p. 206, ayant demandé comment on appelait dans les patois rétoromans le „mur", n'entendit que des représentants du lat. *murus* (il se peut donc que *prei* — *pareit* ne signifie dans le rtr. que „paroi"). Cependant on trouve aussi dans A s c o l i à la p. 15 dans une note: . . . sopraselv. *pareit, preit.*

M.-L. 6242 *paries — parēte*: roum. *părete*, ital. *parete*, engad. *paraid*, frioul. *paret*, fr. *paroi*, prov. *paret*, esp. *pared*, port. *parede*. M.-L. ne paraît pas donc connaître notre forme.

Mais la forme *pridias* des **Gloses de Cassel** n'est pas exclusivement rétoromane. Dans l'Atl. ling. 20/890, carte *mur*, on trouve dans le dpt. Pyrénées-Orientales des formes: *pret* etc. Il est vrai qu'à présent ces formes syncopées sont séparées des formes rétoromanes par une vaste aire des formes *paret* etc. dans tous les autres dialectes provençaux, mais il ne faut pas non plus perdre de vue qu'on n'a pas demandé pour l'Atlas ling. directement le mot *paroi*.

Aussi croyons-nous que la forme *pridias* (avec une terminaison mal écrite) a été commune au provençal et au rétoroman.

pulcins = poussins. D'après M.-L. 6820, 2. *pŭllĭcīnus*, ital. *pulcino*, fr. *poussin*, prov. *polzin*. — Quant à la forme d'Obalde *plužēin*, M.-L. l'a tirée expressément du latin *pŭllĭcēnus*, et par là notre glose *pulcins* exclut tout à fait le rétoroman.

Atl. ling. 24/1079, carte *poussin*, montre notre mot dans des patois français et provençaux.

— Galloroman et italien.

À ce mot se rattache la glose

pulli — roman.

puledra = pouliche et

puledro = poulain. M a r c h o t, à la p. 41, déclare les deux formes rétoromanes, mais il oublie de dire, à sa manière à lui, si ce mot existe encore dans une autre région de Romania. Cependant d'après M.-L. 6825 il y a trois types d'étymologie:

1. de **pŭllĭter* on a *poutre* de l'ancien fr. = pouliche, *poutre* du fr. mod., *poutre* en prov. mod. = âne;
2. de **pŭllĕtru* viennent les formes rtr. *puleder, pulieder*;
3. de *pŭllĭtru* des formes italiennes: *poledro* etc. —

Il y faut ajouter que Lévy connaît une forme provençale *poldrel* = poulain. — La façon dont nos deux gloses sont écrites, paraît exclure la forme française ancienne, mais elles ne sont point exclusivement rétoromanes.

Deux études s'occupent de l'évolution de ce mot: J u d, Poutre (dans Archiv de Herrig 120) et G i e r a c h op. cit. Nos gloses n'aident point à resoudre le problème du changement de sens et nous cherchons en vain dans ces études un renseignement pour la localisation du mot.

Mais dans l'article de E. W i n k l e r, Zur Lokalisierung des *Capitulare de Villis*, ZRPh 37 (1913) à la p. 32 nous trouvons le mot **puledros** et il est hors de doute que c'est un texte galloroman. Si nous considérons les formes rétoromanes *puleder, pulieder*, nous croyons que nos gloses sont (relativement) galloromanes, ce qui est appuyé par la graphie *puledrus* (aussi *poletrus, pulletrus*) de la Lex Salica qui est un texte galloroman du VIe siècle, v. Fr. Schramm *Sprachliches zur Lex Salica*, p. 19 ss.

pulmone roman à l'exception de l'esp. et du port.

punge et

punxisti. D'après M.-L. roman.

putel et
putelli = *botellum* = boyau. D'après M.-L. 1230 ital. *budello*, ancien fr. *boel*, fr. mod. *boyau*, prov. *budel*, *budela*. L'-*u*- de l'ital. et du prov. reste inexpliqué. — La graphie de nos deux gloses nous paraît témoigner que c'est un mot relativement provençal.

puticla = *butticula*. D'après M.-L. il n'y a que le français *bouteille* (d'où les formes ital., port.) et l'esp. *botija* = ampoule. — Français. (Lévy connaît un *botilha* en provençal, mais il paraît que cela vient du français.)

quanta dans la glose 161 *quanta moi*. *Quantus* est roman, M.-L. 6933. Mais dans les **Gloses de Cassel** il s'agit d'un phénomène syntaxique dont on n'a pas compris la juste valeur. La question: *combien de muids?* est exprimée: *quanta moi*. — Quantus, de son temps, a été employé comme pronom interrogatif et relatif comme en ancien français ainsi qu'en ancien provençal, mais de bonne heure il prenait la fonction de conjonction, tandis que dans le sens de „combien" (lequel sens lui a été donné dans le latin populaire en remplaçant le *quot* du latin classique), on lui a suppléé la particule „combien". Les exemples de ce remplacement sont assez anciens, v. Dict. gén., mais il est sûr que *quantes fois* a tout de même survécu et se maintient peut-être encore — naturellement comme locution vieillie.

Mais dans les parlers provençaux, la particule *quant* = combien vit encore de nos jours. Voyons ce que nous offre, cette fois encore, Atl. ling. 32/1513, carte *combien de personnes*. Toute la Provence dit dans ce cas, d'un accord parfait: *kãnt d parçunes?* Il est probable que ce *de* y a été importé des parlers français ou plutôt du français littéraire lui-même: l'enseignement primaire obligatoire où l'on n'entend que des formes littéraires, la presse etc. y entrent pour beaucoup. Mais il y a encore des patois où l'usage primitif s'est conservé (*kãnt parçunes*: Lozère, Aveyron, Tarn, Tarn-et-Garonne).

Mais vu ce témoignage unanime du provençal populaire qui est en général d'un caractère plus conservateur, nous concluons: En ancien provençal *quant* avec le substantif respectif avait partout le sens de combien et l'exemple le plus ancien de cet usage est justement la glose *quanta moi* des **Gloses de Cassel**. — Glose provençale, croyons-nous.

radi — **radices** — **renes** romans. Pour les détails v. chez nous à la p. 67.

saccuras = hache. Vient du lat. *secūris*. M.-L. 7775 *sĕcūris* = vegl. *scŏr*, ital. *scure*, campid. *seguri*, engad. *sgür*, esp. *segur*, port. *segure*. Dérivé: Orméa *sairotu* = hache. (Orméa est un des dialectes des environs de Gênes.) — Mais ce n'est pas tout: D i e z op. cit. parle de la forme *saccuras* qu'il déclare rétoromane et signale que dans le parler rtr. de Coire on a *sigir*. Marchot s'y rallie et relève une forme brégalienne *sagür*.

Ce qui est surprenant dans la graphie de notre mot, c'est le -cc-; par là *e* protonique devient entravé et passe à *a*. «Ce changement d'*e* en *a* dans le mot *saccuras* ne devrait pas être considéré comme roman, quoiqu'on trouve le même phénomène dans plusieurs langues romanes. Il faut tenir compte que S c h u c h a r d t avait réuni (Du vocalisme 2, p. 206—223) de nombreux exemples de ce changement, ce qui prouve que ce phénomène appartient à la phonétique préromane,» telle est l'opinion de Pirson. Mais ce serait méconnaître le vrai caractère de la glose et la portée d'une telle graphie qui traduit, croyons-nous, un important changement roman. Nous ajoutons que l'on retrouve la forme *sagir* < *securis* dans A s c o l i à la p. 32, 42, où elle est tirée d'un livre de Gabriel, écrivain d'Oberland du XVIIe siècle, v. Gartner à la p. 310. — A la rigueur, notre glose ne correspond qu'avec la forme brégalienne *sagür*, celle d'Oberland *sagir*, puis avec celle dont le *sairotu* d'Orméa est le dérivé. Etant donné que

les formes des parlers gênois dominent encore de nos jours dans les patois provençaux de la frontière — v. Atl. ling. 13/585, carte *foie*, où l'on trouve, dans les Alpes-Maritimes le *figado*, forme à n'en pas douter italienne, v. encore Gröber, Grundriss I² à la p. 718 — il ne paraît pas exclu qu'il en était de même avec la forme *saccuras*.

— Forme commune aux parlers rétoromans et italiens-provençaux.

sappas. D'après M.-L. ital., engad., frioul., fr. — Mais le mot a existé aussi en provençal: Atl. ling. C 1763, carte *bêche*, montre le mot dans le canton du Valais 989, Aosta 967, puis 990 Alpes-Maritimes et 866 Hautes-Alpes, toujours entouré d'autres dénominations (*pala, fosé* etc.), ce sont là évidemment les débris du mot dépérissant — Roman, mais ni esp. ni port.

scalpros = burin — roman.

scandula. D'après M.-L. ital., rtr. *šlonda* (Obalde), frioul. *skandule*, dauph. (> français) *échandole*. Et c'est justement aux confins du rtr., français, provençal et italien où nous voudrions placer le lieu de provenance du glossaire galloroman qui a été apporté à Freising et y a été copié et muni de traduction bavaroise.

scapulas. Dans les **Gloses de Cassel** on trouve le mot deux fois: gl. 14 *scapulas* traduit ahsla = épaules, gl. 23 *inter scapulas* traduit untar hartinun = au-dessous des omoplates ce qui est une erreur de traduction, *inter* = parmi; voilà une nouvelle inadvertance, cette fois celle du copiste bavarois que le mot *inter* encouragea à le traduire par *untar*.

Grimm avait relevé qu'il fallait imprimer *interscapulas* et non séparer les deux mots et il s'appuyait du recueil Vocabularius optimus à la p. 170: *interscapula* = la partie du corps située entre les deux épaules. Diez et Körting ne connaissent pas de correspondants romans de ce mot. Marchot voyait ce correspondant d'abord au mot d'Obalde: *schuwî* (c'est ce que Stürzinger déclare comme venant de *jugellum* et prononcé *žu(v)í*, puis dans le frioul. *schâble, schale* = épaule, indication que Stürzinger avait complétée par la forme rtr. de Greden: *šabla*. (On la retrouve dans Gartner: Le parler de Greden.) M.-L. 7657 *scapula* = omoplate, épaule montre notre mot en Hérémence (Valais) *ešyebla*, tyrol. šabla, frioul. *škâble*. (Hérémence est un parler francoprovençal.) — Atl. ling. 11/472, carte *épaule*, montre les représentants du mot 978, 979, 988, 982 dans le canton du Valais en Suisse romane, ce qui appuierait le caractère francoprovençal du mot. — Mais Appel, Provenzalische Chrestomathie, 4e éd. 1902, produit un passage de Boeci: sobre la schápla avia ú.. tei Θ grezesc. — Il faut encore signaler ceci: Dans le Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der romanischen Philologie (Annuaire critique des progrès de la philologie romane) 7, la partie intitulée: Latin vulgaire et bas-latin 1903, Pirson parle d'une inscription trouvée sur une plaquette de fer à Mentona en Italie dont il démontre le caractère vulgaire — entre autres — par la forme *scapulas*. Cette inscription n'est pas datée, mais elle nous intéresse beaucoup. Il se peut donc que notre mot vive quelque part dans les dialectes italiens (l'italien littéraire connaît *scapola* qui est demi-savant, croyons-nous), dans ce cas le mot serait roman (à l'exception du français proprement dit). —

La carte *épaule* de l'Atl. ling. montre que le mot *ešyebla* etc. s'est fait entendre comme réponse à une question telle que: Comment s'appelle chez vous l'épaule? Il nous paraissait donc être important de savoir, si les auteurs de l'Atl. ling. ont aussi demandé les dénominations populaires de l'*omoplate*. La Table de l'Atl. ling. promettant un article „omoplate" pour le Supplément alphabétique, nous nous sommes adressé à M. Gilliéron lui-même. C'était en 1915 et M. Gilliéron — par l'intermédiaire de M. Jaberg, professeur

des langues romanes à l'Université de Berne — a répondu qu'il n'y a pas en français de représentants de *scapula*.

Scapula est donc un mot francoprovençal et rétoroman. Mais dans l'autre glose 23: *inter* exclut les parlers rtr., le mot proviendrait donc à notre avis des confins du francoprovençal et du rétoroman et un tel mot ne serait nullement surprenant dans un recueil de gloses compilé au VIIIe siècle, disons à Autun (ainsi que la glose *sacculras*).

scruua. D'après M.-L. 7748 *scrōfa*: roum. *scroaf*, ital. *scroafă*, engad. *skrua*, frioul. *skrove*. En ancien fr. on avait la forme *escroue* = matrice de la truie que M.-L. voudrait tirer de *scrōbis* = fosse, parties naturelles de la femme. M.-L. lui-même ne serait pas contre l'étymologie *escroue* <*scruua*, mais à condition que l'on expliquât l'évolution de la signification: matrice du porc — le porc. — Mais en ancien fr. il y avait deux homonymes *escroue*, l'une dont nous venons de parler et signifiant truie (de *scrōfa*), l'autre *escroue* venant d'un mot allemand (all. mod. Schraube). Ce ne serait pas étonnant si la langue ancienne, ayant pour le porc-femmelle un autre terme (*truie*), laissait dépérir l'*escroue* de *scrofa* dans ce sens (et ce mot fut bientôt oublié tout à fait). Une telle différenciation n'a rien d'extraordinaire, c'est de la thérapeutique verbale, croyons-nous! Ce que nous proposons là, ce n'est pas une supposition, car le diminutif du mot *scrōfa* est *scrofula* (v. W a l d e, Lat. etym. Wtb[2]), *scrofella* et ce mot vit à n'en pas douter dans l'ancien français, dans le provençal et aussi dans les autres langues romanes à l'exception de l'esp. et du port. En tout cas on ne peut produire ce mot contre l'origine galloromane des **Gloses de Cassel**.

— Roman, mais non esp. et port.

sedella = seau. D'après M.-L. 7959 *sĭtĕlla*: engad, *sadela*, fr. *seau*. Or, ce n'est pas là un mot rétoroman par excellence, comme c'est l'avis de Gartner encore. — Signalons que l'Atl. ling. 26/1208, carte *seau*, montre dans les parlers 982, 992 (Turin) la forme *sedjalın*, Alpes-Maritimes 991 *sidjilın*, 990 *sidjyeri*. Il paraît nécessaire d'établir quelle est la consonne qui aboutit à *-dj-* dans les parlers nommés ci-dessus. Nous avons recouru aux cas analogues: en prov. la particule „fois" est non du lat. *vicem*, mais de *vicata* = vigada dont la forme la plus répandue dans les patois provençaux est *vyadze*. Or, si l'on consulte l'Atl. ling., cartes 589 *la troisième fois*, 590 *une fois*, 591 *deux fois*, nous trouvons dans les mêmes parlers où nous avons vu *sedjalın* etc. la forme *vyadje*. Il est évident que dans les parlers italoprovençaux le *-d-* secondaire passe en *-dj-* et que le *sedjalin* n'est qu'une forme patoise de *sedella* — *sĭtĕlla*. *Sĭtĕlla* vit encore dans les parlers provençaux du sud-est.

— Rétoroman et galloroman.

segradas traduit par sagarari. Ce mot germanique est le moyen haut-allemand *sagaraere* = sacristie. R ö n s c h et G. P a r i s, ayant toute confiance dans la traduction, voient dans *segradas* une chapelle privée, une espèce d'oratoire. Mais D i e z dit à la p. 110: Que voudrait le mot sacristie ici où l'on parle de la maison et non d'une église, ici, entre le „poêle" et l'„étable". On peut corriger ou expliquer *segradas* comme *secreta* (camera), mot que l'on a prononcé *segreda* et qui signifie „chambre secrète". — M a r c h o t voit dans notre glose *secreta* = latrine. B a i s t est d'avis que c'est un nom plus décoratif pour la baignoire. — Signalons que Lévy connaît *cambra segreda* = latrine. Il est vrai que ce mot *secretus* vit demi-savant dans l'ancien fr. *segroi* = fermé, mais le mot de Lévy nous satisfait le plus et nous y voyons une glose provençale.

seia dans la glose 111 *tunica - seia* tunihha. D'après M.-L. franc. *saie*, d'où le mot ital., esp., port. Mais L é v y connaît le mot prov. *saga*, *saia* (= sorte d'étoffe de lain, sorte de vêtement) et de nombreux dérivés: *sagel*, *sael etc.*

Quant à la graphie *ai* > *ei*, la faute est au copiste bavarois, c'est un changement qui s'est produit dans la seconde moitié du VIIIe siècle, v. Baist op. cit. à la p. 105. — Gallo-roman.

sestar — roman à l'exception de l'esp. et du port.

siccla et

situlis — romans.

sicleola — glose interlinéaire, écrite au-dessus de la glose 127 *sedella*. Diminutif du précédent, mais qui n'a pas vécu dans les langues romanes. — Bas-latin.

siciles. M.-L. 7900 dérive du lat. *sĭcĭlis* = faucille : roum. *secere*, vegl. *sekla*, vénit. *sezola*, gênois *seiza*, bas-engad. *saisla*, grôden. *saižla*, frioul. *sezule*, tandisque le français de l'est *sel*[e] doit venir, d'après lui, de l'ancien haut-allemand *sichila*, car „la forme de l'Est ne peut être dérivée, quant à sa phonétique, du *sicilis* et aussi l'aire restreinte que le mot occupe, témoigne qu'il est emprunté à l'allemand". La première objection de M.-L., concernant la phonétique, est fausse, car il faut corriger l'indication de M.-L.: en français de l'est on a non *sel'*, comme dit M.-L., mais *sil*, *sīy*, *sey*; peut-être s'agit-il d'une faute d'impression. Quant à la seconde objection, nous avons recours à l'Atl. ling. même: la carte 12/543 *faucille* montre que le mot qui pourrait venir de *sicilis* n'existe que dans les parlers français du nord-est (son point le plus méridional est dans le dpt. des Vosges; ce mot recule devant *faucille* (189 Hainaut *sīy* est entouré des formes *fosil* etc. *sil* du dpt. de la Meuse 143 est vieilli), mais tout aussi bien, au moins, pourrait-on dire que les formes *sil*, *sey* s'y m a i n t i e n n e n t, y luttent avec „faucille" mais qu'elles y sont autochtones. Mais ce qui est hors de doute c'est que l'on n'a plus le droit de regarder cette glose comme rétoromane par excellence, comme l'avaient fait Marchot et Stürzinger.

Notre opinion que *sicilis* dans les dialectes français du nord-est (le Hainaut, et dpts.: Ardennes, Meuse, Meurthe-et-Moselle, Marne, Vosges) est original, et non emprunté à l'allemand comme le voudrait M.-L., vient d'être appuyée par le travail de M. J u d, Problèmes de la géographie de mots etc. Il y énumère toutes les nombreuses formes rétoromanes qui viennent de *sicilem*. „Mais le type d'étymologie pour les langues germaniques est *sicila*, d'où l'ancien haut-allemand *sihhila*. Une telle forme *sicila* s'établit aussi, il y a longtemps, en France du nord-est où elle a pris racine après avoir changé le suffix en *-cula* qui était plus usité a. fr. *seille*." Pour les formes patoises *sil* etc. il n'est pas nécessaire de supposer le changement du suffixe. — *Siciles* est un mot commun au rétoroman, ital., français du nord-est, mais il n'est pas connu en provençal.

siluuarias mot énigmatique que l'on explique le mieux comme *alvearia*, et tel est le mot que l'on retrouve dans des recueils de gloses, par ex. dans les „glossae Salomonis".

sim — roman.

sisirtol — mot énigmatique et corrompu. D'après la traduction germanique stanta devrait-on peut-être lire: *sestairol*.

spinale — dans la glose 25 *un osti spinale*. D'après M.-L. 8151 *spinalis*: roum. *spinare* engad.-greden. *spinel*. — D'après G a r t n e r à la p. 256 (la question était: comment dit-on „dos") aussi enneberg. *špiné*. —

Quant au primitif, M.-L. 8150 ne connaît *spīna* que dans le sens spécial de botanique. Mais Dict. gén. cite: l'épine nasale; l'épine dorsale, l'épine du dos ou (absolt.) l'épine = la série des vertèbres formant la colonne vertébrale. — On pourrait objecter que c'est là un terme médical. Mais il vit aussi dans les patois. Atl. ling. 10/437, carte *échine* nous montre que *spīna* signifiant „l'épine dorsale" vit encore dans les parlers français sur une zone qui part de l'Ile de Serk (parler 398) et s'étend jusque dans le canton de Berne avec de nom-

breuses interruptions. Quant aux parlers provençaux, il y a dans les Pyrénées-Orientales *aspina de l'askena*.

Il est vrai que l'auteur de l'Atl. ling. n'a pas demandé la forme *spinale* elle-même, mais après ce que nous venons de produire, on ne peut exclure que ce mot aurait pu être galloroman. — Glose galloromane et rétoromane.

stabulu — roman.

stomachus — roman, mot savant.

stupa dans la glose 75 *stupa* stupa. D i e z connaît le prov. *estuba* et fr. *étuve* et croit le mot roman. Dict. gén. produit comme type d'étymologie le bas-latin *stupa*. A s c o l i connaît à la p. 32 un *stiva* d'Oberland et engad. *stuva*. G a r t n e r à la p. 263 *poèle* cite *štuę* de Pordenone, *štua* Portogruaro. — En étudiant le mot *bisle* des **Gloses de Cassel** à la carte *poèle*, nous avons trouvé que dans les parlers wallons on a *situf*, dans les Alpes-Maritimes *stuva*. M.-L. ne connaît ni *stuba* ni *stupa*, mais 3108* *extufare* = échauder, étuver et il tire de ce verbe le fr. *étuve*, prov. *estuba*, brégalien *stiia*, ital. *stufa*. L'accord avec all. Stube est de pur hasard. —

Meyer-Lübke s'est déjà occupé de ce mot dans Untersuchungen und Quellen etc. v. la bibliographie (= Mélanges Jean K e l l e); à la p. 78/79 il dit qu'on aime à rallier le fr. *étuve* et tout ce qui y correspond, à l'all. Stube, mais que cela ne va pas du point de vue de phonétique romane. *Étuve* doit venir, à n'en pas douter, d'**extufare* et ancien haut-all. *stuba* de *stiuban*. *Stiuban* ayant signifié une manipulation balnéatoire, *stuba* par là un cabinet de bain, M.-L. voudrait voir dans *étuve* et *Stube* la même homophonie qu'en θεός et *deus*. —

La forme *stupa* paraît être galloromane et rétoromane et exclut l'italien.

talauun — romans.

taradros. C'est un mot qui s'est répandu de la Gaule dans la péninsule ibérique, d'origine gauloise. J. Jud, archivum romanicum 6 (1922), 201, le range parmi les mots gaulois qui s'étant de bonne heure implantés dans le „sermo provincialis" de la Gaule ont empêché les synonymes latins de s'y répandre. „Le latin *terebra*," se demande M. Jud, „a-t-il jamais réussi à ébranler sérieusement le gaulois *taratrum* = tarière? Ce sont justement les mots gaulois (comme *taratrum*, *glenare*, *bren* etc.) qui ont donné au vocabulaire latin de la Gaule un coloris bien déterminé et vif." —Il est clair que le mot est de la couche galloromane.

thalamus — latin.

tibia dans la glose 30 *tibia*: pein, ce qui veut dire: os, mais c'est une nouvelle traduction inexacte: os de jambe. Terme médical, latin.

ticinne corrompu: peut-être *tunne*.

timporibus — latin, les langues romanes partent de *tempus* + *templa* d'après M.-L.

tina—tinas — romans.

tondit—tundi — romans.

trapes = trabes roman.

tremolol traduit sapan = toile fine. Enigmatique et corrompu. Il faut remarquer toutefois que M.-L. 8847 connaît le mot latin trama = trame, enflure — roman. Peut-être que c'est là son diminutif.

troia roman à l'exception du rtr.

tunica — latin.

tunne — galloroman.

tutti dans la glose *aia tutti* = salut la compagnie. La forme *tutti* exclut l'esp. et le port. Puisque *aia* est une forme relativement galloromane, il en est de même avec *tutti*.

umbilico — rtr., prov., ital.

un dans la glose *un osti spinale*. D i e z voit dans cette forme l'article indéfini qui se présente ici sous une forme tout à fait romane.

uncla — roman.

unctura dans la glose *unctura* smero = graisse. Se trouve dans la section: les parties du corps humain, c'est pourquoi l'on l'explique comme *junctura*, v. chez nous à la p. 75.

Ni *unctura* de *ungere*, ni *junctura* n'existent en rtr. M.-L. 4618 *junctura*: ital. *giuntura*, fr. *jointure*, prov. *jontura*, catal., esp., port. *juntura*, mais pas rtr. — M.-L. 9038 *unctura* = onguent: roum. *untura*, log. *untura*, anc. fr. *ointure*, prov. *onchura* (Lévy connaît aussi: *ontura* etc.), mais pas rétoroman.

Roman à l'exception du rtr.

ua = va, roman.

uaccas = vaches, roman.

uellus = toison. D'après M.-L. roman, mais non rtr.

uerticem. Koerting a l'ital. *vertice*, rtr. *guerša*. D i e z op. cit. à la p. 92 connaît le mot aussi en esp. — nous y ajoutons qu'il existe aussi en portugais, mais savant, v. par ex. le dictionnaire de Langenscheidt *vertice* — et il dit ensuite: à présent le mot ne se retrouve plus en français, on emploie une périphrase: sommet de la tête. Mais à n'en pas douter il a existé en ancien français le mot *vertitz*, par ex.: En la vertitz de lui sa felunie descendrat, Psal. Bodl. 7, 17; le froit le prent en la uertiz, Parton. II, 5. Le mot a changé de genre, ce qui prouve qu'il a été assez souvent employé.' — M.-L. 9250 *vĕrtex* connaît le mot en ital. litt. *vertice* (Val de Soana: *vĕrğa*, lomb. *vierdza*), engad. *viertsch*. — L é v y connaît le prov. *vertitz* = sommet de la tête. Tout cela suffirait pour n'y point voir un nom rétoroman par excellence, comme l'a fait Marchot.

Mais signalons encore: Que ce mot ait vécu en français même sous une forme populaire, cela est appuyé, croyons-nous, par les noms de lieux: La Guerche de Bretagne (dpt. Indre-et-Loire), La Guerche sur l'Aubois (dpt. Cher), Guerchy (dpt. Yonne), v. Dictionnaire des bureaux de postes, 2e éd. de 1909. Et J a u b e r t, Glossaire du Centre de la France, 2e éd., connaît le mot *vortice* s. m. Sommet. Du latin *vertex*. Se dit en Sancerrois (Sancerre est situé sur la Loire, dpt. Cher) — Sans vouloir exagérer l'importance de cette dernière forme inconnue jusqu'alors, il est évident, croyons-nous, que *vertex* a vécu dans les temps anciens dans la Romania un peu partout, tantôt savant, tantôt sous une forme populaire.

— Roman.

uestid qui apparaît dans les **Gloses de Cassel** trois fois. M.-L. 9285 le connaît dans les langues romanes à l'exception du français. D i e z avait dit: ital. *vestit*, esp. *vestido*, catal. *vestid*, rtr. *vischieu*, « mais ne s'est maintenu ni en français ni en provençal. Tout de même on lit dans Passio Christi 11: palis, vestit, palis, mantels extendent a soz pez. » — C'est un mot roman, mais sa graphie indique que dans les **Gloses de Cassel** *vestid* est relativement galloroman, v. à la p. 76.

uiuaziu iili ce qui veut dire en allemand mod. eile = dépêche-toi, voilà de nouveau une traduction inexacte.

— Galloroman.

uuanz = gants. — galloroman.

uuasa = les vaisseaux. D'après M.-L. roman, à l'exception du rtr. — Mais on trouve dans Gartner le mot rtr. *veś* au parler d'Erto. — Atl. ling. 29/1313, carte *(douve du) tonneau* montre notre mot dans les parlers du sud-est: H. Saône 35, 25 *vase*, Doubs 43, 33 *vase*, Doubs 53 *vese* et encore *vece*, dans le sens primitif.

— Roman.

uuindicas traduit *uuintinga*, mot qui signifie peut-être: courroie de bouclier. Bas-latin.

Parmi ces 203 mots que nous avons étudiés, il y a (pour la plupart pris relativement, au point de vue d'étude des Gloses de Cassel, comme nous l'avons montré):

I. corrompus et énigmatiques	12
II. latins et bas-latins	28
III. romans	74
IV. romans, mais ni esp. ni port.	14
V. rétoromans, français, italiens	3
VI. rétoromans, provençaux, italiens	4
VII. rétoromans, provençaux	2
VIII. rétoromans, provençaux, français	11
IX. français	8
X. galloromans	28
XI. provençaux	7
XII. provençaux, français, italiens	8
XIII. provençaux, italiens	4
	203

On trouve nos listes détaillées à la p. 78—79. de notre travail.

Nous avons dressé la statistique romane des **Gloses de Cassel**, mais le caractère même de ce recueil de gloses montre qu'il faut d'abord et surtout comparer et réfléchir avant d'en tirer des conclusions.

Il faut tenir compte d'une circonstance qu'ont négligée ceux qui ont jusqu'ici étudié notre texte, mais qui est de la plus grande importance pour son étude. Nous avons ici un recueil de gloses, par conséquent non pas une œuvre d'un seul auteur qui aurait l'esprit de suite, non pas une œuvre qui pourrait nous donner une idée vraie au moins de la phonétique de son temps, mais une compilation qui puise à plusieurs sources et qui contient des couches de mots provenant de siècles et de lieux différents, fortement mélangés . . . Et ces gloses n'ayant pas une origine unique, il ne faut pas parler d'un auteur, d'une date, d'un lieu où elles ont été composées, il n'y a que le glossateur-compilateur, et puis une date et un lieu où elles ont été réunies et rédigées pour la dernière fois: elles sont le résultat d'une série de travaux d'origines diverses et naturellement aussi de valeurs diverses pour la linguistique romane. On ne connaît pas ces glossaires originaux où aurait puisé notre compilateur, et dans ces glossaires mêmes plusieurs autres sources, inconnues elles aussi, se sont confondues en des œuvres nouvelles. Et on ne peut nullement apprécier la mesure dans laquelle le compilateur, le dernier rédacteur, aurait fait valoir son dialecte à lui ou celui de son entourage. Les phénomènes dialectaux dans ces recueils de gloses proviennent pour la plupart de leurs sources, et des études glossographiques nous montrent que la coopération du compilateur n'est pas sensible: nous voyons de nombreuses fautes du scribe ou du copiste et les douze mots corrompus dans notre texte même.*)

Quiconque voudrait considérer les **Gloses de Cassel** comme françaises du Nord ou frioulanes, se méprend sur la composition, origine et vrai caractère de recueils

*) Nous appliquons ici — mutatis mutandis — les résultats des recherches sur le caractère et la composition des recueils de gloses, v. par ex. G. Landgraf, Glossographie und Wörterbuch (ALL 9, 355 ss), K. Gruber: Die Hauptquellen des Corpus-, Epinaler und Erfurter Glossen (Romanische Forschungen 20, 393) et surtout ce que W. Foerster a dit sur la composition des Gloses de Reichenau, *ZRPh* 31 (1907) à la p. 544 et 36 (1912), 519 ss. Nulle de ces études glossographiques ne porte son attention sur les **Gloses de Cassel**.

de gloses et a tort : tout au plus aurait-on le droit de dire qu'il y a une plus ou moins forte couche de mots français (du Nord) ou de mots frioulans (même cette dernière assertion n'est pas fondée, comme nous le montrent les résultats de notre analyse).

Si l'on considère les **Gloses de Cassel** de ce point de vue, on voit que notre recueil se compose — lui aussi — de plusieurs couches de mots:

1. d'une couche latine, où il y a des mots du latin classique à côté des mots récents, bas-latins, par ex. *aures* à côté de *deurue* (II.);

2. d'une couche — sit venia verbo — panromane (III.);

3. d'une troisième couche de mots qui sont romans, mais qui excluent la péninsule ibérique (IV). C'est dans ce groupe que l'on peut ranger — sur ces entrefaites, dans un sens plus étendu — nos mots des sections V—XIII.

Nous avons dit „couches de mots", mais nous ne voulons point dire par-là que chacune d'entre elles représenterait une source de notre recueil, au contraire, ces couches ont été communes à toutes les sources de notre texte, mais on ne peut plus préciser à quel point.

La couche latine compte 28 mots parmi 203. C'est une couche à laquelle on devait s'attendre a priori dans un recueil de gloses. Ces mots sont parsemés un peu partout dans toutes les sections de notre texte, v. chez nous à la p. 80. Ce petit nombre d'éléments latins s'efface devant le nombre de mots romans — 163 qui ont subsisté en roman et qui y vivent pour la plupart encore de nos jours. Ces mots romans sont si caractéristiques quant à leur radical et leur forme que cela nous donne le droit de déclarer les **Gloses de Cassel** le plus ancien monument roman, naturellement non pas parce que le compilateur aurait travaillé dans cette tendance, non, ce bon moine était absolument convaincu d'écrire le latin, et nous avons même montré qu'il s'efforçait de l'écrire le mieux qu'il pouvait — mais tel en est le résultat. —

Les résultats de notre statistique, appuyés par l'impression qu'a quiconque a parcouru notre analyse alphabétique, nous font voir que dans les **Gloses de Cassel** il n'y a pas une couche spéciale de mots propres à l'espagnol et au portugal.

D'un autre côté qu'il nous soit permis d'insister sur ce qu'il n'y a pas, dans notre monument, un seul mot purement rétoroman. En reproduisant ci-dessus les critiques savantes dont le travail de Marchot a été l'objet, nous avons réuni dès preuves au point de vue phonétique que l'on ne les peut adjuger au rétoroman (frioulan). À présent nous voyons qu'il n'y a pour cela non plus de preuves au point de vue de géographie linguistique: il n'y a pas même une couche de mots rétoromans par excellence: Les mots rétoromans apparaissent dans les **Gloses de Cassel**, comme on l'a vu dans nos groupes V, VI, VII, VIII. On peut dire qu'ils sont rétofrançais d'un côté et rétoprovençaux de l'autre, et pour la plupart viennent (les 11 mots du groupe VIII) des confins de ces trois langues.

Mais il faut dire aussi qu'il n'y a non plus une couche de mots exclusivement italiens. C'est un fait linguistique qui s'accorde avec les faits historiques, car c'est de la France et non de l'Italie que la Bavière a été christianisée, v. notre chapitre IV, et les recueils de gloses ne représentent que „le premier cours du latin" pour les monastères tout récemment fondés dans les pays païens.

Notre couche 1ère: 11 mots corrompus, couche 2ème : 28 mots latins, couche 3ème : 74 mots romans, en tout 114 mots ne décident point la question d'origine des **Gloses de Cassel**. Que notre recueil ait pris naissance dans n'importe quelle région de la Romania, ces trois couches de mots y seront — disons le mot — parties obligées.

Parmi les 89 mots restants, il n'y a pas un seul espagnol ou portugais par excellence: les mots excluant la péninsule ibérique s'accordent parfaitement au sol galloroman. De même il n'y a pas d'éléments purement rétoromans: il n'y a que les mots rétofrançais ou rétoprovençaux ou rétofrancoprovençaux. Nous n'avons

non plus rencontré des mots purement italiens, il n'y en a que ceux qui viennent de la frontière entre la Gaule et l'Italie ou entre la Suisse, la Gaule et l'Italie. Mais il y a une forte couche de mots galloromans (27), des mots français par excellence (8), des mots purement provençaux (9) avec les mots italoprovençaux (4) et le groupe XII (8 mots) forme une espèce de ligne de communication entre le Nord français et le Sud provençal et italoprovençal.

Nous allons examiner ces couches au point de vue de géographie linguistique pour localiser notre texte.

Nous avons émis l'opinion que notre analyse a encore corroborée, que le mot est caractéristique de ce pays là où il a fait preuve de sa plus grande vitalité en se maintenant jusqu'à nos jours. Nous ne disons point par ex. dans l'article *quanta moi* que *quantus* ne signifie pas „combien" en francais proprement dit, cela aurait été d'abord faux parce qu'on lit par ex. dans le Roman de Renart çà et là *quantes fois*, pour en rester là; puis cela aurait été absurde, parce que nous professons qu'il n'y a que les données positives de l'Atl. ling. qui sont probantes, et non le côté négatif. Mais tout de même on peut dire, croyons-nous, que la locution *quanta moi* est caractéristique du provençal, car elle s'y maintient jusqu'à présent, elle y était donc la plus répandue, la plus usitée. Nous disons de même que *bisle* est français, rétoroman et italien (des patois des montagnes) et c'est ce qui est appuyé par l'historique de la *chose*, parce que la géographie linguistique étudie l'historique des choses afin de pouvoir localiser les *mots*. Il y a toute une série de mots, par ex. *caminus, scandula, siciles, saccuras, gyppus* qui prouvent que nous avons raison de parler des mots limitrophes.

Parmi les 89 mots décisifs, il y a une forte couche, la Xe, c'est-à-dire 28 mots galloromans, communs au vocabulaire français et provençal à la fois. Mais c'est aussi la VIIIe couche qui est galloromane (elle s'étend en même temps en Rhétie) et de même la couche no XII (qui va à son tour en Italie).

Nous sommes donc d'avis que les Gloses de Cassel sont un texte galloroman, c'est à dire composé sur le sol de la Gaule romane. C'en est une localisation à laquelle les couches no IX (française), XI (provençale), no V—VII, no XIII ne s'opposent point. —

Voici d'autres résultats auxquels nous amène l'analyse au point de vue de géographie linguistique: Les mots de la couche galloromane sont usités en Gascogne comme en Picardie, en Provence proprement dite comme en Vendée, et de même les mots français et provençaux chacun sur toute l'étendue de sa langue. Mais il y a, d'un autre côté, d'autres couches, la Ve (3 mots rhétofrançais), la VIe (4 mots à la fois rétoromans, provençaux et italiens), la VIIe (2 mots rétoromans et provençaux et italiens, la VIIe (2 mots rétoromans et provençaux), la XIIIe (4 mots provençaux et italiens). Celles-ci comprennent pour la plupart les mots qui ne sont usités ni dans la France du Centre et de l'Ouest ni à l'ouest et au centre du Midi.

Ces couches-là (et la XIIe jusqu'à un certain degré) n'ont pu prendre naissance que dans la zone de l'Est du centre de la Gaule romane, et c'est dans ce pays même que tous les mots des couches no IX, X, XI étaient dans toutes les bouches.

Ceci prouve, croyons-nous, que les Gloses de Cassel ont été compilées sur la zone *francoprovençale*. Nous y reviendrons dans le chapitre IV.

Il y a encore autre chose.

Nous avons d'une part, la couche no IX, purement française 8 mots, à laquelle se rattache la Ve, comprenant 3 mots. De l'autre côté il y a la XIe couche purement provençale, 7 mots, à laquelle se range la couche no VI, VII et XIII.

Les couches no VII et XII et surtout toute la Xe couche (28 mots galloromans) forment une ligne de communication entre le Nord et le Midi. Cela mérite aussi notre attention, v. ci-dessous.

Enfin il faut remarquer que pas une de ces couches de mots ne remplit une de ces sections auxquelles on peut diviser notre monument. Le compilateur paraît avoir puisé de toutes parts, dans le seul but de posséder un vocabulaire assez riche.

Tout cela est la preuve, croyons-nous, que la première partie des **Gloses de Cassel**, sous leur forme présente, est un **texte galloroman non par tendance, mais par résultat.** — Qu'il soit vraisemblable et probable que leur glossaire original ait été composé sur le sol de la Gaule, nous l'appuierons encore dans le chapitre IV (Conclusions) du présent travail. —

Mais si les **Gloses de Cassel** sont un texte galloroman avec toutes les annexes que l'on rencontre dans un recueil de gloses du VIIIe siècle (nous voulons dire: mots corrompus, mots latins par excellence etc.), nous appelons l'attention de nos lecteurs sur ce qu'il n'y a pas de preuves au point de vue de géographie linguistique, pour les regarder comme un monument appartenant au Nord de la France. Il n'y a que sept mots: *caua, cauella, intrange, mufflas, ordigas, paua, puticla,* pour lesquels nous n'avons pu assurer, malgré notre effort, des correspondants romans. Mais nul parmi eux n'appartient exclusivement au Nord. L'Atl. ling. nous ayant fait voir d'une manière inespérée que des mots comme *maneiras, pridias* ont vécu en provençal, que des mots tels que *gyppus* sont provençaux par excellence, nous ne doutons point que ce précieux instrument d'études linguistiques nous aurait infailliblement révélé des mots provenant du Nord de la France. Donc il n'y a pas, non plus, dans notre recueil, une couche de mots qui seraient caractéristiques pour un patois français du nord. —

L'on pourrait se demander, puisque nous sommes d'avis, que les Gloses de Cassel ont pris leur naissance dans un pays qu'on est convenu d'appeler francoprovençal, pour ne pas les attribuer au dialecte francoprovençal. Mais ce serait arbitraire et faux, et pour deux causes:

1[0] notre monument est au point de vue de grammaire, tant phonétique que morphologie et vocabulaire, trop hétérogène pour pouvoir être appelé un texte dialectique. Ce qui est très instructif, c'est de le comparer sous ce rapport au plus ancien monument littéraire, aux Serments de Strassbourg. Mais avec cela nul ne peut contester que les Gloses de Cassel ne soient assez avancées au point de vue roman.

2[0] étant donné le caractère d'un glossaire, d'un recueil de gloses l'on peut indiquer le pays d'où provient telle ou telle couche de mots, le lieu où ce glossaire aurait pris sa naissance, ou plutôt le pays, où ce recueil avait été compilé, mais rien de plus.

Les résultats de l'analyse de la s e c o n d e partie de notre monument ne s'opposant nullement — disons-le par anticipation — à la localisation galloromane, nous concluons: **Les Gloses de Cassel** sont — à côté des Gloses de Reichenau — l e p l u s a n c i e n t e x t e g a l l o r o m a n.

3.

Analyse de la seconde partie des Gloses de Cassel.

La s e c o n d e partie des **Gloses de Cassel**, gl. 181—245 comprend 79 mots en 102 exemplaires. On trouve leur table alphabétique à la p. 83—84 de notre étude. Comme les gloses se suivent par ordre, on peut combiner ces mots en quarante phrases environ. Il est vrai que déjà G r i m m et H o l t z m a n n avaient tâché de combiner les mots en des phrases, mais G r i m m avait corrigé le texte latin d'après les interprétaments germaniques; c'est là un procédé tout à fait vicieux, la traduction germanique étant notoirement la plus récente. La table de ces phrases se trouve chez nous à la p. 84—85.

On n'a pas encore analysé cette partie des **Gloses de Cassel**, Grimm et Diez n'ont consacré à cette seconde partie que quelques remarques.

On considère cette partie comme latine et nous avons cité l'opinion de Baist, pourquoi ces leçons de conversation devaient-elles être écrites dans un latin plus correct que la partie précédente.

Nous avons dressé, il est vrai, l'index alphabétique des mots de cette partie des **Gloses de Cassel**, mais c'était surtout afin d'avoir, de leur matière, l'idée complète qui nous faisait défaut. Mais à présent, après avoir combiné les mots en des phrases, nous les analyserons phrase par phrase, pour faire valoir leur caractère roman, pour apprécier ce qu'il y faut relativement prendre pour des romanismes. Ces derniers phénomènes, non moins intéressants, pourraient échapper à l'attention du lecteur, s'ils étaient analysés isolément.

Indica mihi quomodo nomen habet homo iste.

quomodo: roman, mais ce mot ne serait pas non plus déplacé dans ce latin de conversation.

nomen habet est une phrase qui se disait bien en latin et qui a survécu dans les langues romanes.

iste est roman, c'est vrai, mais ce qui nous gêne c'est qu'il se trouve placé derrière le substantif.

Dans les deux phrases qui suivent:

Unde es tu? Quis es tu?,

l'on serait tenté de voir un romanisme parce que le verbe est suivi du pronom personnel, mais la première phrase nous fait voir que l'on appuie sur ce pronom même: *tu*, ce qui a amené sa répétition dans la seconde phrase. Notre opinion est corroborée par la phrase qui suit immédiatement et qui demande tout simplement: *Unde venis.*

De quale patria.

On y emploie *de* au lieu de *e* et c'est roman de même que le mot *quale* (roman) qui a remplacé le latin *quī* etc.

quaerere (gl. 196—199) est roman.

necesse est (gl. 199) et

necessitas (gl. 201, 203); il va de soi qu'ici *necesse est* et *necessitas* doit être regardé comme latin. (*Necessitas est* est une phrase bas-latine.)

multum dans la glose 202 est roman.

intelligere qui se retrouve dans cette seconde partie de notre monument quatre fois (l. 208, 210, 211, 212) M.-L. 4482 en dit que ce verbe ne se retrouve qu'en roumain *înțelege*, engad. *inkler*. Mais H. Suchier dans Grundriss de Groeber, t. 1er, 2ème éd., à la p. 840 dit formellement que *intelligere* était courant dans le français et le provençal jusqu'au Xème siècle.

non ego (gl. 210) que Baist déjà avait signalé. *Non ego* est tout aussi bien ancien fr. *non je*, comme prov. *non io* et ital. *nonieu* (v M.-L. Gr. de langues romanes III. 520).

quare gl. 219. D'après M.-L. fr., prov., catal. *car*, mais de signification changée.

sic — roman.

stultus, ital. *stolto*, haut-engad. *tukt*, bas-engad. *stut* = étonné. L'ancien fr. *estout* lui paraît provenir de *extultus*. Stengel: Die beiden ältesten provenzalischen Grammatiken 57, 45: *Estoutz* i. de facili irascens nel stultus. Mais en parcourant *Lévy:* Supplementwörterbuch on apprend que Lévy ne tire pas grand'chose des indications puisées à cette source-là (comp. le mot: *toteïve*).

sapientia. D'après M.-L. ancien fr. *savance*, prov. *sabensa*.

cogitare roman : roum. *cugetà*, anc. ital. *coitare*, log. *kuidare* = diriger, parler d'Obalde, *quitar* = penser, ancien fr. *coidier*, franch. comt. *küdi* = se tromper, esp., port. *cuidar*. — Table de l'Atl. ling. à la p. 110 connaît les représentants de *cogitare* sur les cartes: 359 *que je croyais*, 360 *nous crûmes*, 361 *j'ai cru*. Ajoutons-y la carte 358 *crois-tu*? On retrouve les formes de *cogitare* toujours dans le même parler 938 (dpt. Jura: *kude-te*? = crois-tu?)

ke je kudivo = que je croyais,
ŏ kŭdĕ = nous crûmes,
dj ĕ kŭdà = j'ai cru.

C'est dans la commune de Morbiez, canton du Morez où l'on a questionné un travailleur de 40 ans. — Mais naturellement on ne peut dire que l'on ne retrouverait pas autre part des débris de ce verbe, car on a demandé le verbe, *croire*. Ce verbe garde son sens primitif. —

Ce qui mérite d'être signalé, c'est la glose 39.

de&m&ipsum que l'on peut lire : *de temet ipsum* (comme nous l'avons fait pour notre table alphabétique) ou bien: *de te metipsum*. Dans ce dernier cas il s'agirait d'un mot provençal par excellence, v. M.-L. 555/1 *metipse*: prov. *medeis, meteis*, catal. *mateix*. Dans la glose 242 on a *demeipsum*. Mais tout de même on pourrait dire que dans la glose 237, il est échappé au glossographe un intéressant mot provençal.

semper roman. — Table de l'Atl. ling. signale le mot *sempré* à la carte 26/1318 *toujours*. La forme *sempré* se trouve dans les Pyrénées-Orientales, Gard (où elle est vieillie) et aussi dans les Alpes-Maritimes et en Aoste. Le mot a existé en ancien français. —

Déclarer romans les mots **venire**, **bona**, **voluerunt**, cela n'a pas d'importance, étant donné le caractère de cette partie de notre texte. —

Quiconque embrasse d'un coup d'œil les résultats de l'analyse de cette seconde partie des **Gloses de Cassel** et les compare avec ceux de la première partie, reconnaîtra que ces leçons de conversation sont beaucoup plus réservées au point de vue roman, mais aussi doivent-elles l'être comme l'a formulé B a i s t. Cette partie ne nous fournirait pas les traits dialectologiques nécessaires pour la localisation du texte. Mais il suffit qu'elle ne s'oppose nullement à la localisation des **Gloses de Cassel**, telle que nous l'avons élaborée en nous fondant sur les indications de la première partie de notre texte qui décide seule.

IV.

Conclusions.

Nous avons montré que la rédaction existante des **Gloses de Cassel** a été écrite vers l'année 802 à Freising en Bavière, et que c'est un texte galloroman. Rien de plus naturel et légitime que de demander s'il y a encore d'autres preuves pour cela que le glossaire original, qui doit dater certainement du VIIIe siècle au moins, est venu de France à Freising.

Nous avons d'abord parcouru l'Histoire de l'Eglise en Allemagne par H a u c k: on y apprend que des missionnaires célèbres qui ont baptisé la Bavière étaient: Francs Rupert (Rupprecht), Emmeran, Corbinien (c'est ce dernier qui a baptisé, en partie, la Rhétie), mais c'est tout.

Quoique cette œuvre monumentale reste à la base de toutes les recherches de notre genre, on trouve dans le livre de M. Doeberl: Entwickelungsgeschichte Bayerns I[3], Munich 1916, des données plus spéciales qui corroborent notre thèse: „La mission

de l'église franque en Allemagne du Sud) a reçu un renfort important par les moines irlandais (dit-il p. 63) dont le foyer principal était le monastère de Luxeuil fondé par Columban, une espèce de séminaire pour les missionaires destinés pour les Alemans et Bavarois . . . . Le successeur de S. Columban, Eustasius, collaborait à la christianisation de la Bavière au VIIe s."

On apprendra tout à l'heure que c'est justement le monastère épiscopal de Freising qui avait des relations avec Autun. N'oublions non plus que notre monument vient des temps de la Renaissance carolingienne.

Ayant constaté de nombreux phénomènes galloromans, tant phonétiques que lexicographiques, dans les **Gloses de Cassel** et comme c'étaient surtout les mots provençaux par excellence qui frappaient, nous avons recherché, s'il y a une étude spéciale sur les relations entre les monastères de Bavière et ceux de France. A ce temps-là, au VIIIe siècle, à peu près tous les monastères de l'Occident sont bénédictins, ceux de Bavière aussi: Corbinien, le premier évêque (abbé) de Freising, avait fondé tout près de Freising une abbaye bénédictine, celle de Weihenstephan-Freising qui devint bientôt célèbre. Mais on n'a pas encore étudié ces relations. H a u c k dit, il est vrai, qu'il y avait des relations avec l'abbaye de Luxeuil, dpt. de la Haute-Saône, que des moines venaient de France, mais il n'y a rien de précis. (Quant au monastère bénédictin de Salzbourg par exemple, nous apprenons dans le livre de H a u c k II[3], 422 que S. Arnon avait fait un séjour prolongé dans le couvent d'Elnon (= S. Amand) et qu'il avait emporté des manuscrits en rentrant dans son pays. Voilà ce que nous avons désiré de retrouver aussi pour Freising.) Nous avons donc recouru à un autre moyen: nous avons parcouru les volumes de la „Gallia Christiana" en étudiant l'histoire de tous les monastères qui florissaient en France au VIIIe siècle, surtout celle de Luxeuil: nous avons trouvé toutes sortes de possibilités ouvertes, mais nous ne sommes pas arrivé à découvrir quelque chose de précis sur les relations entre la France et la Bavière. Cela exigeait beaucoup de temps et ce qui est pire, cela a été sans résultat, mais cela a tout de même, croyons-nous, son importance de constater qu'il n'y a rien à espérer de ce côté-là.

A cette époque, c'était en 1915, nous nous sommes adressé à Dom Germain Morin, O. S. B., célèbre collaborateur de la Revue bénédictine.*) Dans ses lettres il nous a relevé que beaucoup d'entre les monastères bavarois sont fondés par des seigneurs ou ecclésiastiques francs, par ex.: Schäftlarn, Tegernsee, Benediktbeuron (ce dernier monastère était en relations personnelles avec le célèbre abbé et écrivain Ambroise Autpert, Français d'origine). Il nous a confirmé que l'on n'a pas encore traité d'une façon scientifique des relations entre les monastères bénedictins de France et ceux de Bavière; il voudrait que cette étude tînt compte — entre autres — de l'action de l'évêque S. Priminius qui, au VIIIe siècle, s'étendit depuis la Rhétie jusqu'en Belgique: ce saint venait sûrement de Gaule, peut-être du Sud-ouest de la Gaule et semble avoir apporté avec bon nombre de trésors littéraires. Quant à Freising même, Dom G. Morin nous a signalé son article dans la Revue bénédictine 29 (1912) à la p. 168, intitulé: Un recueil gallican inédit de Benedectiones episcopales

*) Dom G. M o r i n se trouvait alors interné à Munich pour avoir protesté avec les gens de lettres, artistes, politiciens et hommes d'Eglise de la Belgique contre le bombardement barbare de la cathédrale de Reims. Dom Morin a bien voulu s'intéresser à notre étude: sur notre demande il a parcouru de nouveau l'œuvre de M e i c h e l b e c k: Historia frisingensis et l'étude de B i t t e r a u f: Traditionen des Hochstiftes zu Freising. Malgré la richesse de documents amassés dans les deux ouvrages, le savant bénédictin n'a pu rien révéler qui pût servir à identifier le lieu de provenance des **Gloses de Cassel**. — Qu'il nous soit permis de lui exprimer ici même nos remercîments les plus sincères.

en usage à Freising aux VIIe—IXe siècles, où il montre que le cadre liturgique adopt à Freising aux VIIIe et IXe siècles était celui d'Autun, répandu sans doute par les missionnaires celtiques venus de Luxeuil en Bavière. Il y constate que ces *Benedictiones* sont un „vestige .... curieux de l'appartenance primitive de Freising à l'église d'Autun". Il nous rappelle que Corbinien que l'on suppose avoir été le premier évêque de Freising, était originaire du pays de Melun de l'Ile-de-France (sa mission se date de 716—730). Il parle de la part considérable qui revient, dans l'évangélisation de la Bavière, aux moines de Luxeuil et se rallie à l'opinion de K r u s c h qui a constaté qu'il y a, en Bavière, des textes liturgiques provenant de Luxeuil qui offrent des points d'attache entre Autun d'un côté, la Bavière de l'autre. —

La compétence de Dom Germain M o r i n est reconnue par quiconque a lu ses études nombreuses sur la matière: les relations entre Freising et Autun au VIIIe siècle sont établies (Il y avait à Autun un monastère de l'ordre de Saint Benoît: Saint-Martin-les-Autun fondé à la fin du VIe siècle). Le concil d'Autun, tenu en 670, ordonne qu'il faut observer strictement la règle de S. Benoît et c'est justement ce qu'ordonnaient les synodes provinciaux de Bavière vers la fin du VIIIe s. et surtout celui d'Aix-la-Chapelle, tenu en 802 et dont le „Capitula a sacerdotibus proposita" nous aide à dater les **Gloses de Cassel**. Vu le codex de Freising qui a été écrit en 802 ou peu après, il nous paraît probable que des missionnaires ont introduit à Freising le glossaire original des **Gloses de Cassel**. Nous avons apporté des preuves philologiques que les **Gloses de Cassel** sont galloromanes et même les relations établies entre Autun et Freising le corroborent, à présent. —

Nous sommes d'avis que la rédaction actuelle des **Gloses de Cassel**, apportée de France et copiée à Freising par un Bavarois, est une c o m p i l a t i o n.

Or, M e y e r-L ü b k e, en parlant dans Literaturblatt des gloses 65 *iumenta*: 66 *equa*, y voit la preuve que l'on a élargi et agrandi un glossaire original. Ce terme, remarquons-nous, fait supposer le travail intellectuel du glossateur, une sorte de collaboration, tandisque les expériences que les études des gloses ont amenées jusqu' à maintenant sont toutes autres. On voit dans les études glossographiques que nous avons nommées, en résumant les résultats de l'analyse de la première partie des **Gloses de Cassel**, que les compilateurs copient pour la plupart nonchalamment, et même négligemment.

Il y a dans notre monument plusieurs couples de synonymes: 63 *cauallus* : 64 *equs;* 80 *scruua* : 81 *troia;* 91 *casu* : 92 *domo;* 98 *furn* : 100 *furnax;* 97 *keminada* : 99 *caminus;* 117 *mufflas* : 118 *uuanz*. Mais au point de vue du latin du VIIIe siècle, qui est-ce qui pourrait classer ces mots en une couche plus ancienne et des additions plus récentes? Qui nous dira lequel mot appartenait au glossaire qu'on a agrandi? Et même qu'est-ce que nous y gagnerions, si nous pouvions préciser ces additions? Il nous resterait tout de même un glossaire (relativement assez grand) de 180 mots et plus, avec une couche latine, romane, française etc. Ainsi la thèse de M.-L. ne nous aide nullement à expliquer d'où viennent ces couches de mots.

Dans ces couples de synonymes, à notre avis, le glossateur n'a pas collaboré à bon escient, mais nous y avons l'effet d'une simple compilation, d'une compilation qui puise à deux sources. Et pour appuyer notre thèse, nous relevons ce que nous avons dit en parlant de la glose *argudu*, dans l'analyse alphabétique de la première partie des **Gloses de Cassel**, il y a dans notre texte toute une série de mots écrits avec le *-d-*, tandis que d'autres ont encore conservé le *-t-*. N'oublions pas non plus qu'il y a, dans les **Gloses de Cassel**, un groupe de mots français et rétofrançais d'une part et de mots provençaux et italoprovençaux de l'autre côté.

Tout pesé, nous sommes convaincu que la présente rédaction de notre monument a été compilée à deux sources, à deux glossaires dont l'un contiendrait les gloses

*

latines, romanes, galloromanes, françaises et rétofrançaises et proviendrait d'un monastère non loin de la frontière francosuisse, l'autre contiendrait les gloses latines, romanes, galloromanes, provençales, italoprovençales et proviendrait d'un monastère provençal de l'Est. La compilation se serait effectuée ou bien sur le sol francoprovençal ou, si c'était à Autun, par un moine originaire du pays francoprovençal. Que l'on regarde une carte de France du VIIIe siècle, on trouvera, si l'on va par ex. d'Embrun à Trèves, plusieurs monastères. Plus d'un d'entre eux possédait, croyons-nous, un glossaire latin qui était un moyen d'études et un instrument de travail indispensable à ce temps-là et que l'on était heureux de pouvoir envoyer dans un monastère d'un pays récemment christianisé comme c'était le cas de la Bavière à ces temps-là.

Toutefois nous ne voulons pas contester qu'il y ait dans notre recueil des traces d'une collaboration consciencieuse, d'un agrandissement à bon escient, dû au compilateur galloroman, cela va de soi, et non au copiste et traducteur bavarois. Mais ce sont les gloses que l'on n'a pas appréciées sous ce rapport jusqu'à maintenant. Telle est par ex. la glose 161 *quanta moi*, après la gl. 160 où il y a tout simplement *moi* et de même la glose 164 *uestid* laquelle est suivie par *laniu uestid, lini uestid*. Et dans la glose 97 le compilateur, ayant trouvé *keminada*, se hâte d'y joindre trois synonymes 98 *furn*, 99 *caminus*, 100 *furnax* pour montrer ses connaissances solides et profondes. Voyons encore qu'après la glose 16 *tondit*, le glossateur a mis trois phrases: 17 *tundi meo capilli*, 18 *radi me meo colli*, 19 *radi meo parba*, des phrases qui sont très importantes pour un moine, comme nous verrons tout à l'heure.

Nous avons là risqué une conjecture sur la compilation de notre rédaction et nous ne pouvons corroborer nos suppositions que par des preuves indirectes. On dira que c'est bien indécis ce que nous proposons-là. Nous n'y insistons pas pour le moment: nous espérons y revenir dans une étude d'ensemble sur tous les recueils de gloses qui ont plusieurs mots de commun avec les **Gloses de Cassel**. Pour le moment, nous nous contentons de relever ces possibilités qui sont à même de jeter un jour de la lumière sur la question de cet ancien monument galloroman.

Et c'était un clerc, plutôt un moine qui a compilé notre rédaction des **Gloses de Cassel**. En ce temps-là il n'y avait à peu près que les membres des doctes ordres religieux qui sussent lire et écrire le latin et quiconque connaît l'état intellectuel du siècle, doit s'y rallier. H o l t z m a n n y avait opposé, il est vrai, que dans notre recueil on ne tient pas compte des affaires spirituelles, mais c'est se méprendre sur le caractère d'un glossaire du VIIIe siècle. Et puis on oublie deux gloses 18 *radi me meo colli*, 19 *radi meo parba* (M a r c h o t seul avait dit sur la glose 19: semble attester que l'auteur était clerc ou moine). Mais nous avons consulté H a e f t e n: Disquisitiones monasticae, Antverpiae 1644, liber V, tractatus IX et nous y avons trouvé une disquisition: An Benedictinorum rasa barba? On y lit: Porro inter clericos et monachos haec fuit differentia, quod illi barbam tondere tantum, hic vero ad cutem radere soliti fuerint. — Le compilateur était donc moine, Bénédictin. —

Puis des missionnaires ont apporté notre monument à Freising et c'est ici qu'un Bavarois l'a copié et muni de traduction allemande et en achevant d'écrire les **Gloses de Cassel** il a donné libre cours à sa haine, à son chauvinisme francophobe: Stulti sunt Romani . . .

Résumons les résultats de notre travail:

Nous avons donné une description brève, mais complète du manuscrit.

Nous avons tracé l'historique des études que l'on avait faites avant nous sur les **Gloses de Cassel** et cela d'une manière complète. Aussi le tableau des résultats obtenus jusqu'à maintenant est-il bien pittoresque.

Nous avons gardé la division de notre recueil en deux parties (glossaire proprement dit et livre de conversation), parce qu'elle est fondée par le caractère de notre monument,

Nous avons dressé la table alphabétique de tous les mots de la première partie et nous les avons étudiés tous sans exception, mot par mot, au point de vue de philologie romane et à celui de géographie linguistique romane.

Les indications du Dictionnaire roman étymologique de M e y e r-L ü b k e, nous les avons plusieurs fois rectifiées (*alboculus, figido, gibbus, purcelli*) ou complétées, v. la p. 92. de notre travail.

Nous avons corrigé les opinions actuelles sur la composition et sur le vrai caractère des recueils de gloses en général.

Nous sommes arrivé à constater que les **Gloses de Cassel** sont, non par tendance, mais par les résultats, par l'état des choses — avec les Gloses de Reichenau, le plus ancien monument galloroman.

Nous avons analysé les mots contenus dans la *s e c o n d e* partie qui est plus conforme au latin du temps et ne s'oppose nullement à notre localisation.

Nous sommes d'avis que le glossaire original qu'on a introduit à Freising et qu'on y a copié et muni de traduction germanique, avait été compilé sur le sol de la Gaule de deux glossaires, l'un français etc., l'autre provençal etc. —

Nous avons étudié les **Gloses de Cassel** au point de vue de géographie linguistique sans négliger la phonétique des mots. Nous croyons les avoir étudiées comme l'avait désiré Meyer-Lübke, Literaturblatt 16, c est-à-dire de sorte que „l'on comprît le mélange curieux" que présentent les **Gloses de Cassel**.

V.

ABECEDNÍ REJSTŘÍK VĚCNÝ
GLOSS KASSELSKÝCH.

Index alphabétique des Gloses de Cassel.

Tvary lišící se od tvarů latiny klasické jsou v tomto rejstříku dvakrát: jednou v tom rouše, jak je podává naše památka, po druhé v tvaru normalisovaném (podle hesel M.-L.), avšak jen u druhých tvarů hledej stránku!

Číslice tučné označují článek v rozboru prvního i druhého dílu **gloss Kasselských.**

Les chiffres gras renvoient aux articles de l'analyse complète des **Gloses de Cassel,** écrits en tchèque.

A partir de 95 les chiffres arabes renvoient aux articles du résumé français.

agnelli 18, **35**, 101
aia **35**, 100, 101
albios oculos **35**—**38**, 100, 101—103
animalia **38**, 103
argudu 28, **38**, 91, 103
armentas 31, **39**, 99, 103
articulata 38, **39**, 47, 91, 103, 106
aucas **39**, 103
auciun 15, 18, 20, **39**, 103
aures **39**, 103
(barba) parba 12, 13, 16, **62**, 115
(Baiowari) paioari 85
bisle: viz pensile
bonas 87, 129
bonum 87, 129
(botellum) putel, putelli 18, 28, 38, **66**, 91, 97, 118
boues **40**, 104
brachia 18, **40**, 104
(bragas) pragas 16, **64**, 116
(butticula) puticla 11, 28, **66**, 97, 118, 127
(caballus) cauallus 25, **45**, 190, 105, 131
calamel 20, 25, **40**, 104
calcanea **40**, 104
caldarora 18, 20, **40**, 104
caldaru **41**, 104
calice **41**, 104
callus: viz gallus
(camba) campa **42**, 104
caminus 18, **42**, 98, 91, 104, 126, 131, 132
(caminata) keminada 38, **41**—**42**, 90, 91, 104, 131, 132
camisa 19, **42**, 104
campa: viz camba
capilli 18, **42**, 104
capriuns 20, **42**, 104
caput **43**, 104
carisa 11, 13, 22, **43**—**44**, 104—105
casu **44**, 90, 105, 131
caua čti cuva: viz cupa
cauallus: viz caballus.
cauella čti cuvella: cupella
cinge 21, **45**, 105—106
citius 12, **45**, 106
claudus **45**, 106
cogita **87**, 129
cogitaui **87**, 129
colli 12, 18, **45**, 106
collo **45**, 106
costis **46**, 106
coxa **46**, 106
cramailas 18, 19, 20, **46**, 106
(cupa) caua 11, **44**—**45**, 98, 105, 127

(cupella) cauella **45**, 105, 127
cuppa **46**, 106
de 87, 129
deapis **46**, 100, 106
dentes **46**, 106
deurus **46**, 106
digiti 18, **46**—**47**, 106
dolea 11, 106
domo 20, **47**, 90, 106, 131
dorsum **47**, 107
ego 85, 128
equa 20, **48**, 90, 107
equm **48**, 90, 107, 131
es 86
esilos 17, 20, 24, 27, **48**, 96, 107
est 12, 107
et **34**
fac 12, **49**, 107
facias: viz facies
(facies) facias 24, **49**, 107
facio 85
facis 85
falceas **49**, 107
fasselas 20, **49**, 107
ferrat: viz verrat
fidelli: viz vitelli
fieri 85
figido 17, 19, 38, **49**—**56**, 91, 107—112
fomeras: viz vomeras
forcipa **56**, 112
fuistis 85
fuit 85
furn **56**, 90, 91, 112, 131, 132
furnax **56**, 90, 91, 112, 131, 132
galina **41**, 164
(gallus) callui 13, 16, **41**, 104
(genucla) innuolu **58**, 113
gerala **56**, 112
gratia 12, 85
guluium 20, **57**, 112
gyppus 28, **57**, 112, 126, 127
habent 85
habere **12**, 85
habet 86, 128
hanap 18, 20, **57**, 112—113
homo **58**, 113
humerus 28, **58**, 90, 113
idrias 11, **58**, 143
implenus **58**, 113
in 85
inchus 58, 113
index **47**, 106
indica 184
innuolu: viz genuclu.
intellego **86**, 128
intellexisti **86**, 128
intellexistis 86, 128
inter **59**, 100, 113
intrange 20, **59**, 113, 127
ipsum 87
iste **86**, 128
iterum 12, 113
iumenta 12, **48**, 90, 107
keminada: viz caminata
labia 12, **59**, 113
laniu **59**, 91, 114, 132
latera **59**, 114
(ligones) liones 19, **28**, 114
lini 20, **59**, 91, 114, 132
liones: viz ligones
lippus 28, **59**, 114
lumbulum **60**, 114
lumbus 12, **59**, 90, 114
maior **60**, 114
malas 85
mallei 18, **60**, 114
manda 85
mandacaril 20, **60**, 114
mandasti 85
mandaui 85
manneiras 15, 18, 20, 23, 28, **60**, 114, 127
mansione **60** 114
mantun 17, **60**, 114
manus **60**, 114
martel **60**, 114
(materiamen) mediran 19, 20, 38, **61**, 91, 114
maxillas **60**, 114
me 12, 114
medicus **47**, 106
mediran: viz materiamen
medius **47**, 106
membras **61**, 114
meo 12, 17, 27, **61**, 96
metipsum (?) 87, 129
mih 84
minimus **47**, 106
modica 85
(modius) moi 19, 23, 24, **61**, 91, 98, 114
moi: viz modius
mufflas 20, **61**, 90, 114, 127, 131
multum 12, 86, 128
mutus 38, **61**, 91, 115
nares **61**, 115
necesse **86**, 128

necessitas 12, **86**, 128
nobis 12, 85
nomen 86, 128
non **86**, 128
ordigas 20, **61**, 115, 127
os **62**, 115
osti **62**, 115
ouiclas 20, **62**, 115
paioari: viz Baiowari
palas **62**, 115
palma **62**, 115
palpebre **62**, 115
pannu **62**, 145
pao **62**, 115
parba: viz barba
(parietes) pridias 15, 18, 25, 38, **64**, 91, 116—117, 127
patria 86
pava **68**, 115, 127
pecora 20, 28, **62**, 115
pectus **62**, 115
pecunia 20, **62**, 115
pedes **63**, 115
(bisle) pensile 16, 20, **39—40**, 103—104, 126
pergite 84
pirpici: viz vervecem
pis 15, 17, 24, **63**, 116
planas **63**, 116
plus 85
polix **47**, 106, 116
ponderosus **63**, 116
(porcelli) purcelli 18, 28, **63—64**, 97, 116
porciu **63**, 116
potest 85
pragas: viz bragas
pridias: viz parietes
pulcins: viz pullicinus.
puledra 28, **65**, 91, 97, 117
puledro 28, **65**, 94, 97, 117
pulli 18, **65**, 117
(pullicinos) pulcins **65**, 117
pulmone **66**, 117
punge **66**, 117
punxisti **66**, 117
purcelli: viz porcelli
putel: viz botellum
putelli: dto.
puticla: butticula
quale 86
quam 85
quanta 17, **66**, 91, 118, 126, 132
quare 86, 128
quesivimus 86, 128
quid 85
quis 84
quisistis 86, 128
quod 85
quomodo **86**, 128
radi 12, **66**, 92, 118, 132
radices 12, **66**, 118
remanda 85
renes 66, 118
Romana 85
Romani 85, 92
saccuras: viz securis
(sagum) seia **70**, 120
sapiens 82
sapientia 86, 129
sapienti 85
sappas **68**, 119
scalpros **68**, 119
scandula **68**, 119, 126
scapulas 18, 20, 28, **68**, 90, 100, 119 až 120
(scrofa) scruua 12, 15, 18, 20, 28, **69**, 90, 120, 131
scruua: viz scrofa
(securis) saccuras 18, 20, 28, **66**, 118 až 119, 126
sedella: viz sitella
segradas 38, **70**, 91, 120
seia: viz sagum
semper **87**, 129
sestar **70**
sic 86, 128
siccla: viz i: situla
siciles 18, 20, 28, 121, 126
sicleola 11, **71**, 121
siluuarias 19, **72**, 121
sim **72**, 121
sisirtol 20, **72**, 121
(sitella) sedella 11, 18, 28, 38, **70**, 91, 120
situlas 38, **71**, 91
spinale **72**, 121—122
stabulu **72**, 122
stomachus **72**, 122
stulti 85, 92
stultitia 85
stultus 86, 128
stupa **72**, 122
sunt 85
talauun **73**, 122
taradros **73**, 91, 122
temet 87, 129

thalamus 20, **73**, 122
tibia **73**, 122
ticinne **11**, **74**, 122
timporibus **74**, 122
tina **74**, 122
tinas **74**, 122
tondit **74**, 90, 122, 132
(trabes) trapes **74**, 122
transierunt 85
transiunt 85
transiui 85
trapes: viz trabes
tremolol 20, **74**, 122
troia 12, **74**, 90, 122, 131
tu 86
tua 12, 85
tundi **74**, 91, 122, 132
tunica **74**, 122
tunne **11**, **74**, 122
tutti 18, **35**, **75**, 100, 122
ubi 85
umbilico 12, 59, **77**, 90, 122
un **75**, 123
uncla: viz ungula
unctura 20, **75**, 123
unde 86
(ungula) uncla 13, **75**, 123
va 23, 25, **76**, 123
vaccas **76**, 123
vellus 28, **76**, 123
venimus 87, 129
venis 87, 129
venistis 87, 129
(verrat) ferrat 13, 20, **49**, 107
verticem 31, **76**, 99, 123
(vervecem) pirpici 13, 18, **63**, 115
vestid 18, 19, 25, 28, 38, **76**, 91, 104, 123
(vitelli) fidelli 13, 16, 18, 25, 38, **49**, 91, 107
vivaziu 19, 20, **76**, 125
volo 87, 129
voluerunt 81, 129
voluisti 87, 129
(vomeres) fomeras 13, 19, 28, **56**, 112
uuanz 15, 17, 19, **76**, 123, 131
uuasa 21, **77**, 90, 123
uuindicas 15, 20, **77**, 123

OBSAH.

Str.

I. Bibliografie 5

II. Dějiny badání o glossách Kasselských a jeho dosavadní výsledky . . . 10

III. Úplný rozbor gloss Kasselských.

1. Úvodem (Podněty práce; její pomůcky; rozdělení) 27

2. Rozbor první části naší památky (gl. 1—180) a jeho výsledky 32

3. Rozbor druhé části (gl. 181—245) 83

IV. Závěry 88

V. Résumé français 95

VI. Abecední rejstřík věcný 134

SOMMAIRE.

Page

I. Bibliographie 5

II. L'aperçu historique 10

III. L'analyse complète des Gloses de Cassel 27

IV. Conclusions 88

V. Résumé français 95

VI. Index alphabétique des Gloses de Cassel 134

AS
142
C44
Arch. 3
no. 52

f) **Sbírka pramenů. Skupina II.** (Obsahuje literární korrespondence a prameny cizojazyčné.)

Čís. 1. *Josef Truhlář.* Listář Bohuslava Hasišteinského z Lobkovic . . . . . Kč 4·40
„ 2. *Adolf Patera.* Vzájemné dopisy Josefa Dobrovského a Fortunata Duricha z let 1778—1800 . . . . . „ 5·80
„ 3. *Josef Truhlář.* Dva listáře humanistické. I. Dra Racka-Doubravského. II. M. Václava Píseckého. S doplňkem listáře Jana Šlechty ze Všehrd . „ 2·—
„ 4. *V. J. Nováček.* Františka Palackého korrespondence a zápisky. I. Autobiografie a zápisky do r. 1863 . . . . . „ 2·80
„ 5. *V. J. Nováček.* Františka Palackého korrespondence a zápisky. II. Korrespondence z let 1812—1826 . . . . . „ 3·10
„ 6. *Václav Otak. Slavík.* Karla Aloisa Vinařického korrespondence a spisy pamětní I. Korrespondence od roku 1820—1833. . . . . „ 4·—
„ 7. *Josef Karásek.* Kollárova dobrozdání a nástin životopisný z r. 1849 . „ 1·80
„ 8. *Vl. Francev.* Korrespondence Josefa Dobrovského. Díl II. . . . . „ 4·—
„ 9. *Adolf Patera.* Korrespondence Josefa Dobrovského. Díl III. . . . . „ 3·30
„ 10. *František Bílý.* Korrespondence a zápisky Frant. Lad. Čelakovského. I. Seš. 1. Kč 2·20. — Seš. 2. Kč 2·20. — Seš. 3. . . . . „ 1·80
„ 11. *J. V. Novák* a *V. Flajšhans.* Daniele Sinapiusa Neoforum Latinoslovenicum „ 1·60
„ 12 *Richard Schmertosch v. Riesenthal.* Ioannis Cocini a Cocineto opuscula I. Isagoge ad tres sermones Ciceronis de oratore . . . . . „ —·56
„ 13. *Václ. Otak. Slavík.* Karla Aloisa Vinařického Korrespondence a spisy pamětní. II. Korrespondence od roku 1833—1849. Seš. 1. Kč 4·—. Seš. 2. „ 4·40
„ 14. *František Bílý.* Korrespondence a zápisky Frant. Lad. Čelakovského. II. Seš. 1. Kč 4·20. — Seš. 2. . . . . „ 4·—
„ 15. *Ferd. Strejček.* Vojtěcha Nejedlého Bohyně, báseň v osmi zpěvích. . . „ 2·80
„ 16. *V. J. Nováček.* Františka Palackého korrespondence a zápisky. III. Korrespondence z let 1816—1826 . . . . . „ 2·—
„ 17. *F. Bílý.* Korrespondence a zápisky F. L. Čelakovského. III. Seš. 1. . „ 4·40
„ 18. *Adolf Patera.* Josefa Dobrovského korrespondence. Vzájemné listy Josefa Dobrovského a J. Ribaye z let 1783—1810 . . . . . „ 6·60
„ 19. *V. O. Slavík.* Karla Aloisa Vinařického korrespondence a spisy pamětní. III. „ 5·—
„ 20. *Ferd. Menčík.* Dopisy M. Matouše Kollína z Chotěřiny a jeho přátel ke Kašparovi z Nydbrucka . . . . . „ 1·80
„ 21. *Fr. Bílý.* Korrespondence a zápisky F. L. Čelakovského. III. Seš. 2. . „ 5·50
„ 22. *Josef Král.* M. Jana Campana Vodňanského komedie Břetislav . . . . „ 3·20
„ 23. *Karel Paul.* Dopisy československých spisovatelů Stanku Vrazovi a Ljudevitu Gajovi. . . . . „ 24·—

g) **Sbírka prame** li jazyku sepsané

Čís. 1. *Čeněk Z* . . . Kč 5·80
„ 2. *V. Flaj* . . . „ 1·20
„ 3. *V. Flaj* . . . „ 2·50
„ 4. *Zdeněk* . . . „ 4·20
„ 5. *Zdeněk* . . . „ 5·50
„ 6. *Zden* . . . „ 5·—
„ 7. *Zden* . . . „ 2·60

Čís. 1. *Fran* . . . Kč 11·60
„ 2. *V. F* . . . „ 1·80
„ 3. *Fran* . . . „ 6·20
„ 4. *Fran* . . . „ 13·70
„ 5. *I. T* obka „ 2·20
„ 6. *Fr.* ást 2. „ 5·80
„ 7. *Jan* . . . „ 3·10
„ 8. *Fr.* kému „ 3·40

Čís. 1. *Jan* omen-
skéh . . . Kč 3·60
„ 2. *J. V* erum „ 1·20
„ 3. *Jos* é od
San nuele
Mar . . . „ 3·—
„ 4. *Jan* Čechů
za . . . „ 1·70

Čís. 43. *Jiří Polívka.* Povídky lidu opavského a hanáckého . . . . . Kč 4·20
„ 44. *Prokop Miroslav Haškovec.* Počátky novodobého románu francouzského . „ 2·70
„ 45. *Arnošt Kraus.* Husitství v literatuře, zejména německé. Část I. . . . „ 6·—
„ 46. *V. Lesný.* Vývojový stupeň nářečí prakrtských v dramatech Bhásových „ 1·70
„ 47. *František Novotný.* Eurhythmie řecké a latinské prosy. Část I. . . . „ 6·70
„ 48. *Max Křepinský.* O vlivu palatálních hlásek na předcházející samohlásky ve španělštině . . . . . „ 4·60
„ 49. *Arnošt Kraus.* Husitství v literatuře, zejména německé. Část II. . . . „ 7·70
„ 50. *Frant. Novotný.* Eurhythmie řecké a latinské prosy. Část II. . . . . „ 39·—
„ 51. *Josef Kubín.* Lidové povídky z českého Podkrkonoší. I. . . . . „ 38·—
„ 52. *Josef Kubín.* Lidové povídky z českého Podkrkonoší. II. . . . . „ 36·—
„ 53. *Fr. Trávníček.* Studie o českém vidu slovesném . . . . . „ 62·—
„ 54. *Ant. Kolář.* Příspěvky k poznání nové komoedie attické. . . . . „ 21·60

b) Mimo Rozpravy:

V. E. Mourek. Kronika Dalimilova. Vydání II. . . . . Kč 2·80
V. Vondrák. Glagolita Clozův . . . . . „ 6·—
Jan Urb. Jarník. Dvě verse starofrancouzské legendy o sv. Kateřině Alexandrinské „ 10·—
Václav Vondrák. Frisinské památky . . . . . „ 3·60
J. Hanuš. Život a spisy Václava Bolemíra Nebeského . . . . . „ 1·20
Adolf Petr Zátureckÿ. Slovenská přísloví, pořekadla a úsloví . . . . . „ 6·80
Frant. Bartoš. Národní písně moravské nově nasbírané. (Díl I.) . . . . . „ 7·30
Frant. Bartoš. Národní písně moravské nově nasbírané. (Díl II.) . . . . . „ 14·80
Maximilian Křepinský. O poměru předlohy Hartmannova Gregoria k staro-francouzským legendám o sv. Řehoři . . . . . „ 2·20
Ant. Truhlář. Rukojeť k písemnictví humanistickému, zvláště básnickému v Čechách a na Moravě ve století XVI. (Svazek I.) . . . . . „ 3·—
J. Truhlář. Katalog českých rukopisů c. k. veřejné a universitní knihovny pražské „ 2·50
František Groh. Topografie starých Athen. Část I. . . . . „ 2·10
V. Tille. Roncesvalles . . . . . „ 1·50
František Groh. Topografie starých Athen. Část II. . . . . „ 4·60
A. Salač. Isis, Sarapis a božstva sdružená dle svědectví řeckých a latinských nápisů „ 2·—
Karel Wenig. Dějiny řečnictví řeckého. Díl I. . . . . „ 4·80
Ludevít V. Rizner. Bibliografie písemnictví slovenského od doby nejstarší do konce r. 1900 (Prvního dílu část první.) . . . . . „ 9·—
Antonín Truhlář a *Karel Hrdina.* Rukověť k písemnictví humanistickému, zvláště básnickému v Čechách a na Moravě ve stol. XVI. (Díl I.) . . „ 8·—
Karel Wenig. Dějiny řečnictví řeckého. Díl II. . . . . „ —·—

c) Sborník filologický.

Ročník I. Kč 8·40, II. Kč 6·—, III. Kč 6·—, IV. Kč 7·—, V. Kč 5·50, VI. Kč 6·20, VII. Kč 80·—.

d) Sbírka pramenů. Skupina I. Řada I. (Spisy nejdávnější až do začátku XV. stol.)

Čís. 1. *Martin Hattala.* Besední řeči Tomáše ze Štítného . . . . . Kč 2·40
„ 2. *Adolf Patera.* Žaltář Poděbradský . . . . . „ 4·60
„ 3. *Justin V. Prášek.* Marka Pavlova z Benátek Million . . . . . „ 4·20
„ 4. *František Černý.* Evangeliář Olomoucký . . . . . „ 3·50
„ 5. *Adolf Patera.* O sv. Jeronymovi knihy troje . . . . . „ 2·30
„ 6. *Jan Loviš.* Sborník hraběte Baworowského . . . . . „ 5·60
„ 7. *Adolf Patera.* Čtenie zimnieho času . . . . . „ 2·32
„ 8. *Emil Smetánka.* Staročeské Životy sv. otců . . . . . „ 17·—
„ 9. *František Šimek.* Cestopis t. zv. Mandevilla . . . . . „ 8·20
„ 10. *Josef Holub.* Evangelium sv. Matouše s homiliemi. . . . . „ 8·70
„ 11. *H. Hrubý* a *Fr. Šimek.* Tkadleček . . . . . „ —·—

e) Sbírka pramenů. Skupina I. Řada II. (Spisy od dob M. J. Husi až po r. 1620.)

Čís. 1. *J. V. Prášek.* M. Kabátníka cesta z Čech do Jerusaléma a Kaira r. 1491-1492 Kč —·80
„ 2. *Jan V. Novák.* Staročeská Gesta Romanorum . . . . . „ 4·60
„ 3. *Ant. Truhlář.* Jana Albína Ezopovy fabule a Brantovy rozprávky . . . „ 5·50
„ 4. *Ferd. Strejček.* Jana Hasištejnského z Lobkovic putování k svatému hrobu „ 1·60
„ 5. *Čeněk Zíbrt.* Staročeský Lucidář. Text rukopisu Fürstenberského a prvotisku z roku 1498 . . . . . „ 1·—
„ 6. *Čeněk Zíbrt.* Frantova práva . . . . . „ 2·—
„ 7. *Mil. Svoboda.* Mistra Jakoubka ze Stříbra překlad Viklefova Dialogu . „ 4·30
„ 8. *Čeněk Zíbrt.* Markolt a Nevím v literatuře staročeské . . . . . „ 4·40
„ 9.—11. *J. V. Novák.* Petra Comestora Historia scholastica. Část I. Kč 6·25. Část II. Kč 6·70. Část III. . . . . „ 58·—

Publikace III. třídy České Akademie

posud vydané.

a) **Rozpravy:**

Ročník I.

Čís. 1. *Jan Kvíčala.* Nové kritické a exegetické příspěvky k Vergiliově Aeneidě Kč 3·—
„ 2. *Adolf Patera.* Jana Amosa Komenského korrespondence . . . . . „ 3·60
„ 3. *J. Truhlář.* Počátky humanismu v Čechách . . . . . „ —·80
„ 4. *R. Novák.* Grammatická, lexikální a kritická pozorování u Velleja Paterkula „ 1·80
„ 5. *Jiří Polívka.* Kronika o Bruncvíkovi v ruské literatuře . . . . . „ 2·80

Ročník II.

Čís. 1. *V. E. Mourek.* Syntaxis složených vět v gotštině . . . . . „ 6·40

Ročník III.

Čís. 1. *Jan Kvíčala.* Badání v oboru skladby jazyků indoevropských. Část I. „ 4·80
„ 2. *Robert Novák.* Mluvnicko-kritická studia k Liviovi . . . . . „ 4·—
„ 3. *Vavř. Jos. Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. Část I. Consonantismus „ 1·—
„ 4. *Jos. Truhlář.* Humanismus a humanisté v Čechách za krále Vladislava II. „ 3·20

Ročník IV.

Čís. 1. *Ferdinand Menčík.* Příspěvky k dějinám českého divadla . . . . . „ 2·60

Ročník V.

Čís. 1. *Jan Kvíčala.* Kritické a exegetické příspěvky k Platonovým rozmluvám. I. Faidros, Gorgias . . . . . „ 7·—

Ročník VI.

Čís. 1. *Josef Zahradník.* O skladbě veršů v Iliadě a Odyssei . . . . . „ 2·80
„ 2. *Vavř. Jos. Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. Část II. Vokalismus „ 1·—
„ 3. *Jan Kvíčala.* Kritické a exegetické příspěvky k Platonovým rozmluvám. II. Protagoras. Symposion . . . . . „ 6·40
„ 4. *Ignác Hošek.* O poměru jazyka písní národních k místnímu nářečí . . „ —·40

Ročník VII.

Čís. 1. *Jan Loriš.* Rozbor podřečí hornoostravského ve Slezsku . . . . . „ 1·50

Ročník VIII.

Čís. 1. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl I. Podřečí polenské . . . . . „ 2·60

Ročník IX.

Čís. 1. *Vavř. Jos. Dušek.* Kmenosloví nářečí jihočeských . . . . . „ 1·50
„ 20. *Václav Vondrák.* Studie z oboru církevněslovanského písemnictví . . . „ 3·20
„ 21. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl druhý: Podřečí polnické. I. 1. Mluvnický nástin . . . . . „ 2·70
„ 22. *Ignác Hošek.* Nářečí českomoravské. Díl druhý: Podřečí polnické. I. 2. Ukázky podřečí . . . . . „ 2·70
„ 23. *Jan Máchal.* Staročeské skladby dramatické původu liturgického . . . „ 4·—
„ 24. *Vavřinec Jos. Dušek.* Hláskosloví nářečí jihočeských. Část III. O změnách slabičných a o kvantitě . . . . . „ 1·40
„ 25. *J. Kvíčala.* Příspěvky k dějinám lyrického a tragického básnictví řeckého „ 5·50
„ 26. *Ant. Kašík.* Popis a rozbor nářečí středobečevského . . . . . „ 3·20
„ 27. *St. Souček.* Studie Štítenské . . . . . „ —·80
„ 28. *Hynek Vysoký.* Praxiteles . . . . . „ 2·40
„ 29. *Ant. Frinta.* Novočeská výslovnost . . . . . „ 4·90
„ 30. *Václav Tille.* České pohádky do roku 1848 . . . . . „ 2·70
„ 31. *Arnošt Kraus.* Pražské časopisy 1770—1774 a české probuzení . . . . „ 1·50
„ 32. *Josef Hanuš.* Mik. Adaukt Voigt, český buditel a historik . . . . . „ 1·60
„ 33. *Oldřich Hujer.* Slovanská deklinace jmenná . . . . . „ 4·70
„ 34. *Jan Krejčí.* Příspěvky k poznání básnické činnosti Siegfrieda Kappera „ 2·60
„ 35. *Rudolf Dvořák.* Žalmy. Část I. . . . . „ 7·—
„ 36. *Jos. Chlumský.* Pokus o měření českých zvuků a slabik v řeči souvislé „ 2·—
„ 37. *Josef Kubín.* Lidomluva Čechů kladských . . . . . „ 5·—
„ 38. *Josef Hanuš.* František Martin Pelcel . . . . . „ 2·30
„ 39. *J. Hanuš.* František Faustin Procházka, český buditel a literární historik „ 2·30
„ 40. *Ferdinand Strejček.* Lumírovci a jejich boje kolem roku 1880 . . . . . „ 2·30
„ 41. *J. Páta.* Zlomek evangelistáře XIII. stol. Sofijské Národní knihovny (Č. 397) „ 3·—
42. *Antonín Frinta.* Fonetická povaha a historický vývoj souhlásky „v" ve slovanštině . . . . . „ 2·80

Spisy J. Am. Komenského. (Pokračování.)

Čís. 5. *Jan Kvačala.* Korrespondence Jana Amosa Komenského. Listy Komenského a vrstevníků jeho. Svazek III. . . . . Kč 5·—
„ 6. *Josef Th. Müller.* Jana Felina Rozebrání obrany Sam. Martinia. — Jana Amosa Komenského cesta pokoje. — Induciae Martinianae . . . „ 3·80

j) Soupis rukopisů knihoven a archivů zemí českých, jakož i rukopisných bohemik mimočeských.

Čís. 1. *Ad. Patera* a *Ant. Podlaha.* Soupis rukopisů metropolitní kapitoly pražské. Část I. . . . . Kč 10·—
„ 2. *J. V. Šimák.* Rukopisy majorátní knihovny hrabat z Nostitz a Rhienecka v Praze . . . . . „ 3·40
„ 3. *Ad. Patera.* Bohemika knížecí Dietrichsteinské knihovny v Mikulově . „ 1·60
„ 4. *Ant. Podlaha.* Soupis rkpů metrop. kap. pražské. Část II. . . . . „ —·—

k) Bibliotéka klassiků řeckých a římských.

Čís. 1. Q. Curtius Rufus. O činech Alexandra Velikého, krále macedonského. Přeložil *Frant. Št. Kott* . . . . . Kč 4·80
„ 2. Aristotelova ústava Athénská. Přeložil *Josef Pražák* . . . . . „ 2·—
„ 3. Herondovy Mimiamby. Přeložil *Jan Lad. Čapek.* . . . . . „ 1·20
„ 4. P. Ovidia Nasona Fasti. Přeložil *Ant. Škoda.* . . . . . „ 2·40
„ 5. Homerova Odysseia. Přeložil *Ant. Škoda.* Díl první. Vydání II. . . „ 2·—
„ 6. G. Suetonia Tranquilla Životopisy XII císařů římských. Přel. *V. Kubelka* „ 4·—
„ 7. Gaja Velleja Paterkula Dějiny římské až ku konsulátu M. Vinicia. Přeložil *Frant. Št. Kott* . . . . . „ 2·—
„ 8. T. Maccia Plauta Mostellaria. Přeložil *Jan Lad. Čapek* . . . . . „ 1·80
„ 9. Homerova Ilias. Přeložil *Antonín Škoda.* Díl I. . . . . „ 1·80
„ 10. Xenofontovy Drobné spisy. Přeložil *Karel Müller* . . . . . „ 3·40
„ 11. M. Juniana Justina Výtah z dějin filipských Pompeja Troga. Přeložil *František Št. Kott* . . . . . „ 3·80
„ 12. Homerova Ilias. Díl II. Přeložil *Antonín Škoda* . . . . . „ 2·50
„ 13. Thukydidovy Dějiny války Peloponneské. Díl I. Přeložil *Jan Konůpek* „ 2·—
„ 14. T. Maccia Plauta komoedie „Pseudolus". Přeložil *Jan L. Čapek* . . . „ 1·50
„ 15. Thukydidovy Dějiny války Peloponneské. Díl II. Přeložil *Jan Konůpek* „ 1·50
„ 16. Homerova Odysseia. Díl II. Přeložil *Ant. Škoda* . . . . . „ 1·50
„ 17. Thukydidovy Dějiny války Peloponneské. Díl III. Přel. *Jan Konůpek* „ 1·50
„ 18. Jezdci. Komoedie Aristofanova. Přeložil *Aug. Krejčí.* . . . . . „ 1·20
„ 19. Lysistrate. Komoedie Aristofanova. Přeložil *Aug. Krejčí* . . . . . „ 1·—
„ 20. Výbor epigramů M. Valeria Martiala. Přeložil *Josef Němec* . . . . . „ 1·70
„ 21. Hyppolitos. Tragoedie Euripidova. Přeložil *Josef Král* . . . . . „ 1·—
„ 22. Acharnané. Komoedie Aristofanova. Přeložil *Aug. Krejčí.* . . . . . „ 1·10
„ 23. Platonův Faidros. Přeložil *Antonín Kolář.* . . . . . „ 1·—
„ 24. Upoutaný Prometheus. Tragoedie Aischylova. Přeložil *Josef Král* . . „ —·80
„ 25. Ženy o thesmoforiích. Komoedie Aristofanova. Přeložil *Augustin Krejčí* „ 1·—
„ 26. M. Tullia Cicerona Troje knihy o řečníku. Přeložil *Jan Vobořník* . . „ 2·70
„ 27. Ženský sněm. Komoedie Aristofanova. Přeložil *Augustin Krejčí.* . . . „ 1·—
„ 28. Vosy. Komoedie Aristofanova. Přeložil *Augustin Krejčí* . . . . . „ 1·80
„ 29. Kleštěnec. Komoedie Publia Terentia Afra. Přeložil *Josef Král* . . . „ 1·90
„ 30. Mír. Komoedie Aristofanova. Přeložil *Aug. Krejčí* . . . . . „ 15·—

Číslo 1.—4. této Bibliotéky vyšlo nákladem Aloisa Wiesnera.

l) Bibliotéka klassiků orientálních.

Čís. 1. Firdúsího Kniha králů (Šáh-náme). Přeložil *Jar. Borecký.* Svazek I. . Kč 4·20

m) Novočeská knihovna.

Čís. 1. *Jan Jakubec.* Sebrané spisy Františka Vladislava Heka. I. (Práce verš.) Kč 1·40
„ 2., 4.—6. *Jaroslav Vlček.* Almanachy Ant. Jar. Puchmayera. I. Kč 1·60; II. Kč 16·50; III. Kč 17·25; IV. Kč 15·40.
„ 3. *J. Máchal,* Hankovy písně a prost. srbská muza . . . . . „ 3·40
„ 7. *J. Jakubec.* Sebrané spisy Fr. Vlad. Heka. II. (Výbor z prací prosaických.) „ —·—

n) Staročeská knihovna.

Čís. 1. *Václav Flajšhans.* O mučenících českých knihy patery . . . . . Kč 1·50
„ 2. *Václav Flajšhans.* Václava Hájka z Libočan Kronika česká I. . . . . „ 4·50

o) Spisy Tomáše ze Štítného.

Čís. 1. Prolegomena O životě a spisích Tomáše ze Štítného. Napsal *J. Gebauer.* Kč 15·—

Tiskem České grafické Unie a. s. v Praze.

750716

AS
142
.C44
no. 3
no. 55

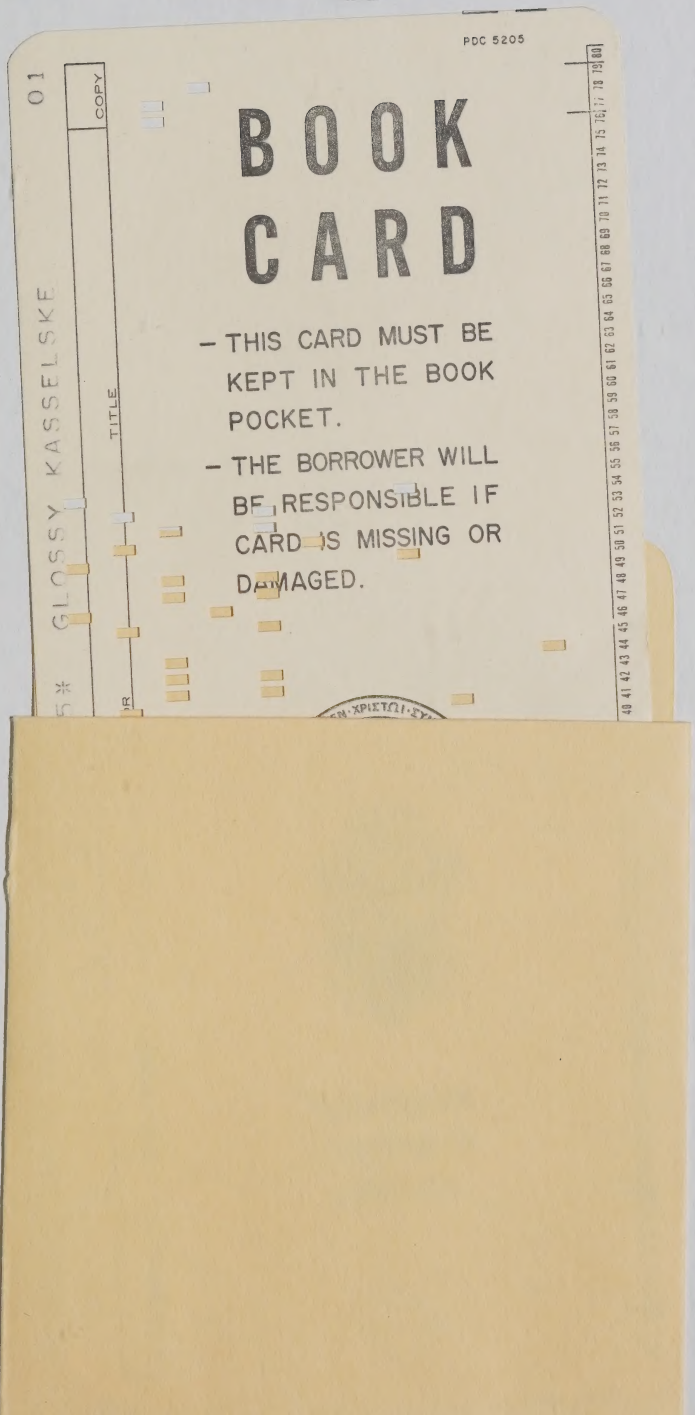

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 29 06 10 03 016 7